

**TARİHİ ÇERÇEVE, NÜZUL ORTAMI, ÜSLUP
VE KONULARI BAKIMINDAN ŞEMS,
LEYL VE DUHA SURELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ**

Abdüssamet ARSLAN

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. Sadık KILIÇ

2014

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Abdüsamet ARSLAN

TARİHİ ÇERÇEVE, NÜZUL ORTAMI, ÜSLUP VE KONULARI
BAKIMINDAN ŞEMS, LEYL VE DUHA SURELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Sadık KILIÇ

ERZURUM - 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

22./12./2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " TARİHİ ÇERÇEVE, NÜZUL ORTAMI, ÜSLUP VE KONULARI BAKIMINDAN ŞEMS, LEYL VE DUHA SURELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

22./12./2014

Abdüssamet ARSLAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Sadık KILIÇ danışmanlığında, Abdüssamet ARSLAN tarafından hazırlanan bu çalışma 22 / 12 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Sadık KILIÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet DAĞ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ.....	V
TABLolar DİZİNİ.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. MEKKİ SURELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	1
II. SEBEB-İ NÜZUL.....	2
A. Sebeb-i Nüzul Rivayetleri Tabirleri.....	4
1. Rivayetlerin Çeşitliliği.....	4
B. Sebeb-i Nüzulü Bilmenin Faydaları.....	5
1. Olumlu Sonuçlar.....	5
2. Olumsuz Sonuçlar.....	7
C. Kur'an'ın Peyderpey İnişi.....	8
III. YEMİN (KASEM) KONUSU.....	9
A. Yeminin Meşrutiyeti.....	9
B. Kur'an'da Yeminin Hikmetleri.....	10
C. Kur'an'da Kasem Edilen Varlıklar.....	12
1. Hâlık.....	12
2. Mahlûk.....	12
a. Melekler.....	12
b. Kur'an-ı Kerim.....	13
c. Kalem ve Yazılan Şeyler.....	14
d. Bu Gruba Giren Diğer “muksem bih” ler.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEMS, LEYL VE DUHA SURELERİ

1.1 .ŞEMS SURESİ VE MEÂLİ.....	16
1.1.1. Tarihi Çerçeve.....	17
1.1.1.1. Nüzul Tarihi ve Nüzul Dönemi.....	17
1.1.2. Nüzul Ortamı.....	17

1.1.3. Üslubu ve Özellikleri.....	18
1.1.4. Konuları.....	21
1.2. LEYL SÛRESİ VE MEÂLİ	29
1.2.1. Tarihi Çerçeve	30
1.2.1.1. Nüzul Tarihi ve Nüzul Dönemi	30
1.2.2. Nüzul Ortamı.....	31
1.2.3. Üslubu ve Özellikleri.....	34
1.2.4. Konuları.....	35
1.3. DUHA SÛRESİ VE MEÂLİ	42
1.3.1. Tarihi Çerçeve	42
1.3.1.1. Nüzul Tarihi ve Nüzul Dönemi	43
1.3.2. Nüzul Ortamı.....	43
1.3.3. Üslubu ve Özellikleri.....	47
1.3.4. Konuları.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

SURELERİN MUKAYESESİ

2.1. ÜÇ SURENİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	61
2.1.1. Tarihi Çerçeve Bakımından.....	61
2.1.2. Nüzul Ortamı Bakımından	61
2.1.3. Üslup ve Özellikler Bakımından	62
2.1.3.1. Belâğatla İlgili Karşılaştırma	63
2.1.3.2. Edebi Sanatlarla İlgili Karşılaştırma	64
2.1.4. Konu Bakımından.....	65
2.1.5. Ortak Özellikler	70
2.1.6. Ortak Konular	70
2.2. GÜNÜMÜZE YANSIYAN İLKE VE HAKİKATLER.....	71
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ.....	82

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİHİ ÇERÇEVE, NÜZUL ORTAMI, ÜSLUP VE KONULARI
BAKIMINDAN ŞEMS, LEYL VE DUHA SURELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI
İNCELENMESİ

Abdüssamet ARSLAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sadık KILIÇ

2014, 82 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Sadık KILIÇ
Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ

Bu tezde; Kur'an'ın Mekki döneme ait surelerinden olan Şems, Leyl ve Duha surelerinin, bir bütünlük itibarıyla taşımış oldukları Kur'ani ve tefsiri bilgilerin incelenmesi ve günümüze yansıyan ilke ve hakikatlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma; Mekki surelerin genel özellikleriyle beraber tarihi çerçeve içinde incelenmiş, sebab-i nüzulden yola çıkarak nüzul ortamı ve iniş sebepleri belirtilmiş, surelerin üslubu ve özellikleri açıklanmış, daha sonra da bu üç surenin hangi konuları içerdiğine ve o konulardaki mesajlara yer verilmiştir.

Her sureye, ilgili surenin metni ve meali ile giriş yapılmıştır. Ayrıca bu surelerde, yemin hususuna vurgu yapan ayetlerin çok olması nedeniyle; kasem konusuna da değinilmiştir. Bütün bunlar yapılırken elde edilen bilgiler ışığında bu üç sure; tarihi çerçeve, nüzul ortamı, üslup ve konu bakımından mukayese yapılarak incelenmiştir. Bunu yaparken; gerek rivayet gerekse dirayet meşhur tefsir kitapları ve Ulumu'l-Kur'an'la ilgili eserlerden yararlanılırken; kaynakların taranması, bilgilerin çıkarılması, tasniflerin yapılması, elektronik ortamdan yararlanılması, karşılaştırma, telif ve sonuçların ortaya konulması gibi yöntemler takip edilmiştir.

Yapılan çalışma ve araştırmadaki sonuçlara göre; burada önemli kozmik varlıklara ve olaylara yapılan yemin doğrultusunda, insan tabiatında hem iyilik hem de kötülük eğilimleri mevcuttur. Yapılan yeminler ise evrendeki genel düzenle beraber, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilahi kudretin büyüklüğüne dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Bu üç surede de Cenab-ı Hakk'ın verdiği mesajlar, kozmik olaylar ve örnekler, geçmişe, günümüze ve geleceğe yani her döneme ışık tutmuştur ve insanın ne yapması gerektiği bildirilmiştir.

Semud kavmi üzerinde temsili olarak anlatılan taşkınlık, farklı açılarda vuku bulmaktadır. Yüce Allah'ın Peygamber'e tavsiyesiyle beraber; yetim, fakir ve zorda kalana karşı davranış metodu ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar incelendiğinde denilebilir ki bu üç sure; maddi ve manevi yönü göstermiş, kurtuluş isteyenlere gidilecek yolu öğretmiş ve o yola ışık tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şems, Leyl, Duha, İnsan, Yemin, Kozmoloji, Mukayese

ABSTRACT**MASTER THESIS
COMPERATIVE OF SURAH AL-SHAMS, AL-LAYL AND AL-DUHA IN
RESPECT OF HISTORICAL FRAME, REVEALING AMBIENT AND THE
STYLE ANDSUBJECT****Abdüssamet ARSLAN****Advisor: Prof. Dr. Sadık KILIÇ****2014, Page: 82****Jury: Prof. Dr. Sadık KILIÇ
Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Assist. Prof. Dr. Ali YILMAZ**

In this thesis, it is aimed to investigate informations obtained from parts of Quran named as al-Shams, al-Layl and al-Duha and their Tafsirs together and to reveal principles and truths reflected to present-day. These parts of Quran al-Shams, al-Layl and al-Duha belonged to the periods of Mekka. For this purpose, the general and historically properties of surah named as al-Shams, al-Layl and al-Duha belonged to the periods of Mekka were searched. It was indicated the sending environments and sending reasons. Moreover, it was explained the wordings and the wording properties of the surah and then, which subjects and messages including these sures.

We prefaced in each surah with their Texts and their meanings. Besides, In these sures, it is told about the oath because of being abundance of verses emphasizing to the oath. In the light of obtained informations, these three surah were examined by comparing historical frame, sending conditions, wording at the subjects of the surah. It was followed the methods such as searching the sources, obtaining the informations, ranking, utilizing electronic sets, comparison, exhibiting the results and compilation while utilizing the studies about Ulumu'l Kur'an and wellknown rumour and acumen books.

According to the performed research and the results of this study, there are both tendencied of the kindness and the villainy due to the oath on the happenings and the cosmic existences. The oaths aimed to point out the benefits for human beings and the enormity of the Creator with the general order of the universe. The messages of these three surah sent by Allah, cosmic happenings and the samples told the human being what to do and brightened every ages belonged to the past, these days and the future.

Perservion told about peoples of Semud has taked place in different ways. Behaviour Methods against orphans, poor people in trouble were told with the recommandations of Lofty Allah to the Prophet Muhammad. When all these things were examined, it can be said that these three showed physical and sipiritual perspective and taught the getting way for the people and brightened the way.

Keywords: Al-Shams, Al-Layl, Al-Duha, Human, Oath, Cosmology, Comparison

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhi's-Salatü ve's-Selam
b.	: Bin (Oğul)
c.c	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
ibn.	: Oğul
M.Ü.İ.F	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Nşr.	: Neşreden, Neşriyat
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallahu anh
r.anha.	: Radiyallahu anha
r.ahm.	: Radiyallahu anhüm
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
ts.	: Tarihsiz
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
yay.	: Yayınları

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Üç Surenin Tarihi Çerçeve, Nüzul Ortamı, Üslup ve Konu Bakımından Karşılaştırılması	75
---	----

ÖNSÖZ

Kur'an, insanlığı doğru yola iletmek ve toplum hayatına yön vermek amacıyla indirilmiştir. Dolayısıyla onun asıl hedefi, insanlığın ahlaki, hukuki ve diğer alanlardaki ihtiyaçlarına cevap vermektir. Kur'an bu hedefini gerçekleştirirken bazen sözü edilen ihtiyaçlarla ilgili hükümler koymuş, bazen insanların ibret almalarını temin etmek için daha önce vuku bulan hâdiselere yer vermiş, bazen de nüzul ortamında meydana gelen bir kısım olaylara ışık tutup mahiyeti merak edilen hususları açıklamıştır.

Hz.Peygamber (s.a.v.) de, birçok hadis-i şeriflerinde Kur'an'ın anlaşılmasının gereklilik ve önemini belirtip, gerçek kurtuluşun; ancak onu doğru bir biçimde anlayıp, yaşamakla olacağını açıklamıştır.

İnsanlığı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak için son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Arapça olarak Cebrail aracılığıyla vahyedilen ve Hz. Peygamber'den itibaren tevatür yoluyla nakledilegelen Kur'an-ı Kerim'in 114 suresi vardır. Bunlardan üçü de Mekki surelerden olan Şems, Leyl ve Duha sureleridir ki bunlar bizim tezimizin konusunu oluşturmuştur.

K.Kerim'in diğer birçok suresiyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu üç sureyle ilgili çalışmamızda; Kur'an'ın Mekki surelerinden olan Şems, Leyl ve Duha surelerinde, Allah'ın bizlere ne mesajlar verdiğini ve bunların anlaşılıp hayata tatbik edilme noktasında neler yapmamız gerektiğini açıklamaya çalıştık. Dolayısıyla surelerin tarihi çerçevesi, nüzul ortamları, üslup ve konuları bakımından karşılaştırmalı incelenmesini ele aldık. Öncelikle konuyla ilgili materyal araştırması yapıp, yeri geldiğinde tefsir usulü konularına da girmeye çalıştık.

Tezimizi oluştururken klasik ve çağdaş tefsir kitaplarından, tefsir usulü kaynaklarından faydalanmaya çalıştık. Üç surenin de yemin konusunu içermesi noktasında, birbiriyle bağlantılı olduğunu gördük.

Ayrıca surelerin meallerini yazarken; Elmalılı Hamdi Yazır ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Yolu Türkçe Meal kitaplarından yararlandık.

Çalışmamızda kaynak taraması yapıp, bilgileri ortaya çıkardıktan sonra tasnif yaptık. Bununla beraber konuya yakın kaynaklardan bilgi toplayıp, elektronik

ortamdan da yararlandık. Mukayese aşamasından sonra sonuçların ortaya konmasına ve günümüze yansıyan noktalara değindik. İnceleme ve araştırma safhasında elde edilen bilgilerin daha çok birbiriyle aynı içerikte olduğunu gördük. Dolayısıyla bütün bu bulgular, üç sure arasındaki mukayesenin incelenmesi noktasında tezimizi oluştururken, çalışmamıza genel bir değerlendirme şeklinde yansıdı.

Çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, çalışmamıza ışık tutacak; “Mekki surelerin genel özellikleri”, “Sebeb-i Nüzul” ve “Yemin(Kasem)” konularıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde; Şems, Leyl ve Duha Sureleri’nin tarihi çerçevesi, nüzul ortamı, üslup ve konuları incelenmiştir. Surelerin incelenmesinde ilk önce ilgili surenin metni ve meali verilerek başlanılmış olup, sıralama mushaftaki sıralamaya göre yapılmıştır.

Şems Suresi’nde; surenin tarihi çerçevesiyle ilgili görüşler aktarılmış olup, daha sonra üslubu ve özellikleri, konuları açıklanıp incelenmesi tamamlanmıştır.

Leyl Suresi’ni ele alırken; ilk önce yine tarihi çerçeve ile ilgili görüşler belirtilip, daha sonra nüzul ortamı, surenin üslubu ve konuları belirtilmiştir.

Duha Suresi’ni incelerken de diğer surelerdeki gibi yine surenin; tarihi çerçeve, nüzul ortamı, üslup ve konuları açıklanıp, surenin incelenmesi tamamlanmıştır.

İkinci bölümde ise; bu üç surenin tarihi çerçeve, nüzul ortamı, üslup ve konuları bakımından karşılaştırmasını yapıp, ortak özelliklerine ve ortak konularına değindik. Son olarak da üç sureden günümüze yansıyan ilke ve hakikatleri belirtip, bu üç sureyi; tarihi çerçeve, nüzul ortamı, üslup ve konu bakımından bir tabloyla göstermeye çalıştık.

Çalışmamızda, ismi geçmiş olan şahsiyetlerin vefat tarihleri, hicri ve miladi olarak verilmeye çalışılmıştır. Kaynakçada belirtilen eserlerden veya bunların elektronik sürümlerinden yararlanılmış ve o bilginin hangi kaynaktan alındığı, dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca dipnotlarda kitabın ilk geçtiği yerde, kitabın ismini detaylı bir şekilde verip, diğer yerlerde ise esere ve yazarına kısaca işaret edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmamız; kutsal metinlerin yeniden okunması nokasında, bu üç surenin, aktüel ilmi, dini ve beşeri açıdan yeniden incelenmesi, yeni ve özgün tespitlerin ortaya konulmasına vesile olabilir.

Bu alışmamızda hatalarımızın olabileceğini, dolayısıyla bu hususta olumlu eleştirilere ihtiyacım olduğunu ve bunların bana katkı sağlayacağını ifade etmeyi de bir borç bilirim.

Çalışmamız esnasında baştan itibaren bize yol gösteren, büyük bir titizlikle çalışmamızı yakından takip eden, çalışmamızda deneyimlerinden, bilgi birikiminden ve tavsiyelerinden yararlandığım; destek ve yardımları dolayısıyla değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Sadık KILIÇ'a; tezimizi okuyan ve yapıcı tenkitleriyle yol gösteren hocalarım Prof. Dr. Mehmet DAĞ ve Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ'a ve diğer hoca ve arkadaşlara şükranlarımı sunarım.

Erzurum – 2014

Abdüssamet ARSLAN

8- Bakara ve Ali İmran sureleri hariç, içinde mukatta'a harfleri bulunan surelerin tamamı Mekki'dir. 13. sırada yer alan Ra'd suresinde ihtilaf vardır.

9- Bakara suresi hariç, içinde peygamberlerin ve geçmiş milletlerin kıssalarından bahseden her sure Mekki'dir.

10- Bakara suresi hariç, içinde Âdem ve İblis kıssası bulunan bütün sureler Mekki olup, münafıklardan bahsedilmesine rağmen 29. Ankebut suresi de Mekki'dir.¹

11- Şirk ve putperestliğe karşı kesin tavır alınmıştır.

12- Allah'ın birliği başta olmak üzere, itikat ve ahiretle ilgili iman esasları işlenmiş, mü'minler ahlaki yönden yetiştirilmiştir.

13- Geçmiş ümmetlerin tevhid mücadelesi anlatılarak; mü'minlerin, müşriklerin eziyetlerine sabretmeleri istenmiştir.²

Bu maddelere bakıldığında şunları söyleyebiliriz: Ayetlerin Mekki ve Medeni diye ayrımı, vahyin nazil olduğu mekâna göre yapılmış olup, bununla beraber hicret de dikkete alınmıştır. Mekki-Medeni ayrımını hicret öncesi ve hicret sonrası olarak ayırabiliriz. Bir de muhatap yönü vardır ki burada da kime hitap varsa ona göre Mekki ve Medeni denilmiştir. Buradan anlıyoruz ki Mekki sureler kısa ve özdür. Bazı istisnalar dışında genel olarak, " Ey insanlar " hitâbı Mekki iken; " Ey iman edenler " hitâbı Medeni'dir. Yine surede secde ayetinin ve kıssaların olması da Mekki olduğunu gösterir.

II. SEBEB-İ NÜZUL

Kur'an, insanlığı doğru yola iletmek ve toplum hayatına yön vermek amacıyla indirilmiştir. Dolayısıyla onun asıl hedefi, insanlığın ahlaki, hukuki ve diğer alanlardaki ihtiyaçlarına cevap vermektir. Kur'an bu hedefini gerçekleştirirken bazen sözü edilen ihtiyaçlarla ilgili hükümler koymuş, bazen insanların ibret almalarını temin etmek için daha önce vuku bulan hadiselerle yer vermiş, bazen de nüzul ortamında meydana gelen bir kısım olaylara ışık tutup mahiyeti merak edilen hususları açıklamıştır. Bu özelliğinden dolayı Kur'an ayetlerini esasen iki kısma ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı, muayyen bir sebebe bağlı olmayıp bir hükmü ortaya koymak amacıyla nazil

¹İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (19. Baskı), T.D.V. Yayınları, Ankara 2010, 59-61; Celaluddin Abdurrahman es-Suyuti, *el İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, Beyrut 2006, I, 25; Muhammed b. Abdullah Bedruddin ez-Zerkeşi, *el-Burhan Fi Ulumi'l Kur'an*, Mısır 1376/1378, I, 193-196.

² Muhammed Abdülazim Zerkani, *Menahilu'l İrfan fi Ulumi'l Kur'an*, Mısır 1372, I, 195-197.

olan, diğ er bir kısmı da belli bir sebebe bağı lı olarak inen ayetlerdir. İ ŷte esbabu'n-nüzul ilmi, ikinci kısma giren ayetlerin iniş iyle ilgili rivayetleri konu edinen bir ilim dalıdır.

Esbabu'n-nüzul, “esbab” ve “nüzul” kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkîbi olup, bu terkipte yer alan “esbab”, sebep kelimesinin çoğuludur. Sebebin sözlükte metod, yol, iş aret, vesile ve vasıta manalarına geldiğ i, ayrıca arzu edilen amaca ulaştı ran her ş eye de sebep denildiğ i vurgulanır.

Nüzul kelimesiyle ilgili olarak da; (نزل) fiilinden mastar olduğu, yukarıdan aşağ ıya inmek veya iniş manasını ifade ettiğ i, aynı kökten türemiş olan (انزال) ve (تنزيل) masdarları da indirmek manasına geldiğ i; ancak inzal, topyekün indirme; tenzil ise münecemen yani parça parça indirmek anlamı taşı dığ ı bildirilir.³

Ayetlerin iniş sebepleri anlamını ifade eden esbabu'n-nüzulün, terim olarak da; “Hz.Peygamber’in risalet döneminde vuku bulan ve Kur’an ‘ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol ačan olay, durum ya da herhangi bir ş ey hakkında Rasulullah’a sorulan soru” anlamı taşı ması üzerinde durulur.

Ayrıca esbab-ı nüzul ilminin, metnin olguyla iliş kisini ve diyalektiğ ini gösteren ve bu iliş kiye gözler önüne seren en önemli ilimlerden biri kabul edildiğ i vurgulanır.

Yukarıdaki tanıma göre yapılan açıklama da; bazı ayet veya surelerin inmesine sebep olan hususlardan birisinin, herhangi bir hadisenin meydana gelmiş olması ve bazı ayetlerin ortaya çıkan bir takım özel durumlar üzerine indirilmiş olması hususları aktarılır. Dolayısıyla Hz.Ömer’in farklı zamanlarda yapmış olduğu dua ve temenniler üzerine bazı ayetlerin inmesinin bu kabilden olduğu, Kur’an’ın bir kısım ayetlerinin de Hz.Peygamber’e tevcih edilen birtakım sualler üzerine indirilmiş olduğu görülür. Bu suallerin umumiyetle ashaba ait olmakla birlikte, bazen Ehl-i Kitab’ın da soru sorduğu hususu bildirilir. Sahabiler, din alanında bilmedikleri ya da anlamada zorluk çektikleri hususları öğrenmek maksadıyla soruyorlardı denilir.⁴

Gerçekte sebab-i nüzulden kasıt ş udur ki; bakıldığ ı zaman tefsir ilminde sebab-i nüzulün, ayeti izah ve beyan etmesi bakımından yeri çok önemli olmuş tur ki tefsir sahasında sahabeyi yükselten en mühim amil de budur. Bilhassa daima Hz.

³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (11.Baskı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, 229.

⁴ Demirci, 229, 230.

Peygamber'in yanında bulunan sahabe, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti tesis edebilmiştir diyebiliriz.⁵

İbn Teymiyye, hakkında nüzul sebebi bulunan ayetlerin dışında kalan ve önemli bir kısmı geçmiş peygamberlerin kıssaları ve ahirete dair haberlerden oluşan çok sayıdaki ayetin iniş sebeplerini herhangi bir dış olayda değil; doğrudan doğruya bu ayetlerin kendi muhteva ve anlamlarında aramak gerektiğini belirtir. Bununla ilgili olarak; ayetlerin büyük bir kısmının özel bir olaya, konuya dolayısıyla belirli bir sebebe bağlı olarak inmediği; genellikle insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, haktan ve hakikatten ayrıldıklarında yollarını aydınlatmak, suskunluk ve durgunluk dönemlerinde yeniden dirilişi sağlamak maksadıyla beşeri ihtiyaçlarını karşılamak, istikametlerini kaybettikleri zaman onları doğruya yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla vahyedildiği vurgulanır.⁶

A. Sebeb-i Nüzul Rivayetleri Tabirleri

Nüzul sebebiyle ilgili rivayetlerin bir kısmının kesinlik ifade ettiği belirtilir ki şu şekildedir:

- 1- سبب نزول هذه الآية - "Ayetin nüzul sebebi şudur"
- 2- فأنزل الله هذه الآية - "Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi"
- 3- نزلت هذه الآية - "Bu hadise üzerine şu ayet nazil oldu"

Yani bu ifadelerde ya "sebeb" kelimesinin bizzat zikredildiği ya da "fa-i sebebiyye" kullanıldığı görülür. Bu doğrultuda, söz konusu tabirlerin dışındaki ifadelerin İslam bilginlerine göre kesinlik arz etmediği söylenebilir.⁷

1. Rivayetlerin Çeşitliliği

Nüzul sebebiyle ilgili çeşitli rivayetler varsa bununla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

⁵ Cerrahoğlu, 116.

⁶ Demirci, 232.

⁷ Demirci, 233.

Bir ayet ya da surenin nüzul sebebi hakkında birden fazla rivayetin bulunması halinde önce bu rivayetlerin sıhhat derecelerinin araştırılması ve sahih olanın alınıp diğerlerinin terk edilmesi gerektiği, bir ayet veya surenin inişiyle ilgili iki rivayetin söz konusu olması durumunda her ikisi de sahih ise, o takdirde aralarında herhangi bir tercih sebebi olup olmadığına bakılması, bazen de ayetlerin nüzul sebeplerini anlatan her iki rivayet de sahih olup aralarında herhangi bir tercih sebebi de bulunmayabileceği vurgulanır.

Ayrıca nakledilen her iki rivayet sahih olmakla birlikte ne aralarında birini diğerine tercih ettirici bir sebep, ne de olayların zaman bakımından uzaklığı sebebiyle aralarını cem ve te'lif etmek mümkün değilse, o zaman sözü edilen nitelikteki rivayetlere konu olan ayet ya da surenin mükerrer nazil olduğunun kabul edilmesi görülür.

Geçmiş dönem âlimlerinin rivayetler arası tercih yönteminin, bize nüzul sebebini kesin şekilde belirleme imkânı vermesinin zor gözükmesinden dolayı; nüzul sebeplerini bilmek, içtihadî bir mesele olmaya devam eder denilebilir. Bu itibarla araştırmacının içtihad ve farklı rivayetler arasında tercihte bulunma konusunda daha yetkin metotlardan faydalanması gerektiği, bunun da metnin oluşumunu sağlayan metin içi ve metin dışı unsurların ve göstergelerin bütününe dayanmakla olabileceği anlaşılır.⁸

B. Sebeb-i Nüzulü Bilmenin Faydaları

Esbabu'n-nüzul rivayetleri Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olup olumlu sonuçlar doğurduğu gibi, bazen de problem çıkarmak suretiyle olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir.

1. Olumlu Sonuçlar

İlk önce olumlu durumlara bakacak olursak, denilebilir ki Kur'an'ın anlaşılması bakımından nüzul sebeplerini bilmenin birçok olumlu tarafının bulunduğu bir gerçektir. Nüzul sebeplerini bilmenin, sadece metnin biçimleniş sürecini çevreleyen tarihsel gerçekleri gözlemlemeye yönelik bir merak olmadığı; aynı zamanda bu nassı anlamayı

⁸ Demirci, 235.

ve onun delaletini açığa çıkarmayı hedefleyen bir bilme isteği olduğu vurgulanır. Dolayısıyla denilmiştir ki; sebebin bilinmesi, sonucun (müsebbeb) bilinmesini sağlar.

Madde madde bu olumlu sonuçları şöyle aktarabiliriz:

1- Sebeb-i nüzulü bilmenin sadece tarihi yönden faydalı olmadığı; bir ayet veya surenin ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek gerektiği vurgulanır ki bu da hem o ayet ve surenin ilahi maksada uygun şekilde yorumlanmasını sağlar, hem de hükümlerin konulmalarına sebep olan hikmetlerin kavranmasına yardımcı olur denilmiştir.⁹

2- Nüzul sebeplerinin bilinmesi, ayetlerden kastedilen mananın kolaylıkla anlaşılmasını sağladığı gibi şüphe ve yanlışlıkları da ortadan kaldırmış olur. Mesala şarabın haram kılındığını bildiren ayet¹⁰ nazil olunca, Hz.Peygambere evvelce şarap içip ölmüş olanların durumu ne olacak diye sorulmuş, bunun üzerine ;

(. ليس على الذين آمنوا و عملوا الصالحات جناح فيما طعموا ...)

“İman edip güzel amel işleyenlere, tattıklarından dolayı hiçbir suç yoktur.”¹¹

âyeti nazil olmuştu.¹²

Bu maddeye göre diyebiliriz ki; böylece Maide Suresi 93. ayetin inmesine sebep olan durum, bir şüphe ve yanlış anlamayla ilgilidir. Dolayısıyla şarabın haram kılınması sonucu ortaya çıkan bazı sorular karşısında, bu ayet inerek, konuya açıklık getirmiştir ve ayetten kast edilen mana da nüzul sebebiyle daha rahat anlaşılmiştir.

3- Müphem ayetlerin anlaşılmasını kolaylaştırdığı, dolayısıyla nakle dayanmadan müphemleri akılla tespit etmenin mümkün olmadığı görülür.

4- Ayet ve sureler arasında bir bağlantı kurmaya yardımcı olur.

5- Nüzul sebebinin, ayetin ihtiva ettiği hükmü tahsis ettiği vurgulanır.

6- Hasr veya tahsis şüphesini ortadan kaldırdığı ki Kur'an'da ayetin zahiri hasr ifade edebilir. Fakat sebeb-i nüzulün bilinmesi durumunda, bu hususta yapılması muhtemel hatalar önlenmiş olur. Mesala En'am suresinin 145. ayeti; “ De ki bana vahyolunan içinde yiyenin yiyeceğinden haram olarak murdar oldukları için ölüden,

⁹ Demirci, 236-239.

¹⁰ (Maide: 5/90)

¹¹ (Maide: 5/93)

¹² Cerrahoğlu, 117, 118.

kandan, domuz etinden, Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir” ayetinden sadece onun içerisinde sayılan dört şeyin haram edilmiş sayılmayacağı söylenir. Ayrıca şu da vurgulanır ki bu dört şey dışında haram sayılan başka yiyecek ve içecekler de vardır. İ.Şafii'nin bu ayette hasr maksud olmadığı görüşünü savunduğu görülür.

Denilmiştir ki buradaki hasr tevehhümü ancak nüzul sebebi yardımıyla açıklığa kavuşabilir. Dolayısıyla ayet, Allah'ın helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını helal kılan kimseler hakkında nazil olmuştur. Cenab-ı Hak bu ayetle onlara: “Helal ancak sizin haram saydıklarınız; haram ise sizin helal kabul ettiklerinizdir.” demek istemiştir. İ.Şafii de bu görüştedir.¹³

Nüzul sebeplerini bilmenin sağlayacağı bu olumlu sonuçlara bakıldığı zaman, ilk dönemlerden itibaren bu disipline gereken ilginin gösterildiği; hatta sahabenin ve onlardan sonra gelen nesillerin Kur'an'ı özellikle esbab-ı nüzul rivayetleriyle tefsir etmeleri sebebiyle bazı âlimlerin, tefsir ilminin başlangıçta esbab-ı nüzulü bilmekten ibaret olduğunu söyledikleri vurgulanmaktadır.¹⁴

2. Olumsuz Sonuçlar

Nüzul sebeplerinin olumlu sonuçları yanında, zaman zaman bazı olumsuz yanları da vardır ki bunları da maddeler halinde şöyle aktarabiliriz:

1- Ayetleri nüzul sebepleri çerçevesinde değerlendirmek suretiyle onları esbab-ı nüzul kabul edilen özel olay ve tarihi şartlarla sınırlı görmek.

2- Yorum zenginliğine engel olabilir.

3- Müfessirleri gereğinden fazla meşgul ederek onların mesailerini verimsizleştirebilir.

4- Ortaya çıkan birtakım yeni problemlerin Kur'an'ın genel perspektifi içinde değerlendirilmesini önleyebilir.

Bu olumsuzlukların sebeplerine bakıldığı zaman; ilk başta sahabe tarafından nakledilen esbabu'n-nüzul rivayetleriyle yorumların birbirine karışması görülür. Ayrıca

¹³ Cerrahoğlu, 117, 118.

¹⁴ Demirci, 241.

rivayetlerden senedlerin hazf edilmesi ve nakillerin birden fazla olması durumunda ortaya çıkan karışıklık da bu olumsuzlukların bir başka sebebi olarak görülebilir.¹⁵

C. Kur'an'ın Peyderpey İnişi

Sebeb-i nüzul bağlamında önemli konulardan bir diğeri de “**Tencimu’l Kur’an**” olup, ondan da kısaca bahsetmek istiyoruz:

Hız. Peygamber’in okuma ve yazma bilmeyen bir ümmi olmasından dolayı, kolay ezberlesin diye vahiy ona parça parça indirilmiştir ki diğeri peygamberlerin durumu Hız. Peygamber’den farklıdır; çünkü onlar okuma ve yazma biliyorlar dolayısıyla da vahiy toplu olarak indiğinde tamamını ezberleyebiliyorlardı.

Kur’an’ın bazı ayetlerinin nâsîh bazılarının da mensuh olmasından hareketle denilebilir ki nesh de ancak Kur’an’ın parça parça inmesiyle mümkündür.

Kur’an’ın Levh-i Mahfuz’dan dünya semasına topluca indirilişinin hikmetiyle ilgili olarak; Kur’an’ın en şerefli ümmete ulaştırılmak üzere son peygambere indirilen son kitap olduğunu, yedi kat semada bulunan varlıklara bildirmek suretiyle, Kur’an’ın ve Hız. Peygamber’in şanının yüceltilmesinin söz konusu olduğu vurgulanır. Dolayısıyla hikmet-i ilahi, Kur’an ‘ın birtakım olaylara bağlı olarak parça parça inişini gerektirmeseydi, Allah onu topluca indirirdi denilebilir.¹⁶

Allah’ın, vahyin Rasûlullah’la devamlı ilişkili olmasını her gün ona yeni bir şeyler öğretmesini, yol göstermesini, kalbini tespit ve huzurunu artırmasını, ayrıca sahabenin ihtiyaçlarına cevap vererek; onları eğitmesini, geleneklerini ıslah edip olaylarına çözüm yollarını bulmasını, âni olarak onları talimat ve hükümleriyle karşı karşıya getirmemeyi dilemiş olmasına bakarsak; bu karşılıklı ilişkinin bir gereği olarak Kur’an, ihtiyaca binaen beş, on veya daha az yahut daha çok sayıda âyetler halinde parça parça inmiştir diyebiliriz.

Vahyin Rasulullah (s.a.v) in ihtiyaçlarına cevap vermesinin iki şekilde olduğu ki bunlardan birinin, her olaydan sonra Kur’an’dan yeni bir şeyler getirmekle O’nun kalbini güçlendirmesi; diğeri ise Kur’an’ı ezberlemesini kolaylaştırmasıdır.

¹⁵ Demirci, 241.

¹⁶ ez-Zerkeşi 228, 229, 231.

Ayrıca denilebilir ki Kur'an'ın tedricî olarak inmesi, kabulünü daha çok kolaylaştırmıştır. Şayet toplu olarak indirilmiş olsaydı, ihtiva ettiği birçok emir ve nehiyden dolayı insanlardan birçoğunun onu reddetmesine sebep olurdu. Dolayısıyla vahiy işte bu şekilde peygambere tedricî olarak gelmiş olup, O'nu eğitip yetiştirmiş ve ona yol göstermiştir. Nihayet onun ahlâkı Hz. Aîşe'nin (r.anha) belirttiği gibi Kur'an olmuş olup, mü'minleri de tedricî olarak eğitmiştir.¹⁷

III. YEMİN (KASEM) KONUSU

Bu üç surede çeşitli şeylere yemin edildiği için, yemin (kasem) konusuna değinmek gerektiği kanaatindeyiz:

A. Yeminin Meşrutiyeti

Yemin meşrudur; çünkü şânı yüce Allah'ın kendisi kasem ettiği gibi, Peygamberine de kasem etmesini emretmiştir. Aşağıdaki ayet-i kerimeler bunlara örnektir:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى “(Karanlığıyla) örtüp bürüdüğü zaman gece hakkı için...”¹⁸

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا “Güneş ve kuşluk vaktindeki aydınlığı hakkı için...”¹⁹

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى “Battığı zaman yıldız andolsun.”²⁰

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ “Andolsun incire ve zeytine...”²¹ ayetleri, bu eşyanın Rabbine

yemin olsun, demektir. Peygamber (s.a.v.)'e de K.Kerim'in üç yerinde yemin etmesi emredilmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah, Hz.Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır:

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلُوبِ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ

¹⁷ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, Tercüme, (Çev.: M.Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya 1983, 41-51.

¹⁸ Leyl: 92/1.

¹⁹ Şems: 91/1.

²⁰ Necm: 53/1.

²¹ Tin: 95/1.

“(Ey Muhammed), O (azap) hak mıdır? diye senden haber sorarlar. De ki: ‘Evet, Rabbim’ yemin olsun ki o haktır ve siz ondan kurtulamazsınız.”²²

Bir başka yerde de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ

“Kâfirler: ‘Kıyamet bize gelmez’ dediler. De ki: Gaybı bilen Rabbine yemin ederim ki (o), size mutlaka gelecektir.”²³

Bir başka yerde ise şöyle buyurulmuştur:

قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَنَّ

“De ki: Hayır! Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz...”²⁴

Sünnette de yeminin teşriî sabit olmuştur. A. İbn Semüre’den rivayet edildiğine göre Rasulullah şöyle buyurmuştur: “Herhangi bir konuda yemin ettiğinde ondan başkasını daha hayırlı görürsen, hayırlı olanı işle ve yeminine kefarete öde.”²⁵

B. Kur’an’da Yeminin Hikmetleri

Kur’an’da birçok yeminin mevcut olduğuna baktığımız zaman; Allah, Kur’an’da kendi yüce ismi üzerine yemin ettiği gibi; peygamber, Kur’an, melekler, kıyamet günü, peygamberimizin zuhur ettiği veya kendilerine vahyin nazil olduğu yerler üzerine de yemin ettiği görülür.

İlk müfessirlerden gelen bazı rivayetlere göre التين (et-Tin), Şam’ı; الزيتون (ez-Zeytun), Hz.İsa’nın vahiy aldığı dağı; هذا البلد الامين (Hazel-Beledü’l-Emin)’ de Mekke’yi ifade ettiği vurgulanır. Ayrıca Allah’ın, bazen kâinat ve tabiatta mevcut bulunan mühim varlıklar veya olaylar üzerine de yemin ettiği ki bunlar: Sema, Şems, Necm, Kamer, Fecr, Duha, Leyl, Asr...’a yapılan yeminlerdir diyebiliriz.²⁶

²² Yunus: 10/53.

²³ Sebe: 34/3.

²⁴ Teğabün: 64/7.

²⁵ Buhârî, Ahkâm: 5, 6; Eymân: 1; Keffârât: 10; Müslim, Eymân: 19; İmâre: 13. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İmâre: 2; Tirmizî, Nüzûr: 5; Nesâî, Âdâbu'l-kudât: 15, 16

²⁶ Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts. 94.

Tam tersi bazı müelliflerin bu yemin keyfiyetini Allah'a yakıştıramadıkları; dolayısıyla onların görüşlerine göre; ancak hakikati söylediğine şüphe edilen kimseler bu tür ikna vasıtasını kullanmaktadırlar ki Allah bundan münezzehtir.²⁷

Kur'an'daki yeminlerin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1- İslam'dan önceki Arapların toplum hayatında yeminin büyük rolü olduğu ve arapların öteden beri alıştıkları bu usulü Kur'an-ı Kerim muhafaza etmiş olmak.

2- Allah Teâla inzal ettiği ayetlerini ve delillerini bu türlü yeminlerle teyid etmiş olup, dolayısıyla bunda garip görülecek bir taraf yoktur.

3- Yeminin her zaman bir şeyi teyid etmek için değil, bazen de o şeyin kıymetine işaret etmek ve kadrini yüceltmek için kullanılır.

4- Dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için kullanıldığı belirtilir.

Bakıldığı zaman K.Kerim 'de 17 surenin başında kalem bulunmakta olup, okuyucuların dikkati daha başlangıçta çekilir. Bu doğrultuda ; bir sure melaikeye (Saffat), iki sure feleke (Buruc, Tarık), altı sure feleğin levazımına (Necm, Fecr, Şems, Leyl, Duha, Asr), iki sure rüzgara (Zariyat, Mürselat), bir sure toprağa (Tur), bir sure bitkiye (Tin), bir sure hayvanı nâtik (Naziat), bir sure hayvana (Âdiyat) aittir diyebiliriz.²⁸

Ayrıca sure içlerinde de bir çok yemin mevcuttur ki bunlardan bazılarını şöyle aktarabiliriz:

1) Allah'ın kendi ismine yemin etmesi: Hicr: 15/92, Zariyat: 51/23, Yunus: 10/53, Teğabun: 64/7, Meryem: 19/68, Nisa: 4/65, Mearic: 70/40

2) Rasulullah'ın yemin etmekle emredilmesi: Teğabün: 64/7, Sebe': 34/3, Yunus: 10/53.

3) Kur'an üzerine yemin edilmesi: Yasin: 36/2-4, Vakıa: 56/75-77, Zuhruf: 43/ 1-3.

4) Rasulullah üzerine yemin edilmesi: Yasin: 36/2-4.

5) Melekler üzerine yemin edilmesi: Mürselat: 77/1-7.

6) Tevhid için yemin edilmesi: Saffat: 37/1-4.

²⁷ Cerrahoğlu, 174, 175.

²⁸ ez-Zerkeşi, 268.

7) Ceza, va'd ve vaid için yemin edilmesi: Zariyat: 51/1-5, Tur: 52/1-8.²⁹

C.Kur'an'da Kasem Edilen Varlıklar

Kur'an'da yemin edilen başlıca iki şey vardır: Birincisi Allah, ikincisi de mahlukattır.

1. Hâhk

Kur'an'da Allah'ın zatına yemin edildiğine baktığımızda; kasem eden Allah olduğu zaman kasem vavından sonra genellikle “ ر ب ” kelimesinin geldiği ve çoğunlukla da ya zamire ya da isme muzaf olduğu görülür.

Üç ayette “ ر ب ” kelimesi mütekellim vahde zamirine (Sebe, 34/3; Yunus, 10/53; Teğabün, 64/7), üç ayette ise muhatab müzekker tekil zamirine (Nisa, 4/65; Hicr, 15/92; Meryem, 19/68), iki ayette ise mütekellim çoğul zamirine (En'am, 6/30; Ahkaf, 46/34) muzaf olarak gelmiş olup, bir ayette ise “ ر ب ” kelimesinin isme muzaf olduğu görülür. (Zariyat, 51/23) Kasem eden Allah'tan başkası olduğu zaman ise kasem harfi “ ت ” olarak gelip, bundan sonra ise Lafza-i Celale gelir. Dokuz ayette kasem “ تالله ” (Allah'a andolsun) şeklinde gelmiştir. (Yusuf, 12/73, 85, 91, 95; Enbiya, 21/57; Nahl, 16/56, 63; Şuara, 26/97 ve Saffat, 37/56)

2. Mahlûk

K.Kerim'de Allah'ın zatıyla beraber pek çok yerde çeşitli varlıklarında yemin edildiği görülür. Allah'tan başka kasem edilen varlıklar şunlardır:

a. Melekler

Yüce Allah'ın meleklerle kasem ettiğini Saffat 37/1-4; Zariyat 51/1-4 ayetlerinde görmekteyiz. Saffat suresinde ”Saflar halinde dizilenlere andolsun ki ...” Müfessirlerin çoğu Allah'ın bazı ayetlerinin hepsinde melekleri kastettiğinde ittifak etmişlerdir. “Saf

²⁹ Celaluddin Abdurrahman es-Suyuti, *el İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, Beyrut 2006, II, 106.

saf dizilenler” ifadesiyle; Allah’ın, kâinatın işlerini yürüten emir kullarının kast olunduğu, o melekler ki Allah’ın emirlerini yerine getirmek için O’nun huzurunda saf dizilmiş beklemekte oldukları vurgulanır. Aynı husus 165. ayette tekrarlanmıştır ve zaten orada meleklerin kendileri şöyle demektedirler: “Biziz o saf saf dizilenler, biz.”³⁰

“Haykırıp sürüyenler” ifadesi gerek bulutları sevk eden sürücü melekler gibi sevk edici ve gerek genel olarak def edip gideren itici kuvvetler bu önleyici ve yasaklayıcılarıdır.³¹

Konu itibariyle şu vurgulanır ki bu meleklerle, âsi ve mücrimleri süren ve sadece kelimelerle değil, tabii afetlerle de insanların başına felaket getiren bir grubun kast edilmiştir. Ayrıca “Zikir okuyanlar” ile de Allah’ı zikreden ve ibret verici hadiselerle

insanlara ders veren melekler veya peygamberle vahiy götüren melekler ya da Allah’ın salih kullarına ilham eden meleklerin kast edildiği de belirtilir.³²

b. Kur’an-ı Kerim

Kur’an’a yeminin mutlak ve yalın olarak kullanılmadığı; aksine Kur’an’ın çeşitli şekillerde tavsif edilmiş olduğu halde kullanıldığı vurgulanır.

يس { } وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ “Ya sin, o hikmet dolu Kur’an’a andolsun.”³³ Yani o Kur’an hikmetli bir kelimedir. Allah K.Kerim’i kendisiyle konuşan bir sıfatla niteledi.

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ “Kaf o çok şerefli Kur’an’a yemin ederim.”³⁴ Bu surede de “مجيد” ile sıfatlandığını; yani kendisi dışındaki kitaplara karşı şeref ve üstünlük sahibi anlamında olduğu belirtilir.³⁵

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ “Sad zikr sahibi Kur’an’a yemin ederim...”³⁶

³⁰ Ebu’l Al’a Mevdudi, *Tefhimu’l Kur’an (Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri)*, İnsan Yayınları. VII, 9.

³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (2. Baskı), Huzur Yayınevi, İstanbul 2005, IX, 199.

³² Mevdudi, 10.

³³ Yasin: 36/1,2.

³⁴ Kaf: 50/1.

³⁵ Ebu’l-Berekat Abdullah b.Ahmed b.Mahmud, en-Nesefi, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, (I-III) (2. Baskı), Daru İbn Kesir, Beyrut 1999, III, 95.

³⁶ Sad: 38/1.

Mübin sıfatıyla vasıflanmış olduğu belirtilir.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ } } حم “Ha, mim (Hidayet yolunu apaşıkara gösteren (şu) kitaba yemin ederim...”³⁷

Son olarak da şöyle gelmiştir: وَالطُّورِ } } وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ

“Andolsun neşr edilmiş kâğıt içinde yazılı kitaba...”³⁸ Bunun levhi mahfuz olduğu vurgulanır ve şöyle denilir: İnsanlara açık bir şekilde okunan yazılı olarak indirilmiş kitaplardır.

c. Kalem ve Yazılan Şeyler

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ “Nun kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun”³⁹

Baktığımız zaman müfessirlerin imamı Mücahid, Kalem'den murad kendisiyle Zikir (Kur'an) yazılan kalem olduğunu, bundan da yazılmakta olan şeyin Kur'an olduğunu belirtir. Allah Teâla'nın gerçeklerini takviye etmek, onların tesir gücünü tamamlamak için, insanın müşahhas dünyasındaki varlıklara kasem ettiğini vurgular. Evrenin boşluğunu kandiller gibi süsleyen yıldızlar, gezegenler, geceyi adeta emercesine bürüyen gündüz, gündüzü kovarcasına bürüyen gece, yakan, ısıtan güneş ve mehtaplara kendi esrarını katan ay... Bunların hepsinin ilahi kasem senfonisinin birer ahengi, birer raksı olduğu belirtilmiştir.⁴⁰

d. Bu Gruba Giren Diğer “muksem bih” ler

- 1- Sema (Buruc 85/1; Zariyat 51/7; Tarık 86/1, 11; Şems 91/5; Tur 52/5)
- 2- Yıldızlar (Necm 53/1; Vakıa 56/75)
- 3- Güneş (Şems 91/1)
- 4- Ay (Müddessir 74/32; İnşıkak 84/18)
- 5- Fecr Vakti (Fecr 89/1)
- 6- Şafak (İnşıkak 84/16)

³⁷ Zuhruf: 43/1.

³⁸ Tur: 52/1.

³⁹ Kalem: 68/1.

⁴⁰ Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki*, İhtar Yayıncılık, Erzurum ts., 3.

- 7- Sabah (Müddessir 74/34; Tekvir 81/18)
- 8- Duha (kuşluk vakti) (Duha 93/1)
- 9- Gündüz (Şems 91/3; Leyl 92/2; Kıyame 75/1; Buruc 85/2)
- 10- Gece (Leyl 92/1; Müddessir 74/33; Tekvir 81/17; Şems 91/4; Fecr 89/2; İnşikak 84/17)
- 11- Yeryüzü (Şems 91/6; Tarık 86/6)
- 12- Deniz (Tur 52/6; Tarık 86/12)
- 13- Beytü'l Ma'mur (Tur 52/4)
- 14- Melekler (Beled 90/1; Tin 95/3)
- 15- Çift ve Tek (Fecr 89/3; Leyl 92/3)
- 16- Baba ve Evlat (Beled 90/3)
- 17- Tur Dağı (Tur 52/1; Tin 95/2)
- 18- Tin ve Zeytin (Tin 95/1)
- 19- Şahid ve Meşhud (Buruc 85/3)
- 20- Atlar (Adiyat 100/1-3)
- 21- Nefs (Şems 91/7)
- 22- Nefs-i Levvame (Kıyamet 75/2)
- 23- Asr (Asr 103/1-2)

Muksem bih'e örnek teşkil etmesi için "Asr" a yapılan yeminle ilgili incelemeye baktığımız zaman; وَالْعَصْرِ { } إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ "Andolsun Asr'a ki insan kat'i bir ziyandadır." ⁴¹

Allah'ın burada ikinci namazına, ikinci vaktine, çağa, zamana, özellikle peygamber efendimizin peygamberlik çağı ve ahir zaman anlamları üzerine yemin etmiş olmasının muhtemel olduğu belirtilir.

"Asr" kelimesi birçok anlama gelen ortak bir lafız olduğu ve birinci belirlemeye ipucu bulunmadığı için hepsine de isim olarak verileceği açısından "kendisine asr denilen her şey" anlamıyla hepsine hamletmenin en doğrusu olduğu vurgulanmıştır. ⁴²

⁴¹ Asr: 103/1-2

⁴² Yazır, 98.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEMS, LEYL VE DUHA SURELERİ

1.1 .ŞEMS SURESİ VE MEÂLİ

سورة الشمس (91)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحًى {١} وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَيَّآ {٢} وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيَا {٣} وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى {٤}
 وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَى {٥} وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَى {٦} وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَا {٧} فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَى
 {٨} قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّىهَا {٩} وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّىهَا {١٠} كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيهَا {١١}
 إِذِ انبَعَثَ أَشْقَى {١٢} فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيِيهَا {١٣} فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا
 فَدمدمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّيَا {١٤} وَلَا يَخَافُ عُقْبَىهَا {١٥}

- 1- Güneşe ve onun aydınlığına andolsun.
- 2- Onu (güneşi) izlediğinde Ay'a andolsun.
- 3- Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun.
- 4- Onu örten geceye andolsun.
- 5- Göğe ve onu bina edene andolsun.
- 6- Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun.
- 7- Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirene andolsun.
- 8- Sonra da ona kötülük duygusunu ve takva kabiliyetini (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki,
- 9- Elbette nefsini temizleyip parlatan kurtuluşa ermiştir.
- 10- Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.
- 11- Semud kavmi azgınlığı sebebiyle Hakk'ı yalanladı.
- 12- Hani onların en bedbaht olanı (fesat çıkarmak için) ileri atıldığı zaman;
- 13- Allah'ın Rasûlü (Salih Peygamber) onlara şöyle demişti: "Allah'ın devesini ve onun su içme hakkını koruyun.

14- Fakat onlar onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri, suçlarından dolayı onları helak etti ve kendilerini yerle bir etti.

15- Allah, bunun sonucundan çekinmez de!

1.1.1. Tarihi Çerçeve

Burada Şems Suresi'nin "Tarihi Çerçeve" başlığı altında; nüzul tarihi ve nüzul dönemiyle ilgili kaynaklarda geçen bilgileri ele almaya çalışacağız.

1.1.1.1. Nüzul Tarihi ve Nüzul Dönemi

Şems Suresi'nin nüzul tarihi ve nüzul dönemiyle ilgili ilgili görüşlere baktığımızda; surenin Mekke dönemine ait olduğu, indiği yıl tam tespit edilemese bile, Semud kavminin feci âkibetini haber veren son bölümünün, inkârcı muhatapların fiili saldırılarının başladığına delalet ettiği, dolayısıyla surenin nübüvvetin 3-6 yılları arasındaki Daru'l Erkam yıllarında nazil olduğu ve peygamberliğin 4.yılına yerleştirilebileceği geçmektedir.⁴³

Ayrıca üsluptan, bu surenin Mekke döneminin başlangıcında nazil olduğu anlaşılabilir olup; ancak surenin nüzul zamanının, Mekke'de Rasulullah'a muhalefetin şiddetlendiği dönemde olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴

Sureye nüzulünden itibaren adını veren anahtar kelimenin, birinci ayette geçtiği, surenin 97. sureden (*Kadr*) hemen sonra nazil olduğu kabul edilir.⁴⁵

1.1.2. Nüzul Ortamı

İlk önce şunu belirtmek gerekir ki; Şems Suresi'nin nüzul ortamıyla ilgili olan ve kaynaklarda geçtiği üzere Beled Suresi'ndeki النَّجْدَيْنِ "necdeyn" ifadesine değinmek gerekir. Burada hayır ve şer amacının kastedildiği, bunun ikisi de hareket, gayret, sabır, dayanıklılık ile zorluk gerektiren, birinde yükseliş ve esenlik, birinde de düşüş ve felaket kesin olan iki tepe gibi olup insanın bunları aşmak zorunda olduğu belirtilir. Hayır tepesine gitmenin hidayet, şer tepesine gitmenin sapıklık olacağı vurgulanır. Şu

⁴³ Mustafa İslamoğlu, *Kur'an Surelerinin Kimliği*, 8.Baskı, Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, 488.

⁴⁴ Mevdudi, 120.

⁴⁵ Muhammed Esed, *Tefsiru'l Mesaj* .[Elektronik Sürüm].

halde وَهَدَيْنَا هُ النَّجْدَيْنِ ile bunun ikisine birden hidayet, ikisinin de yollarını bildirerek hayra yönelmek olduğu ve şerden kaçınmayı emir bir başka deyişle hayrı emrin iyiliği emretmek, şerden yasaklamanın da kötülükten yasaklama anlamı taşıdığı görülür. Hidayet (yol göstermek), bir hayır ve rehberlik olmasından dolayı hayır yoluna rehberliğin emir ve özendirmeyi, şer yoluna rehberliğin de yasaklamayı ve sakındırmayı ifade ettiği bildirilir. Karşılıklı olan bu iki tepeye rehberlik, şuna yürü şuna yürüme gibi biri olumlu biri olumsuz karşıt iki yol göstermek anlamına geldiği, dolayısıyla hidayette hayır yolu olumlu şer yolu da olumsuzdur denilmiştir. Şer yolundan sakınıp hayır tepesine tırmanmanın; kahramanlık, güç, yiğitlik, yükseklik, mutluluk olduğu vurgulanır.

Dolayısıyla bu surede 8.ayet olan فَالْهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيهَا “sonra da ona bozukluğunu ve korunmasını ilham edene” ile bir tefsir ve iki gruba da 9 ve 10. ayetler olan فَذُ أَفْلَحَ مَنْ رَكَّبَهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا “onu temizlikte parlatan gerçekten felah bulmuştur. Onu kirletip gömen ise ziyan etmiştir.” diye bir özet yapıldığı ve bir dünya azabı örneğiyle bitirildiği belirtilir.⁴⁶

Şems Suresi'nin nüzul ortamıyla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz ki; Beled Suresi'ndeki ifadeyle Şems Suresi'ndeki 8, 9 ve 10. ayetlerin bağlantısı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Semud kavmi için kötü bir sonun olduğu, inkârcıların fiili saldırılarının olduğu bir ortamın varlığını görüyoruz. Rasulullah'a muhalefetin iyice arttığı bir ortam olduğunu da söyleyebiliriz.

1.1.3. Üslubu ve Özellikleri

Şems Suresi'nin üslûbu ve özellikleriyle ilgili hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Mushaftaki sıralamada doksan birinci, iniş sırasına göre yirmi altıncı suredir.
- 2- Kadir suresinden sonra, Büruc suresinden önce Mekke'de inmiştir.
- 3- Sure, adını birinci ayette geçen “güneş” anlamındaki “Şems” kelimesinden alır.⁴⁷
- 4- وَالشَّمْسِ “Ve’ş-Şemsi” suresi diye de anılır.

⁴⁶ Yazır, 499, 503.

⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, V, 628; Muhammed Tahir b. Aşur, *Tefsiru't Tahrir ve't Tenvir*, Tunus 1984, XXX, 365.

5- 15 ayet olup, Mekki grubu فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ibaresini de bir ayet saydıklarından onlara göre 16'dır.

6- Fasılasının “ا” harfi olup, 15 “ها” zamirinin redif, fasıla harflerinin de onların üstündeki “elif”ler olduğu ve Mekki ekolünde birisi فَعَقَرُوهَا ‘nın “vav” ı olduğu belirtilir.⁴⁸

7- Rahman suresinde güneşin secde ettiği dile getirilmiş olup, bunun amacı güneşin yaratılış amacına uygun hareket ettiğidir. Sureye adını veren ayette güneşin şahitliğinden söz edilmiş olup, güneşin önce nüzul ortamında kendisine tanrılık yakıştıranların aleyhine şahit olduğu sonra üzerine doğduğu her şeye şahit olduğu vurgulanır.⁴⁹

8- Surenin peygamberliğin 4.yılına yerleştirilebileceği belirtilir.⁵⁰

9- 247 harf, 54 kelimededen oluştuğu görülür. Sealibi şöyle demiştir: “Ubeyy b.Kaab’dan aktarıldığına göre Rasulullah şöyle buyurmuştur:” ‘Kim Şems suresini okursa, güneşin ve ayın üzerine doğduğu her şeyi sadaka vermiş gibi sevap verilir.’⁵¹

10- Bunlardan başka sure, Mushaflarda ve tefsir kitaplarında “Suretü’ş Şems” olarak isimlendirilir. Kasemler haberi te’kid için olup, fasılalardan sonra gelen vavlar kasem vâvidir.⁵²

11- Kur’an’da yeryüzündeki hayatın temel kaynağı olan “güneş” isimli bir surenin bulunmasının dikkat çekici olmasından hareketle güneş, yakıcı sıcaklığı ve öldürücü ışınlarıyla celal sıfatlarının, hayat kaynağı oluşuyla da cemal sıfatlarının ortak bir tecellisi olduğu ve nur ile nar’ın onda birlikte tecelli edeceği vurgulanır.⁵³

12- Cenâb-ı Hak bu sûrede, Şems 91/9. ayetine kadar olan kısımda, yedi şeye yemin etmiş olup; فَدَأْفَلِحَ ifâdesinin ise kasemin cevabı olduğu belirtilir. Zeccâc şöyle der: “Cevap aslında فَدَأْفَلِحَ şeklindedir. Ne var ki “lâm” harfi hazfedilmiştir. Zira söz bu kadar uzayınca, bu uzama işi “lâm” ın yerini tutmuştur.”⁵⁴

⁴⁸ Yazır, 503.

⁴⁹ İslamoğlu, 488

⁵⁰ İslamoğlu, 488.

⁵¹ Ahmed b.Muhammed es-Sa’lebi, *El-Keşf ve'l Beyan (Tefsiru's Sealibi)*, Beyrut 2002, V, 181.

⁵² İbn Aşur, 366.

⁵³ Fahrüddin Er-Râzi, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Tercüme, (Çev., Prof. Dr. Suat Yıldırım/ Prof. Dr. Sadık Kılıç/ Prof. Dr. Lütfullah Cebeci/ C. Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1988, XXIII, 164.

⁵⁴ er-Râzi, 164.

13- Edebi sanatlarla ilgili özelliklere baktığımız zaman bu mübarek sûrenin birçok edebî sanatı kapsadığı belirtilir:

a- "Güneş" ile "ay", "gece" ile "gündüz", "kötülük" ile "takva" arasında tezat olduğu,"Onu açığa çıkardığı zaman gündüze " ile "Onu kapladığı zaman geceye" arasında; "Onu tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiştir." ve "Onu alabildiğine örten kişi ise elbette ziyana uğramıştır." ifadeleri arasında "mukabele" olduğu görülür.⁵⁵

b- "Gecenin karanlığını giderdiği zaman gündüze yemin ederim" ile "Varlıkları örttüğünde geceye yemin ederim" arasında latif bir "mukabele" olduğu, aynı şekilde "Nefsini arındıran mutlaka kurtuluşa ermiştir" ile "Onu alçaltan da hüsrana uğramıştır" arasında "mukabele" olduğu belirtilir. "Tıbâk"⁵⁶ ve "mukabele" sanatlarından her birinin, güzelleştirici edebî sanatlardan olduğu vurgulanır.

c- Yine baktığımız zaman ayet sonlarında "seci murassa" " olduğu ve bu sanatın, bu mübarek sûrede açıkça görüldüğü hususuna dikkat çekilir.⁵⁷

Hem tezat hem de mukabelenin, bilindiği gibi bedi' ilminin⁵⁸ güzelliklerinden olması noktasında surenin tamamında "murassa seci"⁵⁹ olduğu ve dolayısıyla her ayetin aynı sesin tekrarı ile sonlandığı görülür.

14- "Andolsun güneşe ve onun ışığına" ayetiyle ilgili olarak; Mücahid, ayetteki الضحَى "duha" sözcüğünün, ışığın yükselmesi ve parlaklığı olduğunu belirtir.

Ebu Hayyan ise şöyle diyor: "Lugatta bilinen "duhâ", güneşin doğmasından az sonra başlar zevale kadar sürer. 'Onu izlediği zaman aya' ifadesine gelince Ay, güneş battıktan sonra doğduğundan güneşi izlemektedir. 'Onu kapladığı zaman geceye' Güneşi kaplamakta, karanlığı ile ışığı örtmektedir. 'Onu kurana, onu yükseltene, gök ve onu bina eden büyük kudret sahibine.' Gök, kök anlamıyla senin üstünde olan ve

⁵⁵ **Mukabele:** Aralarında tezat ve tekabül bulunan şeyleri bir ibarede bulundurma sanatıdır. (Bkz. www.sozluk.info.tr)

⁵⁶ **Tıbâk:** Uyuma, uygunluk. İki zıt olayın ortak özelliğini ifade sanatı. (Bkz. www.sozluk.info.tr)

⁵⁷ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Tercüme, (Çev., Dr. Nedim Yılmaz/ Prof. Dr. Sadreddin Gümüş), Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, V, 327-328.

⁵⁸ **Bedi' İlmi:** Söz ve mana ile ilgili bazı sanatlar ile, sözün süslenmesini öğreten ilimdir. (Bkz. www.sozluk.info.tr)

⁵⁹ **Seci:** Nesir içinde; cümle, cümlecik veya tamlamaların sonlarında bulunan kelimeler arasında iç kafiye oluşturma sanatıdır. (Bkz. www.edebiyatogretmeni.org)

Murassa Seci: Fasilalardaki sözcükler dışında, bir önceki sözcüklerin de karşılıkları olan sözcükler ile seçili ve aynı vezinde olmasıdır. Başka bir ifadeyle; vezin ve kafiye bakımından seci olan kelimelerin uygunluğudur. (Bkz. www.edebiyatogretmeni.org)

başını aşan her şeye sema, yani gök denir. Burada kastedilen; içinde yıldızların da bulunduğu, yeryüzünü kuşatan evrendir.”⁶⁰

1.1.4. Konuları

Şems Suresi'nin konuları ile ilgili görüşler, tefsirlerde ve Kur'an ilimleri ile ilgili eserlerde şu şekilde geçmektedir:

1- Konusunun, mushaf sıralamasında kendinden önce yer alan Fecr ve Beled surelerinde olduğu gibi insan olduğu ve onun ebedi saadeti ve felaketinden bahsettiği görülür.

2- Güneşi ve ışığını güneşten alan ayı şahit tutarak söze başlaması, zımnen Allah'a ve vahye delalet ettiği, dolayısıyla güneşin maddi hayat için ışık ve hayat kaynağı olması gibi Allah ve vahyin de manevi hayat için ışık ve hayat kaynağı olduğu vurgulanır.

3- Yani gündüzüyle ve gecesiyle yeryüzünün güneş ve aya şahit olması gibi; fücuruyla ve takvasıyla da insanın Allah'a ve vahye şahit olduğu belirtilir. Güneş ve ayın şahit olmasının, gece ve gündüzün şahit olması anlamına geldiği, gece ve gündüzün şahit olması ise, insanoğlunun yaptığı her davranışa şahit bırakması anlamında olduğu belirtilir.

4- Sekiz şey üzerine yemin edilir: Güneş, gün ışığı, ay, gündüz, gece, gök, yer, insan. Bu sekiz unsurun ortak yanının; hepsinin de yaratılmış olmalarına rağmen tanrılık yakıştırılmış şeyler olmaları olduğu, insanlık tarihinde bu sayılanların tanrılaştırıldığı farklı yer ve zamanların olduğu ve bunlardan ilk altısının insanın emrine musahhar kılındığı ifade edilir.⁶¹

5- Cenab-ı Hak, nefsin kemale ermesini murat ettiği, bunun için insanları Allah'ın varlığına, zatının zorunlu oluşuna ve sıfatlarının kemâline delalet eden durumlara yemin ettiği vurgulanır. Bunları bilmenin nazari(teorik) kuvvetin derecelerinin en ilerisi olduğu; ayrıca kasem edilen şeylerin insanlara Allah'ın büyük nimetlerini hatırlatmakta olduğu ve bu hatırlatmanın, Allah'ın nimetlerinde müstağrak olmaya onları sevk ettiği

⁶⁰ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, Tercüme, (Çev. Hamdi Arslan/ Ahmet Efe/ Beşir Eryarsoy), Risale Yayınları, İstanbul 2005, XV, 518-522.

⁶¹ İslamoğlu, 489.

belirtilir. Bunun ise, ameli (pratik) kuvvetin kemalatının en nihai noktası olduğu ifade edilir. Burada nefisle ilgili hallerin yer almasının “istidrâdî”⁶² olduğu, yemininin cevabı ise, ayette yer almayan mahzûf bir cümle olup, bunun takdirinin ise şöyle olduğu görülür: Allahu Teâla, Hz.Salih (a.s) peygamberi yalanlayan Semud kavmini helak ettiği gibi, Hz.Peygamber’i (sallallahu aleyhi ve sellem) yalanlayan Mekke kâfirlerini de helak edecektir.⁶³

6- Surede bazı önemli kozmik varlıklara ve olaylara yemin edilerek insan tabiatına hem iyilik hem kötülük eğilimlerinin verildiği bildirilmiş, bu eğilimlerini doğru kullanmayanların akıbetine örnek olmak üzere Semud kavminin helak edilişi anlatıldığı belirtilir.

7- Bu tür doğal varlıklar ve olaylar üzerine yemin edilmesi hem evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilahi kudretin büyüklüğüne hem de sonraki ayetlerde ele alınan konunun önemine dikkat çekmeyi amaçladığı görülür.

8- Ayın yani ışığın güneşin ardından gelmesi, ışığını ondan almasını veya güneş batınca ardından ayın doğmasını; yahut ayın ilk görüldüğü hilal durumunu ifade ettiği vurgulanır.

9- İnsanın ahlaki bakımdan çift kutuplu bir varlık olduğunu, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebilecek bir tabiatla yaratıldığını ve onun kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı bulunduğunu göstermektedir.⁶⁴

10- Yorumlardan her birinin özel bir anlam yansıtmakla birlikte, hepsi güneşin arkasından ayın ona bir uyuşu veya bir benzeyişi durumunu ve dolayısıyla إِذْ اْتَلَّهَا “ona uyup benzediği zaman” demek olduğunu, bunun da doğuş veya batışta, aydınlık veya hacimde veya faydada düşünülebileceğini anlatmış olduğu belirtilir.

11- Kimi tefsircilerin yeminin cevabının, bu Semud kıssasının vurguladığı mesaj olmak üzere surenin sonunda gizli olduğunu ileri sürdükleri; buna göre surenin asıl sevk

⁶² **İstidrâdî:** Başka konu anlatılırken arada söylenen söz. (Bkz. www.sozluk.info.tr)

⁶³ Kâdî Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil, Muhtasar Beydavi Tefsiri*, (2.Baskı), (Çev.: Şadi Eren), Selsebil Yayınları, İstanbul 2011, IV, 690.

⁶⁴ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 630.

amacı çerçevesinde kısaca vurgulanan mana şu olduğu görülür: ”Güneşe ve parlıtısına yemin olsun ki sizin içinizden Allah Rasulünü yalanlayanlara azabı kesindir.”

12- Özellikle Semud kıssasıyla öğüt verilmesinin, Kur’an’ın ilk muhatabı olan Arapların yurtlarına yakın olmasından dolayı olduğu, te’vil ve işaret açısından bakıldığında da; bu kıssanın özel olarak anılmasının; Allah’ın devesinin insan bedenine, Salih’in ruha, devenin sulanmasının marifete işaret olduğu anlamı taşıdığı belirtilir.⁶⁵

13- Sûrede salih müttaki kulların kurtuluşa ulaşır sapık dalalet ehlinin hüsrana uğrayacakları vurgulanmış, Semud kavmine deve mucizesinin verilmesi, isyan edip haddi aşmalarından ötürü Allah’ın azabına duçar olmaları hadisesi hatırlatılmış, insanda iyilik ve kötülük yapma kabiliyetinin bulunduğu, Allah’ın insana bu kabiliyeti ve (kendi fiilini) yapabilme kudretini verdiği anlatılmıştır. Sûrenin, risaletin gerçekleştirmek istediği hedefler itibariyle umumi bir karektere sahip olduğu vurgulanır.

14- Sûre; nefsin temizlenmesi, onun günah ve isyandan kurtulması, doğru yolda olanların kurtuluşla, sapanların ise hüsrana karşılaşacakları hususunda, risaletin hedeflerine ait genel ve geniş boyutlu bir izahı ihtiva ettiği; زَكَاةً ve دَسَّاهَا kelimele-
rindeki kullanımın dini ve dünyevi, ruhi ve ahlâki, temizliğin veya fesadın birlikte ele alınmasını mümkün kılmakta olduğu belirtilir. Aynı şekilde sûrenin; Allah’ın insana hayır ve şer fiilleri işleme, hidayet veya dalaleti tercih etme kabiliyetini, ayırma, seçme ve yönelme kuvvetini verdiğini açık bir şekilde ortaya koyduğu görülür.

15- Sûrede anlatılan devenin, Allah’ın devesi olarak tavsif edildiği; Bu durumun, devenin mucize isteklerine cevap olarak Semud’un, peygamberi Salih’e verilen ilahi bir mucize olduğu anlamına geldiği belirtilir. Kur’an’ın bu deve hakkında anlattıklarının tamamının, onun Allah’ın bir mucizesi olduğu; kendilerine gönderilen Salih peygamberin, Semud kavmine bu devenin hakkını gözetmelerini, su içmesine fırsat vermelerini ve O’nun su içmesi için özel bir gün ayırmalarını şart koşması, onların bu şarta uymayıp deveyi boğazlamaları, küfür ve inatta ısrar etmeleri sonuç olarak da azabın onları yakalaması, evlerini yerle bir etmesi, Allah’ın azab ve intikamına duçar olmaları şeklinde olduğu görülür.⁶⁶ ayeti de bunu ispatlamaktadır. Burada haddi aşan, Allah’a ve O’nun çağrısına isyan eden kimselerin akıbetleri gibi akibete uğramak

⁶⁵ Yazır, 508,522-523.

⁶⁶ Ankebut: 29/38.

konusunda öğüt verme ve uyarma amacıyla, (semud kavmi) anlatılmıştır.⁶⁷

16- Kutlu ve yüce olan Hak Teâlâ Güneşe yemin ederek hacmi büyük, ışığı kuvvetli olmasına rağmen Güneşin bir gezegen olduğunu ifade buyurduğu, bu yeminine Güneşin duhâsını; yani aydınlık ve ısınıyı da katmıştır ki onun aydınlığıyla ısıyı hareket ve hayatın menşei, gece ve gündüz zamanlarında da kâinatın nurunun kaynağı olduğu, insanların maslahatlarının, vakitleri belirlemenin, kâinatı aydınlatmanın kendisine bağlantılı olması bakımından Güneşi takip eden Ay'a da Cenab-ı Allah'ın yemin ettiği belirtilir. Aslında bu yeminlerin cevabının takriben şöyle olduğu belirtilir: Evet ey insanlar bütün bunlara yemin ediyorum ki sizler, ölümünüzden sonra mutlaka diriltilecek ve hesaba çekileceksiniz, iyilik yapan iyiliğinin karşılığını, kötülük yapan da kötülüğünün karşılığını görecektir. Bu yeminlerin cevabı bazen de açıktır. Semud kıssasının burada anlatılmış olması buna delil teşkil eder. Denildi ki bu yeminlerin cevabı şudur: Nefsini temizleyip kötülüklerden arındıran kimse kurtuluşa ermiştir.⁶⁸

17- Allah Teâlâ'nın, canlıların pek çok menfaatinin güneşe bağlı olmasından dolayı, güneşe ve güneşin aydınlatmasına yemin ettiği, sabahın alametinin doğu ufkunda gözükünce işte bu durum, kendisiyle hayat kuvvetinin üfürüldüğü "sûr" gibi olduğu böylece de, (geceleyin uyku ile) ölmüş olanların diri hale gelmiş olacağı ve bu dirilişin gitgide artmaya, kuvvet kazanmaya ve tekâmül etmeye doğru yöneldiği, kuşluk vaktinde de doruk noktasına ulaştığı vurgulanır. İşte bu durum kıyametin hallerine; kuşluk vakti de cennetliklerin cennete tam manasıyla yerleşmelerine benzemiş olur.

18- Cenâb-ı Hakk'ın; فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا *"(Halbuki daha evvel)*

*Allah'ın peygamberi onlara; "Allah'ın devesine ve onun su içme (sırasına) dikkat etsin.." demişti..."*⁶⁹ ayetinde geçen "Resul" kelimesiyle Salih (a.s)'ın kastedildiği görülür.

نَاقَةَ اللَّهِ yani "Hz. Salih, onlar bu deveyi boğazlamayı kafalarına koyup buna kararlı oldukları haberi Salih peygambere ulaşınca, bu konuya değinerek, onlara; "Bu, Allah'ın devesi ve hem Allah'ın birliğine hem de benim peygamber olduğuma delalet eden bir mucizedir; binâenaleyh ona bir kötülük yapmaktan ve sırası geldiğinde onun su içmesine mani olmaktan sakınınız..." dedi. Semûd kavminin, kendi sürüleri hususunda

⁶⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, I, 267.

⁶⁸ Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, İstanbul, ts., VI, 530.

⁶⁹ Şems: 91/13.

bu devenin su içmesinden zarar gördüklerini öne sürdükleri; böylece de onu boğazlamak istedikleri ve Salih (a.s) de zaman zaman onların böylesi bir şeyi yapmaları

halinde başlarına gelebilecek azap hususunda onları hep uyardığı ve bu hususta onları bundan sakındırdığı belirtilir. Halbuki bu durumun onların kafalarında şekillendiği ve bu yüzden, Salih (a.s)'in onlara, نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا demek suretiyle yetindiği ki böylesi bir işaretin de, geçmişi olan bir hadise için kâfi geldiği görülür.

19- Cenâb-ı Hak, Semûd kavminin, Allah Teâlâ'nın tehdit ettiği o azap sebebiyle; ne Salih peygamberi yalanlamaktan, ne de deve boğazlamaktan geri durmadıklarını beyan buyurmuştur ki işte bu hususun, *"Fakat onu yalanladılar. Derken, o (deveyi) boğazladılar... Bundan dolayı, Rablerinin azabı da onları, günahları sebebiyle sarıverdi... Öyle ki hepsini yerle bir etti"* ⁷⁰ ayetinde murad edilen husus olduğu vurgulanır. Kesme, boğazlama işini tek bir şahsın yapmış olmasının mümkün olabileceği ki bunun da Kudâr olduğu belirtilir.

20- Nitekim Cenâb-ı Hak bir başka ayetinde de, *"O da kılıca sarılarak kesti..."* ⁷¹ buyurmuştur. Bu işin, o tek şahsın yaptığı işe razı olup bunu onayladıkları için de o cemaate de nispet edilebileceği belirtilir. Mesela Katâde şöyle demektedir: "Bize ulaşan bilgilere göre Kudâr, deveyi boğazlama konusunda direktmiş, derken Semûd kavminin büyük-küçük, erkek-kadın hepsi ona bu konuda yetki vermişlerdir ki bu, müfessirlerin ekserisinin görüşüdür. Ferrâ da bu işi yapanların iki kişi olduğunun ileri sürüldüğünü söylemektedir." ⁷²

21- Diğer bir görüşe baktığımız zaman; bu surenin iki mühim konudan söz ettiği belirtilir:

a- Kâinattaki büyük varlıklara, bunlar üzerinde düşünen insan nefesine yemin edildiği ve insanın kendi benliğini arındırması, güzel ahlâkla vasıflanması, aksi takdirde helak olacağı anlatılmaktadır.

b- İnsanın kendisini oyalayıp azgınlığa dalmasının onu şiddetli bir cezaya uğratacağını dile getirip bunlar için Semud'un örnek verildiği vurgulanırken; kısacası bu surede hakkıyla kulluğa teşviğin varlığından söz edilir.

⁷⁰ Şems: 91/14.

⁷¹ Kamer: 54/20.

⁷² er-Râzi, 175-178.

22- Cenab-ı Hak, O'na delâlet eden büyük sanatından dolayı yarattığı varlıklara yemin ederek kullarını bunlar üzerinde düşünmeye çağırdığı, Allah'ın yemin ettiği şeyin kalpte tesiri olduğu, düşünmeye teşvikin daha güçlü olduğu ve "Allah'ın dışı devesi" ifadesindeki devenin Allah'a izafe edilmesin ona dikkat edilmesi anlamı taşıdığı belirtilir.⁷³

23- “Göğe ve onu bina eden şahsa yemin ederim.” ayetinde maksadın, alemlerin Rabbi olan Allah olduğu, nitekim daha sonra gelen, "Sonra ona, kötülük duygusunu da sakınıp iyi olma duygusunu da ilham etti" mealindeki âyetin buna delil olduğu vurgulanır. Yüce Allah sanki şöyle buyurmuştur: Göğü bina eden, şanı yüce, güçlü Allah'a yemin ederim. Göğün bina edilip sağlamaştırılması O'nun varlığını ve gücünün mükemmelliğini gösterir.

24- “Yere ve onu her taraftan yayan ve uzatan, insanların ve hayvanların yaşamasına uygun hale getirene yemin ederim.” ayetinde ise yerin bu şekilde yayılmış olması, yuvarlak olmasına zıt olduğu; zira bu âyetten maksadın, yeryüzünün geniş; insanların yaşamasına, ekip biçmeye ve ziraata elverişli hale getirildiğinin bir nimet olduğunun bilinmesi olarak yorumlandığı görülür.

25- İnsan nefesine ve onu meydana getirip yaratana ve onu olgunlaşmaya istidatlı kılana yemin ederim. Bu, onun uzuvlarını düzgün yapmak, zahirî ve batinî kuvvetlerini dengelemekle olur. Onun mükemmelliğini tamamlayan unsurlardan biri de, Yüce Allah'ın, ona, hayrı ve şerri, iyi ve kötüyü birbirinden ayırmayı sağlayan akli bağışlamasıdır. Bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyurdu: Kötü ile iyiyi, doğruluk ile sapıklığı birbirinden ayıracak özellik ve ölçüyü ona öğretti. İbn Abbâs şöyle der: Allah hayrı ve şerri, itaat ve isyanı ona açıkladı. Yapacağı ve sakınacağı şeyleri ona öğretti.⁷⁴

26- Diğer bir görüşte ise surenin, iyilik ve kötülük arasındaki farkı anlattığı, iyilik ve kötülük arasındaki farkı anlamamakta ısrar eden insanlar ise kötülüğün sonu ile korkutulmakta olduğu belirtilir.

27- Surenin konu bakımından ikiye ayrıldığı; birinci kısmın başlangıçtan 10. ayete kadar devam ettiği, ikinci kısmın da 11. ayetten surenin sonuna kadar sürdüğü vurgulanır. Birinci kısımda üç şeyin anlatıldığı belirtilir: Birincisi; güneş ve ay, gece ve

⁷³ Zuhayli, 517-522.

⁷⁴ es-Sabuni, 326-328.

gündüz, yeryüzü ve gökyüzü, gökyüzünün birbirinden farklı ve birbirine zıt olması gibi iyilik ile kötülük de birbirinden farklıdır. Netice olarak da birbirine zıttır. Bunlar şekil olarak aynı olmadıkları gibi netice itibariyle de aynı olamazlar.

İkincisi ise; Allah (c.c.), insana hisler ve zihni yetenekler vererek onu bu dünyada tamamen habersiz bırakmamıştır. Fitrî bir ilham aracılığıyla, şuur altında bile olsa iyi ile kötü arasındaki farkı anlayabilecek, doğru ve yanlış, hayır ve şerri birbirinden ayırdedebilecek hissi vermiştir.

Üçüncüsü; insanın geleceği Allah'ın ona verdiği irade ve kararı kullanarak iyi ya da kötü eğilimlerden hangisini güçlendirip hangisini bastıracağına bağlıdır. Eğer iyilik eğilimlerini güçlendirir takviye ederse ve kötü eğilimlerden de nefsini temizlerse o zaman felah bulacaktır. Bunun tersine eğer nefsinin iyilik eğilimlerini bastırırsa, kötülük eğilimlerini ise serbest bırakır ve güçlendirirse başarısızlığa, hüsrana uğrayacaktır.

30- İkinci kısımda tarihten bir örnek olarak Semud kavminin verildiği ve risaletin öneminin vurgulandığı görülür. Allah'ın (c.c.) her insana ilim ilhamı verdiği; fakat bunun, hidayet için yeterli olmadığından dünyaya peygamberler gönderildiği belirtilir. İnsan hayır ve şerri yanlış felsefe ve ölçülere göre tayin ederek sapıklığa düştüğü için, Allah (c.c.) onların fitrî ilhamına destek olmak üzere peygamberler aracılığıyla vahiy gönderdiği; bunun nedeninin de, peygamberlerin insanlara, iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu açıkça göstermeleri olduğu vurgulanır.

31- Semud kıssası anlatılırken hiçbir yerde Kureyş'e hitap edilmediği; yani bu surede Kureyş'e hitaben, "eğer siz Semud kavmi gibi Nebi'yi yalanlarsanız onların sonuna uğrarsınız" denmediği belirtilir.⁷⁵

32- Şems Suresi'yle ilgili diyebiliriz ki; genel olarak yapılan yeminlere ve insandaki iyi ve kötü davranışlara değinilmiştir. Bunlardan başka farklı bazı hususları ise şu şekilde belirtebiliriz:

Güneş ile ay ve gece ile gündüz arasındaki ilişkinin insanın davranışlarını yansıttığı, kasem edilen şeylerin Allah'ın büyük nimetlerini hatırlattığı, insana verilen eğilimlerin doğru kullanılmayışının sonuçta olumsuz bir durum ortaya çıkaracağı, ayın güneşe uyduğu, peygamberi yalanlayanlara azabın kesin olduğu, sûrenin genel bir

⁷⁵ Mevdudi, 129.

karakterde ve geniş boyutlu olduğu, kurtuluş ve hüsrana iki cihanda da olabileceği, kulluğa teşviğın yer aldığı, iyilikle kötülüğün farkını anlamayan insanların sonunun kötü olacağı vurgulanmıştır.

Semud kıssasının örnek verilme nedeni ise; Arapların yurtlarına yakın olmasıdır. Ayrıca bu kıssa, insana özgü nefsin davranışlarına uygun olduğu için zikredilmiştir de diyebiliriz.

İzzet Derveze, Semud kıssası ve diğerk mucizeler hakkında; Kur'an'daki açıklamaların dışına çıkılmamasını belirtirken, ihtiyatlı olunması görüşündedir.

F.Razi, Cenab-ı Hakk'ın güneşe ve aydınlatmasına yemin etmesinin nedenini, canlıların pek çok menfaatinin güneşe bağlı olmasına dayandırmaktadır ki bu durum konunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Mevdudi ise sureyi ikiye ayırarak 1. bölümde, yemin ve insanın davranışları; 2. bölümde ise Semud kavmini anlatır. İnsana ilim ilhamı verilse de bu, hidayet için yeterli olmadığından dolayı peygamberler gönderilmiştir. Dolayısıyla onlar aracılığıyla da vahiy gönderilmiştir.

Bu değerlendirmelerden sonra Şems Suresi'nin konularını şöyle özetleyebiliriz:

1- Emirlere uyulduğunda felaha kavuşulacağına, azgınlık edildiğinde ise hüsrana uğranılacağına dair Allah'ın yedi mahlûkuna yeminle başlar ki bunlar: Güneş, ay, gündüz, gece, yer, gök ve insan nefsidir.

2- İnsan nefsi ve Allah'ın onu hayır, şer, hidayet ve delalete kabiliyetli olarak yaratmış olması vurgulanır.

3- Semud kavmi üzerinde temsili olarak anlatılan taşkınlığı ele alır.

4- Yüce Allah'ın, zalimleri helak etmenin akıbetinden çekinmediği bildirilir.

5- Kısaca bu sûrede; insanın yaratılışında var olan iki özellik ele alınır: İyilik ve kötülük. İnsanın yaratılışında iyi olmak da kötü olmak da kabiliyet olarak vardır.

1.2. LEYL SÛRESİ VE MEÂLİ

سورة الليل (٩٢)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ {١} وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ {٢} وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ {٣}
 إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ {٤} فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ {٥} وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ {٦}
 فَسَنِّيْبِرُهُ لِلْیُسْرِیِّ {٧} وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ {٨} وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ {٩}
 فَسَنِّيْبِرُهُ لِلْعُسْرِیِّ {١٠} وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ {١١} إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ {١٢}
 وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ {١٣} فَأَنْذَرْنَكُمْ نَارًا تَلْقَىٰ {١٤} لَا يَصْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَىٰ {١٥}
 الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ {١٦} وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَىٰ {١٧} الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ {١٨}
 وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ {١٩} إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ {٢٠} وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ
 {٢١}

- 1- (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun,
- 2- Açılıp aydınlandığı zaman gündüze andolsun,
- 3- Erkeği ve dişiği yaratana andolsun ki,
- 4- Şüphesiz sizin çabanız elbette çeşit çeşittir.
- 5- Onun için kim (elinde bulunandan) verir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa,
- 6- Ve en güzel sözü (kelime-i tevhid) tasdik ederse,
- 7- Biz onu en kolay olana kolayca iletiriz.
- 8- Ama kim de cimrilik eder ve kendini hiçbir şeye ihtiyacı kalmamış görürse,
- 9- Ve en güzel sözü (kelime-i tevhid) yalanlarsa,
- 10- Biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.
- 11- Cehenneme yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez.
- 12- Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir.
- 13- Şüphesiz ahiret de dünya da bizimdir.
- 32
- 14- Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım.

- 15- O ateşe ancak en bedbaht kimse girer.
- 16- Öyle azgın ki, yalanlamış ve sırtını dönmüştür.
- 17- Allah'a karşı gelmekten en çok sakınan ise ondan uzaklaştırılacaktır.
- 18- O ki Allah yolunda malını verir ve temizlenir.
- 19- Onun yanında, başka bir kimse için karşılığı verilecek hiçbir nimet yoktur.
- 20- (Yaptığı iyiliği) sadece Yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar).
- 21- Ve elbette kendisi de hoşnut olacaktır.

1.2.1. Tarihi Çerçeve

Burada “Tarihi Çerçeve” başlığı altında Leyl Suresi'nin, nüzul tarihi ve nüzul dönemiyle ilgili görüşleri aktarıp, bir değerlendirme yapacağız.

1.2.1.1. Nüzul Tarihi ve Nüzul Dönemi

Leyl Suresi Mekke döneminde indirilmiştir ancak Ali b. Ebi Talha Medine döneminde indirildiğini söylemiş, bir bölümünün Mekke döneminde bir bölümünün de Medine döneminde indirilmiş olduğu da söylenmiştir.⁷⁶

Mushaftaki sıralamada doksan ikinci, iniş sırasına göre dokuzuncu sure olup, A'la suresinden sonra, Fecr suresinden önce Mekke'de inmiştir.⁷⁷

Diğer bir görüşe baktığımız zaman ise; surenin peygamberliğin başlangıcında Mekke'de indiği; konu, üslup ve ses yapısının bunu teyid ettiği vurgulanır. Sureyi Medeni sayanlar, Ensar'dan Sabit b. Dahdah el-Belevi'nin kahramanı olduğu göz yaşartıcı bir infak olayını 5-10. ayetlerin nüzul sebebi olarak göstermelerinin isabetli olmadığı; zira önce inmiş ayetler ile çok sonra gerçekleşmiş olaylar arasında bağ kurmanın, Kur'an neslinin vahye canlı bir hitap olarak bakmalarının doğal bir sonucu olduğu belirtilir.

Geceyi şahit tutarak başlamasının ilk surelerden oluşunun delili olduğu, söz konusu gecenin belirlilik takısıyla *الَّيْلِ* şeklinde geldiği ve malum bir gecenin

⁷⁶ Yazır, 525.

⁷⁷ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 631.

kastedildiğine delalet ettiği vurgulanır. O gecenin de Kur'an'ın doğum gecesi olan Kadir Gecesi olma ihtimali yüksek olduğu belirtilir.⁷⁸

Surenin, Şems suresine benzediği; hatta bu iki sürenin birbirlerini tefsir ettiği vurgulanır. Şems suresinde bir yönden ele alınan şeyin, bu surede diğer yönden ele alındığı ve her iki surenin hemen hemen aynı dönemde nazil olduğu belirtilir.⁷⁹

Kısaca diyebiliriz ki Leyl Suresi'yle ilgili genel görüş, surenin Mekki olduğudur; fakat bir bölümünün Medeni olduğu görüşü de vardır. Bu konuda ayrışma olsa da, ağırlıklı olan Mekki olmasıdır. Surenin Şems Suresi'ne benzemesi de aynı dönemde olduğunu gösterir.

1.2.2. Nüzul Ortamı

Çok büyük çoğunluğun, surenin Hz. Ebu Bekr -radıyallahu anh- hakkında indiğini söyledikleri, bunun da İbn Mes'ud, İbn Abbas ve daha başkalarından sahih senetlerle rivayet edildiği belirtilir.

Bazıları da 17.ayet *وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى* ve devamı ayetlerin Hz. Ebu Bekir hakkında indiğini söyleyip diğerleri hakkında görüş belirtmemişlerdir.

Razi, Kaffal'dan naklen şunu söylemiştir: “Bu sure Hz.Ebu Bekir ve onun müslümanlara yaptığı yardımları ile Ümeyye b. Halef ve onun cimriliği ile kâfirliği hususlarında indi. Böyle olmakla birlikte manaları geneldir. Baksanıza baş taraflarında 4.ayette *سَعَيْكُمْ لَسَنَى* “Sizin çabanız dağınıktır.”; sonunda 14.ayette : *فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَطَّى* “Ben size bir ateş haber verdim ki köpürdükçe köpürür.” buyurulmuştur. Ümeyye b. Halef yerine Ebü Süfyan b.Harb diyenler de vardır.

وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا ‘güneşe ve parıltısına andolsun’⁸⁰ dan sonra bu surenin gece ve gündüze yeminle başlaması pek uygun olduğu gibi, ondaki

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Nefsi arındıran gerçekten kurtuluşa ermiştir, onu kirletip gömen de hakikaten hüsrana uğramıştır.”⁸¹ anlamının burada bir tür ayrıntısı söz konusudur. “

⁷⁸ İslamoğlu, 490,491.

⁷⁹ Mevdudi, 130.

⁸⁰ Şems: 91/1.

İbnü Cerir der ki hakkında eser bulunanların en sahihi şudur: Demişlerdir ki: Bu, Ebubekir (r.a.)'in azat ettiklerini azat etmesi sebebiyle onun hakkında indi. Bana Muhammed b. İbrahim Enmati anlattı. Ona da Harun b. Maruf, Bişr b. Seri, Mus'ab b. Sabit ve Amir b. Abdillâh kanalıyla gelmiştir. Amir demiş ki: Bana babamın anlattığına göre, وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى وَلَسَوْفَ يَرْضَى

“Onda hiç kimsenin karşılığı verilecek bir nimeti yoktur. Sırf en yüce Rabbinin hoşnutluğunu aramak için verir.”⁸² âyetleri Hz. Ebubekir es-Sıddık hakkında indi.

Ma'mer demiş ki: Bana Saîd, Katade'den naklederek şöyle haber verdi:

“Onda hiç kimsenin karşılığı verilecek bir nimeti yoktur.” âyeti Ebubekir es-Sıddık (r.a.) hakkında indi.

İbn Ebi Hatim, Ebu's-Şeyh ve İbn Asakir İbnü Mes'ud'un şöyle rivayet ettiğini tesbit etmişlerdir: Hz. Ebubekir Bilâl'i, Ümeyye b. Halef'ten bir hırka ile dört yüz dirheme satın alıp azat etti. Yüce Allah da وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى metnini oluşturan birinci ayetle; إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى metnini oluşturan 5. ayet arasındaki ilk beş ayeti indirdi. Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı oldu.⁸³

İbn Abbâs'tan rivayete göre; 8, 9, 10. âyet-i kerimelerin Ümeyye ibn Halef hakkında nazil olduğu, Amir ibn Abdullah'tan, onun da babasından rivayete göre 10. ve 20. âyet-i kerimelerin Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğu, Katâde'den gelen rivayette ise bu âyet-i kerimelerin onun hakkında nazil olmasının, Bilâl, Amir İbn Führeyre gibi altı veya yedi kişiyi satın alıp azat etmesi ile ilişkilendirilmiş olacağı belirtilir.

Atâ ve Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetlerinde o şöyle anlatıyor: Müşrikler Bilâl'e işkence eder ve o da: "Allah birdir, Allah birdir." derken Hz. Peygamber (s.a.v)' de oradan geçiyormuş. Bilâl'e: "O Bir (olan Allah), seni kurtaracaktır." buyurmuş, gelip Hz. Ebu Bekir'e: "Ey Ebu Bekir, Bilâl Allah için işkence çekiyor." buyurmuş, Hz. Peygamber (s.a.v)' in ne demek istediğini anlayan Hz. Ebu Bekir hemen evine gelmiş, bir miktar altın alarak Bilâl'in efendisi olan Ümeyye b. Halef'e gitmiş ve ona: "Bana Bilâl'i satar mısın?" demiş, onun muvafakat etmesiyle Bilâl'i satın almış ve azat etmiştir. Müşrikler: "Ebu Bekir, Bilâl'i olsa olsa daha önceden kendisine yaptığı bir iyilikten

⁸¹ Şems: 91/9,10.

⁸² Leyl: 92/19,20,21.

⁸³ Yazır, 525, 526, 537.

dolayı satın alarak azat etmiştir." demişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuştur.⁸⁴

Kaffâl (r.a) şöyle der: "Bu sûre, Hz. Ebû Bekir (r.a) ve onun müslümanlara yaptığı infak ile, Ümeyye b. Halef ve onun Allah'ı inkar edişi ve cimriliği hakkında nazil olmuştur. Fakat her ne kadar bu böyle ise de, sûrenin ihtiva ettiği hükümler, bütün insanlar için genel hükümlerdir. Baksana Hak Teâlâ, *"Sizin sayü gayretleriniz çeşit çeşittir"*⁸⁵ ve *"Ben size alevlendikçe alevlenen bir ateş hususunda uyardım"*⁸⁶ buyurmuştur."

Hz. Ali (r.a)'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasulullah (s.a.v) ile birlikte bir cenaze için evden çıkmıştık. Derken Hz. Peygamber (s.a.v) oturdu, biz de onun etrafında oturduk. O, *"Nefes alıp veren hiçbir kimseniz yoktur ki, Allah onun cennetteki veya cehennemdeki yerini bilmiş olmasın"* dedi. Bunun üzerine biz, "Ya Rasûlullah, şimdi biz, (yaptıklarımıza) güvenmeyelim mi?" deyince, O: *"Çalışın. Çünkü herkes ne için yaratılmış ise, o kolay kılınmıştır"*⁸⁷ buyurmuştur ve şu ayeti okumuştur: *"Kim Allah için verir ve infak eder, o en güzeli de tasdik ederse, Biz de onu en kolayla hazırlarız"*⁸⁸ Bu hadis ile, sûrenin hükümlerinin ve manalarının genel olduğu vurgulanır.⁸⁹

Leyl Suresi'nin nüzûlüyle ilgili şunu söyleyebiliriz: İhtilaf olmakla beraber çoğunluğa göre Hz. Ebubekir (r.a.) hakkında inmiş olup, hurma ağacı müjdesinde Ebu Dahdah'la ilgili olduğu da kaynaklarda yer almaktadır. Hz.Ebubekir'in, köleleri azat edip malını Allah yolunda harcaması ile ilgili olarak, birtakım ayetlerin bu hususta indiği söylenmektedir.

Ayrıca 8, 9 ve 10. ayetlerin Ümeyye b. Halef'le ilgili olduğu, dolayısıyla Hz. Bilal'in kurtulması hakkındadır. Bunlarla beraber, surenin hükümleri geneldir ve bütün insanlık içindir. Dolayısıyla infâka teşvik vardır diyebiliriz.

⁸⁴ Bedreddin Çetiner, *Esbab-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, II, 952-953.

⁸⁵ Leyl: 92/4.

⁸⁶ Leyl: 92/14.

⁸⁷ Müslim, Kader: 6-8 (4/2039-2040); Buhari, Kader: 4.

⁸⁸ Leyl: 92/5-7.

⁸⁹ er-Râzi, 181.

1.2.3. Üslubu ve Özellikleri

1- Ayetlerinin ittifakla 21, fâsılasının “ l “ harfidir.

2- Adını ilk ayette geçen ve “gece” anlamına gelen *leyl* kelimesinden aldığı belirtilir.⁹⁰ Ayrıca surenin, mushaflarda ve bazı tefsir kitaplarında “Suretü’l Leyl”, büyük tefsir kitaplarında da “ Ve’l Leyli Suresi” ve “Ve’l Leyli İza Yeğşa Suresi” olarak isimlendirildiğini görmekteyiz.⁹¹

3- Cumhura göre Mekki’dir, müfessirlerin çoğuna göre Mekki olup, İbn Atiyye ve bazılarına göre ise Medeni’dir.

4- Nüzul sıralamasında 9. sırada olup, Âla’ dan sonra Fecr’den önce nazil olduğu belirtilir.⁹²

5- Bundan önceki iki surede olduğu gibi kelama kasemle başlanılır.⁹³

6- Besair sahibinin kelime sayısını 71, harf sayısını 310 olarak verdiği, sureye isim olan Leyl’in, Kur’an dilinde içinden aydınlatılabilen karanlığın adı olduğu bu yüzden de gecenin karanlığından kurtulmak için geceden kurtulmanın şart olmadığı ve gece varken de karanlığından kurtulunabileceği dolayısıyla ayışığının bunun delili olduğu vurgulanır.

7- "Gece" ile "gündüz" arasında, "erkek" ile "dişi" arasında, "kolaylık" ve "zorluk" arasında, "doğruladı" ve "yalanladı" arasında tezat olduğu, "Gerçekten sizin çalışmanız çeşit çeşittir. Artık kim verir ve sakınırsa ve en güzel olanı doğrularsa, Biz de onu en kolaya hazırlarız." ile "Ama kim cimrilik eder ve kendini müstağni görürse ve en güzel olanı yalansarsa, Biz de onu en zor olana hazırlarız." arasında mukabele olduğu, "Artık kim verir ve sakınırsa" cümlesinde, muhatapları üzerinde düşünmeye çağırdığından ve sınırlama söz konusu olmaması için nesne zikredilmediği belirtilir.

8- Yine "En bedbaht" ve "sakınan" arasında tezat olduğu, "Oraya en bedbaht olandan başkası girmez, (eşka)" ayeti ile "Sakınan ise ondan uzaklaştırılacaktır, (etka)" ayetlerinin son kelimeleri arasında ses uyumu (seci) olduğu vurgulanır.⁹⁴

⁹⁰ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 631.

⁹¹ İbn Aşur, 377.

⁹² İbn Aşur, 377.

⁹³ İbn Aşur, 378.

⁹⁴ Zuhayli, 527,531.

9- Bu mübarek sûrenin, başka birçok edebî sanatı kapsadığı belirtilir ki bunlar da şu şekildedir:

a. Kelimeleri arasında “tîbâk” vardır.

b. "Veren, sakınan ve en güzeli tasdik edene gelince.." âyetleri ile "Cimrilik eden, ihtiyaç duymadığını söyleyen ve en güzeli yalanlayana gelince.." âyetleri arasında latîf bir “mukabele” vardır.

c. Çünkü kelimesinden dolayı kelimeleri arasında “cinâs-ı iştikak”⁹⁵ olmasından dolayısıyla aralarında “cinas”⁹⁶ vardır.

d. "Veren ve sakınana gelince..." âyetinde, muhatabın zihni verilebilecek ve sakınabilecek her şeyi düşünsün diye, umum ifade etmesi için mef'ûl (tümleç) zikredilmemiştir.

e. ve benzeri âyet sonlarında akıcı sağlam bir “seci’ “ olduğu görülür.⁹⁷

1.2.4. Konuları

1- وَاللَّيْلِ "Geceye andolsun". Bu sûrenin başındaki yeminlerin, önceki sûredeki yeminlerin bir özeti olduğu, orada nurdan karanlığa geçerek, yok olma ve soyulup çıkarılma âleminden Allah'ı ve nefsi tanımaya giden yolun gösterildiği ve bedenin karanlıklarında kalanlara sonunda hüsrân ve zarar ile Semud kıssasının anlatıldığı belirtilir. Burada ise yokluk karanlıklarından var olup, görünme nuruna doğru açılıp temizlenmek ve gelişmek suretiyle beka billah (Allah'ta baki kalmak)' a doğru gidildiği ve sonunda rızaya erileceği vurgulanır. O sûrenin bir korkutma ile son bulduğu; bunun da, korkutma ile başlayıp müjdeye doğru gittiği belirtilir.

2- Önceki sûre yok olma ve ceza hatırlatmasıyla son bulduğu için bu sûreye geceye yemin ile başlanıp gündüzün ortaya çıkışına, yaratılışın erkek ve dişi ile gelişmesine ve çalışmaların farklılığına geçilmesinde وَلَا يَخَافُ عُقْبِيهَا "Onun sonucundan korkmaz."⁹⁸ hatırlatmasının bir yönünü de açıklığa kavuşturmak olduğu, bir toplumun hatta bütün âlemin helak ve yok olmasıyla yaratıcıya bir eksiklik, bir ziyan gelmeyeceği

⁹⁵ **Cinas-ı İştikak:** Bir kökten farklı şekillerde türetilen kelimelerin bir söz içinde bulunmalarıdır. (Bkz. www.edebiyatkitabi.com)

⁹⁶ **Cinas:** Yazılışları ve söylenişleri aynı ama anlamları farklı iki sözcüğü bir arada kullanma sanatıdır. (Bkz. www.edebiyatogretmeni.org)

⁹⁷ es-Sabuni, 335.

⁹⁸ Şems: 91/15.

ve O'nun kudretine bir duraklama arız olamayacağı vurgulanır. O, geceyi gündüz yapar ve dilediği gibi erkeği dişiye yine yaratarak yaratılışa bir gelişme verir. Bu münasebetle karanlıktan ışığa, korkutmadan müjdelemeye doğru gidilmek ve müjde yolu gösterilmek üzere önce geceye yemin edildiği dolayısıyla bunun da dışımızdaki ve içimizdeki karanlıklara işaret olduğu belirtilir.⁹⁹

3- Bu yeminle önceki sûredeki وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا "Onu bürüdüğü zaman geceye."¹⁰⁰ âyetine işaret edilmiş olmakla beraber meful'un zikredilmesinde daha çok bir genelleme ve açıklamayıp müphem bırakmak suretiyle bir korkuya düşürme olduğu, dolayısıyla "leyl" kelimesinin başında bulunan lâm'ı cins mânâsına alarak gece cinsinin böyle bir ânına veya bu lâmı ahit mânâsına alarak, hakiki ve mecâzi bütün mânâsıyla en dehşetli gecelerin böyle bir saldırı anına işaret olabileceği belirtilir.

4- Bu izah şekli ile bunda Semud' un helak olma sırası gibi bir beldenin veya bir kavmin battığı, batacağı sırada saran öfke ve elem eserlerini halin hikâyesi şeklinde bir hatırlatma ve genel olarak uyku ve gaflet veya şiddet, sıkıntı ve özellikle Hz. Muhammed (s.a.v.)' in peygamber olarak gönderildiği sıralarda, dünyayı sarmış bulunan cahiliye devri haline ve geleceğe ait olmak üzere de can çekişme hâline veya kıyamet koparken olacak korkunç hallere işaret olduğu görülür.¹⁰¹

وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى " Ortaya çıktığı vakit gündüze yemin olsun" ¹⁰² Önceki sûrede gündüzün, güneşi ortaya çıkardığı vakte yemin edilmişti. Bunda ise gündüzün kendi ortaya çıkışına yemin edimiştir. Bunda hak güneşinin vahdetle aydınlanıp İslâm'ın ortaya çıkışına işaret olduğu vurgulanır.

"bürür" ve تَجَلَّى "ortaya çıkar" fiillerindeki zamirler, görünüşte biri gecenin biri gündüzün yerini tutmakla beraber, gerçekte ikisi de yüce Allah'ın yerini tutan zamirler olduğu, örtmek de ortaya çıkmak da O'na ait olup, bundan dolayı yemin, yüce Allah'a döndürülerek buyuruluyor ki:

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى "Ve erkeği, dişiye yaratan o büyük kudret sahibi yaratıcıya"¹⁰³ yahut "mâ"nın mastar "mâ"sı olmasına göre, onun erkeği ve dişiye yaratmasına yemin

⁹⁹ Yazır, 528.

¹⁰⁰ Şems: 91/4.

¹⁰¹ Yazır, 528,529.

¹⁰² Leyl: 92/2.

¹⁰³ Leyl: 92/3.

olsun. Bunda ortaya çıkışın tekten çoğa doğru akışına, önceki sûrede düzgün hale getirildiği belirtilen nefsin erkek ve dişi türlerine ayrıldığına, bu hitapların ikisini de kapsadığına, yokları var eden ve çoklukları birleştirerek bir nizama ve düzene koyan yaratıcının birliğine ve hayatta aktivite ve kabiliyetle birleşip bir araya gelme düzeninin önemine dikkat çekme olduğu belirtilir. Bundan dolayı çalışma ve amelde farklılıktan sakındırarak birlik ve düzene teşvik için yeminin cevabında buyuruluyor ki:

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ “Sizin çalışmanız birbirinden farklıdır.”¹⁰⁴ Yani çalışmalarının birbirini tutmaz şekilde dağınık, ayrı ve düzensiz olduğu; oysa hayat ve kurtuluş, birlik nizamı içinde yardımlaşma ve birleşmeye bağlı olduğu vurgulanır.

Nitekim "*Hepiniz toptan Allah'ın ipine sınımsız sarılın, parçalanıp ayrılmayın.*"¹⁰⁵ buyurulmuştur. Yahut çalışmalarınız çok farklıdır. Kimi iyi çalışır kimi kötü, kimi yüksek kimi aşağı, kimi imanlı kimi imansız.¹⁰⁶

5- Diğer bir görüşe baktığımız zaman; surede insanoğlunun iki zıt huyundan, cömertlik ve cimrilikten bahsedildiği, imanla cömertlik ve imansızlıkla cimrilik arasındaki ilişkiye dikkat çekildiği belirtilir.¹⁰⁷

6- Başka bir yoruma göre ise; sure, muhatabında özgün bir servet tasavvuru inşa ettiği, servetin bir emanet olup, emanete de sadakat gerektirdiği vurgulanır. Yine şahitlik mü'minin sorumluluğu olup, bundan dolayı surenin iki çifti şahit tutarak başladığı ki birincisinin gizli-açık verilen sadakayı temsilen geceyi ve gündüzü, ikincisinin de fakirlik ve zenginliği hayatın çift kutupluluğu yasası dâhilinde algılamamız için bu yasanın en belirgin tazahürü olan erkeklik ve dişiliği belirttiği görülür. Bunlarla uyumlu olarak insanoğlunun çalışma yeti, alan ve kapasitelerinin farklılığına dikkat çekildiği, ardından insanı servetin kulu değil servetin efendisi olmaya çağırdığı belirtilir. Bu ayetlerin özetinin paylaşmak ya da paylaşmamak, Allah tasavvuru, ahirete iman ve sorumluluk ahlakıyla alakalı olduğu, verene cennete ulaşan yolun kolaylaştırıldığı, mü'mine düşenin ise; Allah'ın, kulundan asla almak istemeyip, ona daha fazlasını vermek için istediğini bilmek olduğu vurgulanır.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Leyl: 92/4.

¹⁰⁵ Âl-i İmran: 3/103.

¹⁰⁶ Yazır, 528,529,530.

¹⁰⁷ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 631.

¹⁰⁸ İslamoğlu, 491.

7- “*Elbet Bize düşen doğru yolu göstermektir.*” ayetinde Allah’ın, servet emanetine ihanet edenleri de uyardığı (“*İşte sizi kışkırtılmış bir ateşe karşı uyarıyorum.*”); fakat serveti paylaşma, bir karşılıklılık çerçevesinde olmaması gerektiği belirtilir. Bunun “hesabi ahlaka” girdiği oysa vahyin, muhatabında “hasbi ahlak” inşa ettiği; yani sadece Allah rızası için vermek olduğu belirtilir. Surenin, hep hatırlanması gereken hakikati hatırlatarak bittiği ki bunun da; Allah için vermenin gerçekte vermek değil almak olduğu vurgulanır.¹⁰⁹

8- Surede, insanların amellerine göre gruplandırıldığı, salih amel ve salih amel sahiplerinin övüldüğü, kötü amel ve kötü amel sahiplerinin de kınanıp uyarıldığı belirtilir. Aynı zamanda malının zekâtını verenin övülüp, cimriliğin ve hayra engel olanın da kınandığı vurgulanır.¹¹⁰

9- Yine başka bir yoruma bakacak olursak; surenin konusunun, insanın çalışması, ameli ve ahiretteki karşılığı olduğu, surenin, insanların amellerinin çeşitli olduğuna, kiminin muttaki ve kiminin şâki, kiminin mümin, kiminin de fâcir olduğuna, geceye, gündüze, erkeği ve dişiye yaratana yeminle başladığı belirtilir. "Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye..." (1-4. ayetler). Sonra da insanların iki grup olduklarını açıklayıp, her birinin metot ve yolunu, ahirette karşılaşacaklarını belirledi. İman, saadet ve cennet ehli; bunlar, malı harcayıp Allah'ın ahiret vaadini doğrulayanlardır. Küfür, şekavet ve ateş ehli ise malda cimrilik yapıp, yüce Rablerinden müstağni olduklarını sananlardır. Bunlar Allah'ın cennette vaad ettiklerini inkâr ettiler. "Artık kim verir ve sakınırsa." (5-10. ayetler). Ardından da, ahirette malın bir yararı olmadığını ve Allah'ın hidayet kuralını koyduğunu, dünya ve ahiretin maliki olduğunu açıkladı. "O helak olduğu zaman malı kendisine asla fayda vermez." (11-13. ayetler.) Bu, Allah'ın azabına karşı bir uyarı olup cehennem, Allah'ın ayetlerini ve Peygamberini (s.a.v.) yalanlayan herkesin hak ettiği azabın olduğuna delâlet etmektedir. "İşte sizi alevler saçan bir ateşle uyardım." (14-15. ayetler).

10- Gerçek mümin malını hayır yolunda kimseden karşılık beklemeden ve bir insanın yanında dünyevi bir yarar düşünmeden, Allah'ın rızası için harcar. Ebu Bekir (r.a) bunun en güzel misalidir. "Sakınan ise ondan uzaklaştırılacaktır." (17-21. ayetler).

¹⁰⁹ İslamoğlu, 491,492.

¹¹⁰ Derveze, 141.

11- Surenin faziletiyle ilgili olarak ise; Peygamber (s.a.v) namazı uzun tuttuğunda Muaz'a "A'lâ, Şems ve Leyl sureleriyle kıldırıydın ya!" buyurmuştur.¹¹¹

12- Diğer bir görüşe baktığımız zaman; Surenin iki kısım olduğu, birincisinin 11. ayete kadar, ikincisinin ise 12. ayetten surenin sonuna kadar olduğu belirtilir.

Birinci kısımda ilk olarak, insanların, kavimlerin veya grupların amel ve çalışmalarının, ahlakî açıdan iki çeşit olduğu, bundan sonra Kur'an-ı Kerim'in kısa surelerinin üslûbu ile üç adet bir çeşit ahlakî özellikler, üç adet de diğer çeşit ahlaki ameller ortaya konduğu vurgulanır.

Kulağı ile duyan bir şahıs, bir çeşit özelliğin hangi hayat şeklini temsil ettiğini ve diğer çeşit özelliğin hangi hayatın alameti olduğunu anlayabileceği, bu iki örneğin de kısa kısa cümlelerle, duyunca insanın kalbine tesir edecek ve lisanı da kolayca anlaşılacak şekilde güzel bir üslupla açıklandığı belirtilir Birinci çeşit özelliklerin; insanın mal sarf etmesi, Allah'tan korkması, takvaya ve iyiliğe iyilik olarak inanması olduğu; ikinci çeşit özelliklerin ise; insanın cimri olması, Allah'ın rıza ve hoşnutluğuna kayıtsız kalması, iyi ve doğru sözü yalanlaması şeklinde olduğudur. Bu çeşit insan, iyi ve doğru sözü yalanlar, reddeder. Daha sonra, bu iki tip amelin birbirinden açıkça farklı olduğu, netice itibariyle de kesinlikle aynı olmadığı açıklanmıştır. Bu iki amelin, şekil itibariyle birbirine ne kadar zıt ise, netice itibariyle de o kadar zıt olduğu belirtilir. Bir şahıs veya bir topluluğun birinci tip ameli işlediğinde Allah (c.c.) ona, hayattaki temiz ve doğru yolu kolaylaştıracağı; böylece onun iyilik yapması kolaylaşırken, kötülük yapmasının da zorlaşacağı vurgulanır. Ya da bir kimsenin öteki tip amelleri takip ettiğinde Allah (c.c.) ona, hayatındaki zor ve kötü yolu izlemesini kolaylaştıracağı; böylece onun kötü ameller yapmasının kolay hale gelebileceği belirtilir.¹¹²

İkinci kısımda ise şu üç gerçeğin açıklandığı belirtilir:

a- Allah'ın bu dünyayı insan için imtihan yeri yapması olup, Allah (c.c.)'ın, insanı bu konuda habersiz bırakmadığı ve çeşitli yollardan hangisinin doğru olduğunu insana bildirmeyi Allah (c.c.)'ın, üzerine almış olduğudur.

b- Dünya ve ahiretin sahibi Allah'tır. Eğer dünyayı istersen onu alırsın, eğer ahireti istersen onu da alırsın. Bu ikisinden hangisini isteyeceğine karar vermek senin elindedir.

¹¹¹ Zuhayli, 525,526.

¹¹² Mevdudi, 139

c- Rasül ve kitabın tebliğ ettiği iyilikten yüz çevirerek onu yalanlayanları körüklenmiş bir ateşin beklediği, dolayısıyla bir kimsenin Allah (c.c.) korkusuyla, onun rızası için ve karşılık beklemeden bu dünyada iyilik yolunda mal sarf ederse, Allah (c.c.)'ın ondan razı olacağı ve bu amelinin karşılığını verdiğinde kulun ondan memnun kaldığı belirtilir.¹¹³

13- Şu yoruma göre ise; gece ile gündüz kapsamlı iki olaydır. Her ikisinin insan kalbine ilham ettiği özel anlamları vardır. Yine gece ile gündüzün, kendileri ve barındırdığı gizli gerçekler düşünüldüğünde ve detaylıca incelendiğinde özel etkileri olduğu, insan ruhunun gece ile gündüzün ard arda gelerek değişmesi ile doğrudan doğruya etkilendiği, bu değişimin hem açık bir sözü ve hem de dolaylı bir imajı olduğu belirtilir. Bu değişim, kâinata zamanı tıpkı basit bir çarkın döndürülmesi gibi, döndürülen bir gücün varlığını, kâinata sürekli bir değişim ve bir durumdan diğerine geçiş olduğunu, kainatın asla aynı durumda değişmez olarak kalmadığı mesajını verir.

14- Yeryuvarlağını idare eden gücün, insanlığın hayatını idare ettiğini, onları boşuna yaratmadığı gibi başıboş da bırakmayacağını kuşkuya yer bırakmayan bir dil ile ifade ettiği vurgulanır. İnkârcıların ve saptırcıların bu gerçeği çürütmeye çalışmak ve dikkatleri bundan çevirmek için uğraşmalarına rağmen insan kalbinin her zaman bu kainata bağlı kalacağı ve onun mesajlarını almaya devam edeceği, kainatta olan değişiklikleri göreceği, düşünüp araştırdıktan ve iyice inceledikten sonra anlaşılacağı gibi doğrudan doğruya her şeyi idare eden, çekip çeviren bir yaratıcının olduğunu kavrayacağı belirtilir. İnsanoğlunu bu yaratıcıyı hissetmekten ve bunca boş sözlere, yakışsız varsayımlara, bunca inkâr ve kabul etmemelere rağmen yaratıcının varlığını itiraf etmekten alıkoyacak hiçbir güç yoktur.¹¹⁴

15- Leyl Suresi'yle ilgili diyebiliriz ki; genel olarak insanoğlunun iki zıt davranışından, cömertlik ve cimrilikten bahsedilirken, ayrıca gece ve gündüz, erkek ve dişiye yapılan yeminlere de dikkat çekilir. Bunlardan başka bir takım önemli noktalar vardır ki şu şekildedir:

Bu suredeki yeminler, önceki Şems Suresi'ndeki yeminlerin bir özetidir; fakat burada Şem Suresi'nin aksine olumsuzdan olumlu duruma gidiş vardır. Şems Suresi'nde

¹¹³ Mevdudi, 139.

¹¹⁴ Seyyid Kutub, *Fizilal'il Kur'an*, [Elektronik Sürüm].

ise olumlu durum gösterilmiş; ama Semud örneğiyle beraber olumsuz sonun haberi verilmişti. Dolayısıyla burada korkutmadan müjdeye gidişte önce geceye yemin edildiği belirtilirken; bu, dışımızdaki ve içimizdeki karanlıklara işaret olarak yorumlanmıştır.

Gündüzün ortaya çıkışının İslam'ın ortaya çıkışına işaret olduğu, insanın iki zıt huyu olan cömertlik ve cimrilikten bahsedildiği, surenin iki çifti; birinci olarak gece ve gündüz, ikinci olarak da erkek ve dişiye şahit tuttuğu, servet tasavvuruna dikkat çekildiği görülür. Ayrıca surede; insanın mal sarf etmesi, Allah'tan korkması, takvaya ve iyiliğe inanmasının yanında; cimri olması, Allah'ın rızasına kayıtsız kalması, iyi ve doğruyu yalanlaması gibi zıt özelliklerinin vurgulandığı ve bu iki zıt durumun netice olarak da zıt olduğu hususları da belirtilmiştir.

Gece ile gündüzün art arda gelerek değişmesinden, insanın ruhunun doğrudan etkilendiği de vurgulanır.

16- Bu değerlendirmelerden sonra Leyl Suresi'nin konularını şöyle özetleyebiliriz:

1- Karanlığı ile mahlukatı örttüğünde geceye, aydınlığı ve ışığı ile varlıkları aydınlattığında gündüze ve iki cinsi, yani erkek ve dişiye vücuda getiren Yüce Allah'a yeminle başlar.

2- İnsanın gayret ve çabasından, bu dünya hayatındaki mücadelesinden ve neticede de ahirette cennete veya cehenneme gideceğinden bahseder.

3- Kurtuluş isteyenlere gidilecek yolu gösterir.

4- Cennet ehli ile cehennem ehlinin özelliklerini belirtir.

5- Biriktirmiş oldukları mallara ve kıyamette fayda vermeyen servetlere aldandıklarına işaret eder.

6- Allah'ın hidayet ve sapıklık yolunu açıklamasındaki hikmetini onlara hatırlatır.

7- Yalanlayanları O'nun azap ve intikamından sakındırarak kızgın ateşe karşı uyarır.

8- Nefsini arıtmak ve onu Allah'ın azabından korumak için malını hayır yollarında harcayan sâlih mü'mini misal verir.

9- Kısaca bu sûrede; insanoğlunun iki zıt davranışından, cömertlik ve cimrilikten bahsedilir. İmanlı olmakla cömertlik, imansızlıkla cimrilik arasındaki ilişkiye dikkat çekilir.

1.3. DUHA SÛRESİ VE MEÂLİ

سورة الضحى (٩٣)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحَىٰ {١} وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ {٢} مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ {٣}
 وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ {٤} وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ {٥}
 أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ {٦} وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ {٧} وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ {٨}
 فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ {٩} وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ {١٠} وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ {١١}

- 1- Kuşluk vaktine andolsun,
- 2- Karanlığı çöktüğü zaman geceye andolsun ki,
- 3- Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı.
- 4- Muhakkak ki ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.
- 5- Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın.
- 6- O seni bir yetim olarak bulup da barındırmadı mı?
- 7- Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da doğru yola iletmedi mi?
- 8- Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?
- 9- Öyleyse sakın yetimi ezme!
- 10- Sakın isteyeniyi azarlama!
- 11- Fakat Rabbinin nimetini anlat da anlat.

1.3.1. Tarihi Çerçeve

Bu bölümde Duha Suresi'nin, nüzul tarihi ve nüzul dönemiyle ilgili görüşleri aktarıp bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

1.3.1.1. Nüzul Tarihi ve Nüzul Dönemi

İlk indirilen surelerdendir. Surenin 3. ayetinin de işaret ettiği gibi, vahiy sürecinde normal karşılanması gereken bir kesintinin, anormal olduğu veya tamamen kesildiği zannıyla büyük bir telaşın yaşandığı bir zaman diliminde nazil olduğu belirtilir.

Surenin baştan sona Hz.Peygamber'in kişisel tarihine atf yapan ve onu inşa eden bir sure olduğu göz önüne alınıp, Müzzemmil-Kalem arasına, 5. sıraya yerleştirilmesinin daha isabetli görüldüğü vurgulanır.

Rivayetlerin bu surenin bir vahiy kesintisinin(fetret-i vahiy) ardından indiğini söylediği, fakat bunun gerçek anlamda bir "fetret" olmadığı, henüz ilk vahiyler olması hasebiyle vahyin geliş sıklığını kestirememeden kaynaklanan bir telaş olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilir. Hz. Peygamber iki vahiy arasındaki normal bir arayı kesinti sanarak endişeye düşmüş, bu sure ile teskin edilmiştir.¹¹⁵

Diğer yorumlara baktığımız zaman;

1- İlk vahiyden (Alak ve Müddessir surelerinin ilk ayetlerinden) sonra uzunca bir süre vahiy kesilip tekrar başladığında ilk olarak Duha suresinin geldiği,

2- Necm suresinde geçen "Cebrail" i bütün azametiyle görme ve ona iyice yaklaşma sonucu Hz. Peygamber' de oluşan heyecan ve sarsıntı yatışsın diye bir süre vahiy kesilip sonra Duha Suresi' nin geldiği, vahyin makul sebeplerle kesilip araya fasılaların girmesinin her seferinde muhaliflerin dedikodu yapmalarına neden olduğu dolayısıyla Allah'ın da rasulünü teselli ettiği belirtilir.¹¹⁶

Başka bir görüşte ise; Sûrenin üslup ve içeriğinin, onun Peygamber'i inciten sıkıntı şartlarında nazil olduğunu ve nüzulün, davetin bir erken dönemine rastladığını göstermekte olduğu vurgulanır.¹¹⁷

1.3.2. Nüzul Ortamı

Kehf suresinde geçtiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.)' in "inşaallah" demeyi ihmal etmesi veya ısrarla isteyen bir kimseyi azarlaması veya ölü bir köpek yavrusunun Hz.

¹¹⁵ İslamoğlu, 493.

¹¹⁶ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 636.

¹¹⁷ Derveze, 159.

Peygamber' in yatağının altında olması ya da başka bir sebeple vahyin günlerce geciktiği, bunun üzerine müşriklerin "Muhammedin Rabbi O'nu terk etti ve O'na kızdı." demelerinden dolayı onları red için bu surenin nazil olduğu belirtilir.¹¹⁸

Fecr sûresinin inişinden sonra bir süre vahiy kesilmiş, müşrikler bu olayı kullanarak Hz. Peygamber'e "Herhalde Rabbin sana darıldı ve seni terk etti" demişlerdi. Bu sözlerden dolayı Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine bu sûrenin indiği belirtilir.¹¹⁹

Diğer bir yoruma göre ise; birkaç gün vahyin kesilmesi ile Rasulullah'ın sıkıldığı belirtilir ki bu konuda çeşitli rivayetler vardır: Tirmizi'de Esved b. Kays kanalıyla Cündeb b. Büceli (r.anh)'nin şöyle söylediği aktarılır: "Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- ile bir mağarada idim. Parmağı kanadı. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) : 'Sen ancak bir parmaksın ki kanadın, Allah yolundadır bütün çattığın' dedi. Cebrail -aleyhisselam- ' de ağırdan aldı, müşrikler : 'Muhammed bırakıldı' dediler. Bunun üzerine Allah Teâla: 'Rabbin sana veda etmedi ve darılmadı'yı indirdi."

Buhari'de Esved b. Kays'ın şunları söylediği yer alır: "Cündeb b. Süfyan (r.anh)'dan dinledim şöyle dedi: Rasulullah (s.a.v.) rahatsızlandı, iki üç gece kalkmadı, bir kadın geldi ve: Ben umarım ki şeytanın seni bırakmış olsun, görüyorum ki, iki üç gecedir sana yaklaşmadı dedi. Bunun üzerine Yüce Allah:

وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

İbn Ebi Hatim de Cündeb-i Büceli'nin şöyle söylediğini aktarmıştır: "Rasulullah'ın parmağına bir taş atılmıştı, 'sen sadece kanayan bir parmaksın, başına gelen de Allah yolunda geldi' dedi. Sonra iki üç gece kaldı, kalkmadı. Bir kadın ona: 'Şeytanımı görmüyorum herhalde seni terk etmiş' dedi.

Bunun üzerine Allah: وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ayetlerini indirdi.

Hakim, Zeyd b.Erkam (r.anh)'ın şöyle söylediğini aktarmıştır:"

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ inince Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'e: 'Muhammed (s.a.v.) seni hicvetti' denildi. Bunun üzerine kadın Efendimize geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.), kalabalık bir grup arasında oturuyordu. 'Ya Muhammed! Beni niye hicvettin?

¹¹⁸ Beydâvî, 701,702.

¹¹⁹ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, 636.

‘dedi. ‘Vallahi seni ben hicvetmedim, yermedim, seni Allah Teâla hicvetti.’ buyurdu. Kadın: ‘Hiç sen beni odun yüklenirken yahut boynumda bükülmüş iple gördün mü?’ dedi gitti. Rasulullah bekledi, vahiy inmiyordu. Derken o kadın geldi ve: ‘Arkadaşını görmüyorum, kesin sana veda etmiş, darılmış.’ dedi. Allah Teâla da onu, (Duha suresini) indirdi. Bu rivayetin ‘تَبَّتْ’ den sonra indirilmiş olduğu vurgulanırken, o sözü söyleyen kadının da Ebu Leheb’in karısı Ümmü Cemil olduğu belirtilir.¹²⁰

Vahyin gecikmesinin nedeni hakkında birkaç rivayet olduğu belirtilirken bunlar şu şekildedir: Tefsir âlimlerinden bir bölümü Kehf suresinin iniş sebebi konusunda geçtiği üzere sorulan soruya karşı ‘yarın haber veririm’ deyip de istisna yapmamış, ‘Allah izin verirse’ dememiş olmasaydı demişler. Bir de şu söylenmiştir: “Hz. Osman-radiyallahu anh-, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir üzüm veya hurma salkımı ikram etmişti. Bir dilenci geldi. Rasulullah onu ona verdi. Sonra Osman, o dilenciden onu bir dirheme satın alıp yine Rasulullah’a takdim etti. Dilenci yine geldi, yine verdi. Üçüncüsünde Efendimiz latife ederek dilenciye adıyla seslenerek: ‘Sen dilenci misin yoksa tüccar mısın?’ dedi. Bunun üzerine vahy günlerce gecikti. Rasulullah ondan sıkıldı, sonra bu sure indi.” Bundan dolayı söylenenlerin de bu arada söylendiği belirtilir.

İbn Ebi Şeybe Müsned’inde, Taberani ve İbn Merdüye de Rasulullah’ın hizmetini yapan Havle’den şöyle söylediğini aktarmışlardı: “Bir enik Rasulullah’ın divanının altına girip ölmüş, haberimiz olmamıştı. Rasulullah dört gün durdu, vahy inmiyordu. ‘Havle! Allah elçisinin odasında ne oldu ki bana vahy gelmiyor?’ dedi. Ben de: ‘Ya Nebiyyallah! O günden beri de bize hayırlı bir gün gelmedi’ dedim. Hırkasını aldı, giydi ve çıktı. Ben içimden: ‘Odayı süpürsem, hazırlasam’ diye geçirdim.

Hemen süpürgeyi divanın altına saldım, ağır bir şeye rastladım, bırakmadım. Ölü bir enik karşıma çıktı. Onu elimle aldım evin arkasına attım. Derken Peygamber (s.a.v.) geldi, mübarek sakalı titriyordu. Vahy indiğinde onu bir titreme alırdı.’ Havle beni ört’ buyurdu. Allah Teâla; وَالصُّحَىٰ وَالْيَلَّ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

“yı indirmişti.” وَلَاخِرَةَ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ

Bu rivayette vahyin gecikmesinin dört gün olduğu, İbn Cüreyc’den on iki gün, Kelbi’den on beş gün, on küsür de denilmiş; İbn Abbas’tan yirmi beş gün, Süddi ve

¹²⁰ Yazır, 540,541.

Mukatil'den kırk gün diye de rivayetlerin olduğu belirtilir. Bu gibi süreleri bilmenin başlangıcını bilmek noktasından farklılık gösterdiği, onun tam bilgisinin Rasulullah'ın kendisinde olabileceği, bunun ise kesintisiz bir rivayetle Rasulullah'tan doğrudan aktarılmadığı görülür.

Sonuçta vahyin bir süre geciktiği ve Rasulullah'ın bundan sıkıldığı, üzüntü duyduğu, tavırlarından bu durumun sezildiği vurgulanır. İki üç gün kalkmadığı görülünce onun her hareketini izleyen müşriklerin öyle söylenmeğe bir vesile de bulabildikleri, dolayısıyla Cenab-ı Hak'ın da onun şerefli kalbini yatıştırmak üzere bu sureyi indirdiği belirtilir.¹²¹

Müfessirler şöyle demektedirler: "Hz. Cebrail (a.s), Hz. Peygamber (s.a.v)'e biraz geç vahiy getirdi. Bunun üzerine müşrikler bu arada, "Muhakkak Allah ona gazab etti ve onu terketti" demeye başladılar da, bunun üzerine Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed (s.a.v)'e bu ayeti indirdi." Süddî şöyle der: Cebrail (a.s) Hz. Peygamber (s.a.v)'e kırk gün gecikerek geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) bu hususu, Hz. Hatice (r.anha)'ye açtı. Hz. Hatice (r.anha) de, "Belki de senin Rabbin, seni unuttu veya sana öfkeleni!" dedi.

Şu da rivayet edilmiştir: Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl, Hz. Muhammed (s.a.v)'e "Ey Muhammed, şeytanının, seni terkettiğini zannediyorum..." demiştir.

Hasan el-Basrî (r.anh)'nin de şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'e vahyin gelmesi gecikti. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Hatice (r.anha)'ye bu durumu anlatmak amacıyla, "*Rabbim beni terketti ve bana öfkeleni...*" dedi de, bunun üzerine Hz. Hatice (r.anha), "Seni, hak olarak gönderen o zâta yemin ederim ki... sana, böylesi bir ikram ile işe başlayan o zât, bunu mutlaka tamamlayacaktır" dediği ve bunun üzerine de ayetin nazil olduğu belirtilir.¹²²

Usulcülerin, bu rivayetleri tenkit ederek, Allah Teâlâ'nın kendisini terkedip de, kendisine öfkeleniğini sanmasının ona uygun düşmeyeceği; tam aksine Allah'ın Resulü'nün, bir peygamberin nübüvvetten azledilmesini, Allah'ın hikmetinde caiz olmayacağını; vahyin, "maslahat" gereği ineceğini; "salâh" halinin ise, bazen vahyin gecikmesinde, bazen de öne alınmasında bulunduğunu bildiği vurgulanır. Böylece bu

¹²¹ Yazır, 540,541,542.

¹²² er-Râzi, 205, 206.

sözlerin, Hz. Peygamber (s.a.v)' e uygun düşmeyeceği ki Hz. Peygamber (s.a.v)' in böyle dediği sabit olsa bile bunun, Hz. Peygamber (s.a.v)' in maksadının, Hz. Hatice (r.anha)' nin ilminin miktarını öğrenmesi veya insanların, bunun miktarını öğrenmesi için onu denemesi anlamına gelebileceği belirtilir.

Âlimlerin, vahyin ne kadar süre için kesildiği hususunda ihtilaf ettikleri belirtilirken; İbn Cüreyc, bunun on iki gün olduğunu söylerken, Kelbî on beş gün; İbn Abbas, yirmi beş gün, Süddî ve Mukâtil de kırk gün olduğunu söylemişlerdir. Müfessirlerin ekserisi şunu nakletmektedirler. Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v)'e, rûh'u, Zülkarneyn' i ve Ashâb-ı Kehf' i sormuşlar da, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), "inşallah..." demeden, "*Size yarın söylerim*" demesinden dolayı vahyin bu yüzden kesildiği belirtilir.¹²³

Sebeb-i Nüzul'le ilgili diyebiliriz ki; vahiy gecikince, müşrikler bu durumu kullanmış ve " Rabbi O'nu terk etti" gibi ifadelerle, yorumlarda Ebu Leheb'in karısı olduğu söylenen kadının sözleri üzerine Rasulullah üzüntü duymuş ve bunun üzerine bu sure nazil olmuştur. Duha Suresi; vahyin kesildiği bir dönemde nazil olmuş olup, bu kesintinin sebebinin ise; aktardığımız rivayetlerde geçen Yahudilerin sorusu ve Hz. Osman'ın peygambere üzüm vermesi olaylarıyla beraber Hz. Peygamber'in Cebrail' i görmesi sonucu, kendisinde oluşan heyecanın yatışması olarak zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in kişisel tarihine atıf yapılmasıyla beraber diyebiliriz ki Rasulullah, bu sure ile teskin edilmiştir; çünkü dedikodular ortaya çıkmıştır. Surenin, Hz. Peygamber'in sıkıntılı zamanında inmesi, erken döneme rastladığını göstermektedir.

1.3.3. Üslubu ve Özellikleri

1- Sûrenin, adını birinci âyetinde geçen ve "kuşluk vakti" anlamına gelen "duhâ" kelimesinden aldığı, ayrıca "Ve'd-duhâ" adıyla da anıldığı vurgulanır.¹²⁴

Ayrıca surenin; mushafların ve tefsir kitaplarının çoğunda "Suretü't Duha", tefsirlerin çoğunda ve Sahih-i Buhari'de "Suretü ve'd Duha" diye de isimlendirildiği görülür. Sahabeden ise surenin ismiyle ilgili sahih bir haber ulaşmadığı da vurgulanır.¹²⁵

¹²³ er-Râzi, 205, 206, 224.

¹²⁴ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 636.

¹²⁵ İbn Aşur, 393

2- Surelerin nüzul tertibinde bu sure 11. Sırada olup, Fecr'den sonra İnşirah'dan önce nazil olmuş olup, Kısar-ı Mufassal surelerinin ilki olduğu belirtilir.¹²⁶

3- Duha Suresi'nin, "Sabahın berrak aydınlığı, kuşluk vakti" anlamına gelen adını ilk ayetinden aldığı görülür.

4- Kur'an'da "kuşluk vakti" nin (duha) genellikle "akşamın" zıddı mukabili olarak kullanıldığı ve sureye adını veren ayetteki "kuşluk vakti" ile cahiliye gecesini sona erdiren gündüzün sabahının kastedilmiş olabileceği vurgulanır.

5- Duha Suresi'nin de, Leyl, Fecr ve Asr gibi isimleri zaman parçalarını ifade eden sureler grubuna girdiği belirtilir.¹²⁷

6- Sûrenin, adını birinci âyetinde geçen ve "kuşluk vakti" anlamına gelen "duhâ" kelimesinden aldığı, ayrıca "Ve'd-duhâ" adıyla da anıldığı vurgulanır.¹²⁸

7- Duha Suresi'nin Mekke döneminde indirildiği belirtilir.

8- Ayetleri onbirdir.

9- Fasılası ث , ر , ا harfleridir.

10- Önceki sure geceye yeminle başlayıp en müttaki olandan hoşnutlukla son bulunduğu, en muttakilerin başının ise Rasulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- olduğundan onun ardından yükselme suretiyle Rasulullah'a olan ve onun hoşnutluğuyla bağlantılı Rabbani lütuf ve nimetlerin anlatılmasını gündeme getiren bu sure geldiği belirtilir.

12- İmam Razi'nin dediği gibi bir önceki sure Ebu Bekir (r.anh) , bu ve bundan sonraki de Rasulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- hazretlerinin sureleri olduğundan pek Ulu Hak Teâla, 'Sıddik'ı ile 'Rasul'ü arasında başka bir aracı olmadığına bir işaret olmak üzere aralarını diğer bir sure ile ayırmamıştır. Bu suretle bu sıralamada ve surelerin içeriğinde sıddiklik mertebesinde peygamberlik mertebesine yükselen bir yükseliş söz konusudur.¹²⁹

13- "Ahiret" ve "dünya" arasında tezat olduğu, "O, bir yetim olduğunu bilip de (seni) barındırmadı mı?" ile "Seni, bir fakir olduğunu bilip de, zengin yapmadı mı?" arasında ve " O halde yetime gelince kahretme." ile "İsteyeni de azarlayıp kovma."

¹²⁶ İbn Aşur, 394.

¹²⁷ İslamoğlu, 493.

¹²⁸ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, 636.

¹²⁹ Yazır, 539.

arasında “mukabele” olduğu, "O, bir yetim olduğunu bilip de... فَأَوَىٰ "Seni kaybolmuş bulup da... فَهَدَىٰ ve "Seni, bir fakir olduğunu bilip de.. فَأَغْنَىٰ ayetleri arasında “seci” olduğu görülür.¹³⁰

14- "Duha" gündüzün başında, güneşin yükselme vaktidir. "Sükûna vardığı dem geceye." Sükûna varıp karanlığı ile eşyayı örten geceye. Önceki surede gecenin başta anılıp, burada ise sonraya bırakılması, gece ve gündüzden her birinin özelliklerine dikkat çekme anlamı taşıdığı, gecenin önce gelme fazileti, gündüzün de eşyayı aydınlatma özelliğinin olduğu vurgulanır. Özellikle kuşluk vaktinin anılmasının ise, gecenin karanlığından sonra normal hayata tam geçişin başlangıç vakti olduğu, gündüzden sadece bir dilimi olan kuşluğu anarken gecenin tamamını anması da üretimde gündüzün bir diliminin, gecenin bütününe karşıladığına işaret anlamı taşıdığı belirtilir.¹³¹

15- Hatim indirilirken bu sureden itibaren her sure bitiminde tekbir getirilmesiyle ilgili olarak yorumlara baktığımızda; Duha Sûresi'nin sonunda ve ondan sonra Kur'ân'ın sonuna kadar her sûre bittiğinde tekbir getirmenin sünnet olduğu ve bunun Rasulullah (s.a.v.)' tan rivayet edilmiş olup öteden beri yapılageldiği belirtilir. Konuyla ilgili rivayetler şöyledir:

Yedi kırâat imamından biri olan İbn Kesir yoluyla rivayet edilmiştir. Bunu rivayet eden Ebu Hasan-i Bezzi şöyle demiştir: “İkrime b. Süleyman'a okudum. Dedi ki: İsmail b. Abdullah b. Kostantin'e okudum. وَالضُّحَىٰ ‘ ya geldiğimde şöyle dedi: Hatim edinceye kadar her sûrenin sonunda tekbir al; çünkü ben Abdullah b. Kesir'e okudum. وَالضُّحَىٰ ‘ ya geldiğimde "hatmedinceye kadar tekbir al." dedi ve Abdullah b. Kesir bana haber verdi ki Mücahid'den okumuş. O bunu emretmiş ve haber vermiş ki İbn Abbas ona bunu emretmiş ve haber vermiş ki Übeyy b. Ka'b ona bunu emretmiş ve haber vermiş ki Rasulullah (s.a.v) ona bunu emretmiştir. Bunu sahih kaydını koyarak Hakim ve İbnü Merduye, "Şuab"da Beyhaki ve kırâat kitapları tespit ve nakil etmişlerdir. Nişaburî "Ğaraibu'l-Kur'ân" adlı tefsirinde bu rivayeti kaydettikten sonra da demiştir ki: İmam

¹³⁰ Zuhayli, 538.

¹³¹ Zuhayli, 538.

Şafî'den rivayet edildiğine göre O da وَالضُّحَى'nın sonundan Kur'ân'ın sonuna kadar her sûrenin bitiminde tekbirin sünnet olduğu görüşündedir.

Kunbül'den de böyle rivayet edilmiştir. Bunun sebebi, zikredildiği üzere vahiy, biraz gecikip de bu sûre indiği zaman Rasulullah (s.a.v.) bunu tasdik ederek "Allahu Ekber" demiş olmasıdır.

Kıraatle ilgili bir kitap olan "Zübdetü'l-İrfan"da şu uyarı vardır: Biliniz ki Ve'd-Duhâ'nın sonunda ve ondan sonra Kur'ân'ın sonuna kadar her sûrenin sonunda tekbir getirmek sünnettir. Bu, Rasulullah (s.a.v.)'ın fiili ile sabittir. Dolayısıyla her sûrenin sonunda "Allahü Ekber" deyiniz, Nas Sûresi'ni bitirdiğinizde de tekbir alınız. Sonra Fatihatu'l-Kitab'ı ve Bakara'nın ilk âyetlerini مَفْلُحُونَ "a kadar okuyunuz, sonra hatim duası ediniz. Buna "hall-i mürtehil" denilir.¹³²

Başka bir yoruma baktığımızda ise; el-Bezzi'nin, İbn Kesir'den rivayetine göre Kur'ân okuyan kimsenin Duha Sûresi'nin sonuna vardığında her bir sûreden sonra Kur'ân'ı hatmedinceye kadar tekbir getireceği ve bu tekbiri sûrenin sonu ile bitişik olarak söylemeyeceği, sure ile tekbir arasını bir sekte ile ayıracağı belirtilir.¹³³

16- Bu mübarek sûrenin başka birçok edebî sanatı kapsadığı da belirtilir ki bunlar şu şekildedir:

1. Ahiret ile ilk arasında "tıbâk" olup, bundan murat da "dünya" olup âhiretin zıddı olarak gelmiştir.

2. Ayetleri arasında güzel bir "mukabele" olup, bunun da "bedi' " ilminin inceliklerinden olduğu,

3. Ayetleri arasında "cinas-ı nakıs" olup bundan dolayı da bu iki kelimenin ikinci harflerinin değiştiği,

4. Ayet sonlarında "sec'i murassa" olup, sanki bu âyetlerin, kıymetli bir gerdanlığa dizilmiş inciler olduğu vurgulanır.¹³⁴

¹³² Yazır, 546, 562, 563.

¹³³ İmam Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, BuruçYayınları, 19.cilt183,184.

¹³⁴ es-Sabuni, 343-344.

1.3.4. Konuları

1- Duha Suresi'yle ilgili yorumlara baktığımız zaman; Duha Suresi'nin, İnşirah Suresi'yle birlikte bir motivasyon suresi olduğu, Rasulullah'ı teskin ve teselli etmekle kalmayıp ona gelecek hakkında müjde verdiği, diğer ilk vahiyler gibi bu surenin de doğrudan Allah Rasulü'nü inşayı amaçladığı belirtilir.

2- Ayrıca üç bölümlük surenin birinci bölümünü yeminler ve müjdelerin oluşturduğu, ikinci bölümünde ise Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesine dair haberlerin yer aldığı, son bölümde de Hz. Peygamber'i doğrudan inşa eden ayetlerin yer aldığı vurgulanır.

3- Surenin, cehalet gecelerini sona erdiren vahyin aydınlık sabahını ve o sabahı müjdeleyen geceyi şahit tutup, Hz. Peygamber'e ebedi istikbal saadetini müjdelediği, bu müjdelerin de gelecekte gerçekleşeceğine dair garantinin, geçmişte ona yapılan ilahi ikramlar olduğu belirtilir.

4- Son üç ayette ise;. "O halde zayıfı koru, muhtacı gözet, en büyük nimet olan hidayetini sahibini unutma." ayetleri üzerinden; "Peygamber sizin için muhteşem bir nimettir; siz bu büyük nimeti unutmayın!" şeklinde bizlere öğüt verildiği vurgulanmaktadır.¹³⁵

5- Diğer yorumlara bakarsak; müşriklerin üzücü söz ve davranışlarına karşı bir teselli olmak üzere Hz. Peygamber'e, Yüce Allah'ın himayesi sayesinde çocukluğundan itibaren nice güçlükleri aşarak bu günlere geldiği hatırlatıldığı ve kendisinin de yetime, yoksula iyi davranması emredildiği vurgulanır.¹³⁶ Yani şunu söylemek gerekir ki aslında Hz. Peygamber bağlamında bütün müslümanlara, yetime ve yoksula nasıl davranılması gerektiği gösterilmekte olup, onlara karşı iyilik yapma emredilmekte ve buna teşvik edilmektedir.

6- Hz. Peygamber, annesi ona hamile iken babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetmiş; önce dedesi Abdumuttalib'in, onun ölümünden sonra da amcası Ebû Tâlib'in himayesinde yetişmiştir. Ebû Tâlib, yeğenin peygamberliğini kabul ettiğini açıkça ilan etmemekle birlikte düşmanlarına karşı onu korumuştur. Fakat Ebû Tâlib ve

¹³⁵ İslamoğlu, 494,495.

¹³⁶ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 637.

Hız. Peygamber'in eşı Hz. Hatice vefat edince müşrikler ona karşı saldırılarını arttırmışlardı. Dolayısıyla bu surede; Allah'ın, o güne kadar peygamberine verdiklerini hatırlatarak O'nu teselli ettiğı ve geleceğinin daha iyi olacağını da müjdelediğı belirtilir. Buna göre Allah onu yetim iken korumuştur; o da yetimi incitmemeli, himaye etmelidir.

7- Şükürle ilgili bu özel görevler örnek olarak sıralandıktan sonra sûre bu konuda "Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an" şeklindeki genel ve kuşatıcı bir buyrukla tamamlandığı vurgulanır. Bazı müfessirlerin buradaki "nimet" kelimesini "Kur'an, peygamberlik, bu sûrede Rasûlullah'a lütfedildiğı bildirilen şeyler" gibi değışik mânalarla açıklamışlarsa da bunun, Resûlullah'ın hayatı boyunca mazhar olduğı maddî ve manevî bütün lütuflar, nimetler olarak anlamının sûrenin amacına ve âyetlerin akışına daha uygun düştüğü belirtilir. Bir de şu var ki Hz. Peygamber'in hayat hikâyesinin onun eşsiz ahlâkını açıkça gösterdiği ve bu âyetlerde söz konusu edilen uyarılara onun herhangi bir davranışının sebep olmadığı vurgulanmaktadır.¹³⁷

8- Başka bir görüşte ise; bu sûrede, Allah'ın kendisini terk etmediğı bildirilerek Peygamber (s.a.v.)'in rahatlatıldığı, Allah'ın ona bahşettiğı nimetler hatırlatıldığı, yetime ve isteyene iyi davranmayı, Allah'ın nimetinden bahsetmeye teşvik gibi konuların yer aldığı ve Peygamberin çocukluk dönemindeki gelişimi, gençliğindeki ekonomik ve psikolojik durumuna da değinildiğı belirtilir.¹³⁸

9- Sûrenin bütün âyetlerinin peygambere yönelik olup, anlamlarının da açık olduğı, ilk beş âyette O'nu destekleme ve rahatlatma amacıyla ilahi bir yemin bulunduğı, son üç âyette ise Allah'ın nimetleri karşısında şükretmesi, yetimleri gözetme, iyi söz söyleme ve yardım etme gibi görevlerin öğretildiğı belirtilir. Dördüncü âyetin ahiret hakkında olması ihtimali ile birlikte, âyet ile davet için geleceğın başlangıçtan daha iyi olacağı yönünde; Hz. Peygamber'in rahatlatılması, davetin başarıya ulaşacağı konusunda müjdelenmesinin amaçlanmış olabileceğı, beşinci ayette ise Allah'ın, peygamber razı oluncaya kadar (arzuladıklarını) vereceğine dair âyetin ihtiva ettiğı va'd ve müjdenin dünya hayatının şartlarına ait olması, bu va'd ve müjdenin ahiret hayatına ait olmasından daha kuvvetli olduğı belirtilir.¹³⁹

¹³⁷ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 637, 638, 640.

¹³⁸ Derveze, 163.

¹³⁹ Derveze, 163.

10- Her ne kadar âyetlerdeki hitap Hz. Peygamber (s.a.v.) 'e yönelik de olsa son üç âyette yer alan rabbani emirler, inmeye başladığı ik andan itibaren Kur'an'ın ihtiva ettiği ilke ve amaçlarla uyum halinde olduğu ve âyetlerdeki mesajın bütün mü'minleri kapsadığı, daha önceki Kur'an pasajlarının bu tür emirleri ihtiva ettiği gibi (müteakip) Kur'an bölümlerinin de bu emirleri tekrarlamış olduğu görülür.

11- Sûrenin, Hz. Peygamber'i destekleyen ve Rabbinin kendisini terk etmediğini belirten ilk âyetlerini dikkatlice gözden geçiren kişinin Peygamber'in iç dünyasında (nefs) meydana getirdiği endişede, hayret uyandıran eşsiz bir samimiyeti yakalayacağı ve O'nun Allah'ın Rasulü, tebliğ ettiği âyet ve bölümlerin de Allah'ın vahyi olduğuna dair derin imanını ortaya çıkaracağı vurgulanır.¹⁴⁰

12- Diğer bir yorumda ise; bu surede Cenab-ı Allah'ın, yemin ederek Hz. Muhammed (s.a.v.) 'i bırakmadığını ve O'na darılmadığını buyurduğu ayrıca O'nun ahiretinin dünyasından daha hayırlı olacağını ve kendisini hoşnut edecek kadar O'na ihsanda bulunacağı vurgulanır.

13- Cenab-ı Hak, Duhaya; yani Güneşin yükseldiği kuşluk vaktine veya gündüze yemin etmiştir. Dolayısıyla o saatte kâinatın; hayat, ışık ve hararetle dolup taşıdığı yine bu sure-i celilede Cenab-ı Allah'ın, durgunlaştığı ve sükûna erdiği vakit geceye yemin ettiği belirtilir.

14- Sure-i celiledeki kasem ile duha ve gece arasındaki bağlantıyla ilgili olarak; vahyin kesintiye uğramasının peygamberin nefsinin takviye edip mutmain kılmak ve dinlendirmek için olduğundan dolayı kuşluk vaktine ve ondaki canlılık ile harekete çok benzediği vurgulanır. Kuşluk vaktinden sonra da Cenab-ı Allah geceden bahsetmiştir ki kâinat geceleyin huzur bulmakta ve istirahatata çekilmektedir ki ertesi günün mutlu hayatına hazırlansın.¹⁴¹

15- Başka bir yoruma baktığımız zaman ise şunları belirtebiliriz:

a) Hem gece hem de gündüz sayesinde, insanların faydasına olan şeylerin bir düzene girdiği; ama Hak Teâlâ'nın "*Allah karanlıkları ve nuru (ışığı) yarattı*"¹⁴² ayetinden ötürü, gecenin önce oluş faziletinin; gündüzün de nur oluş faziletinin olduğu

¹⁴⁰ Derveze, 163,164.

¹⁴¹ Hicazi, 542-544.

¹⁴² En'âm: 6/1.

vurgulanır. Hatta bundan da öteye gecenin dünya gibi; gündüzün de ahiret gibi olduğu binâenaleyh bunlardan herbirinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğü ve fazileti olduğu belirtilir. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak'ın bazen gündüzü geceye, bazen de geceyi gündüze takdim ettiği ve bunun bir benzerinin de Allah'ın "*Secde et, rükûya git.*"¹⁴³ ayetinde secdeyi rükûdan; "*rükûya varın, secde edin...*"¹⁴⁴ ayetinde ise, rükûyu secdeden önce zikrettiği vurgulanır.

b) Duhâ Sûresi'nin Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili olduğu bundan dolayı Hak Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.v) ile Hz. Ebû Bekir (r.a) arasında bir vasıta (bir üçüncü şahıs) bulunmadığının anlaşılması için, aralarına bir vâsıta koymadığı ve bunları peş peşe zikrettiği belirtilirken, önce geceyi zikredip ki bunun Hz. Ebû Bekir (r.a) 'i temsil ettiği daha sonra da yukarı doğru yükseldiğinde gündüzü bulursun ki bunun da Hz. Muhammed (s.a.v) olduğu vurgulanır.¹⁴⁵

16- Kuşluk vaktinin, insanların bir araya geldikleri ve geceleyin üzerinde meydana gelen ürkeklik ve yalnızlıktan sonra kendilerine geldikleri bir zaman olduğu bundan dolayı da Cenâb-ı Hak'ın, Hz. Peygamber (s.a.v)'e; "Vahyin kesilmesi sebebiyle, ürkekliğinden sonra artık vahyin nüzulünün kuşluğu doğmaya başlıyor" diye müjde verdiği belirtilir. Bu vaktin de, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Musa (a.s) ile konuştuğu; Hz. Musa (a.s) 'nın karşısına dikilen sihirbazların imana gelip secdeye kapandıkları bir vakit olduğu vurgulanır.

17- Ayetteki bu va'di, "şefaât" manasına hamletmenin kesin bir husus olduğu belirtilirken şu deliller aktarılır:

a) Cenâb-ı Hak, dünyada iken Hz. Peygamber (s.a.v)'e, istiğfarda bulunmasını emrederek, "Günahın için ve erkek mü'minlerle kadın mü'minler için istiğfar et..."¹⁴⁶ buyurmuş böylece ona istiğfarda bulunmasını emretmiştir. "İstiğfar" ise, bağışlanma istemek demektir. Bir şeyi isteyen, o şeyin reddedilmesini istemeyeceğinde ve bu duruma razı olmayıp, ancak icabete razı olacağına ise şüphe yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s) 'in razı olduğu şeyin reddedilmek değil de kabul olunmak olduğu sabit olup, bu ayet de Cenâb-ı Hakk'ın ona, istediği ve razı olacağı her şeyi vereceğine delalet edince; bu ayetin, ümmetin günahkârları hakkında şefaâtçi olacağına delalet ettiği,

¹⁴³ Ali imran: 3/43.

¹⁴⁴ Hacc: 22/77.

¹⁴⁵ er-Râzi, 202.

¹⁴⁶ Muhammed: 47/19.

b) Ayetten önceki ifadenin de bu manaya uygun olup, buna göre Cenâb-ı Hak sanki "Seni terketmeyeceğim, sana öfkelenmeyeceğim, bundan da öte hatta senin hoşnutluğunu temin etmek ve kalbini hoş tutmak için ashabından, etbandan ve taraftarlarından hiç kimseye öfkelenmeyeceğim..." demek istediği,

c) Şefaath hakkında varid olan pekçok hadis, Hz. Peygamber (s.a.s)'in rızasının, ümmetinin günahkârlarının affedilmesinde bulunduğu delalet etmektedir; bu ayet de Allah Teâlâ'nın, Rasulü Hz. Muhammed (s.a.v)'in razı olacağı her şeyi yapacağına delalet etmektedir. Binâenaleyh bu ayet ile hadislerin toplamından, şefaatin hak olduğu neticesinin çıktığı belirtilir.¹⁴⁷

18- Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber (s.a.v)'i yetim kılmasının hikmetiyle ilgili olarak;

a) Peygambere, yetimlerin kadru kıymetini bilmesini, böylece de onların hak ve hukuklarına riayet etmesini öğretmek olduğu ki Yusuf (a.s), "Doyup da açlığı unutmamdan endişeleniyorum" diye cevap vermiştir.

b) Yetimler bu isimde Hz. Peygamber ile bir müştereklik arz etsinler de işte bu yüzden ikram görsünler diye Hz. Peygamber (s.a.v)'in, "*Çocuğunuza, Muhammed adını koyduğunuzda, ona değer veriniz ve oturduğunuz mecliste ona yer açın...*" buyurmasının da buna benzediği,

c) Babası veya annesi bulunan kimseler, babasına anasına güvenirler. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed (s.a.v) 'in hem babasını hem anasını almıştır ki böylece o, çocukluğunun başından ömrünün sonuna değin, Allah'tan başka hiç kimseye güvenmesin... Böylece de ta çocuk iken, Hz. İbrahim (a.s)'in, "*Senin, benim durumumu bilmen, benim Sen'den bir şey istememe manidir!*" şeklindeki sözü hususunda İbrahim (a.s)'a benzemiş olsun... Ve bu tıpkı Hz. Meryem'in, ayetteki; "*Bu sana nereden (geliyor?) (dedi). (Hz. Meryem de), Bu, Allah katmdandır*"¹⁴⁸ şeklindeki cevabı gibidir.

d) Örf'e göre yetimin kusurlarının saklı kalmayıp; tam aksine yetimin üzerinde gözüktüğü; hatta cemiyet ve insanların, yetimdeki kusurlara kusur kattıkları bu yüzden de herkes Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında düşünsün de onda hiçbir ayıp bulamasınlar ve böylece onun nezih oluşunda ittifak etsinler diye Cenâb-ı Hakk'ın, onun yetim olmasını tercih ettiği belirtilirken binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'ın da Hz. Muhammed

¹⁴⁷ er-Râzi, 202,203.

¹⁴⁸ Al-i İmran: 3/37.

(s.a.v)'i risalet görevi için seçtiğinde, insanlar onda hiçbir ta'n ve tenkit sebebi bulamadılar.

e) Herkes onun üstünlüğünün, doğrudan doğruya Allah tarafından olduğunu anlasın diye, Allah'ın onu yetim bırakmadığı,

f) Yetimlik ve fakirlik insanlar hakkında bir noksanlık kabul edilir. Binâenaleyh Hz. Muhammed (s.a.v), bu iki vasfi üzerinde bulundurmasına rağmen, mahlûkatın en kerimi olunca, bunun harikulade bir şey olduğu dolayısıyla da bunun mucize cinsinden olduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁹

19- Yine başka bir yoruma baktığımız zaman da; Hz. Peygamber'in yetim olmasının zikredilmesindeki hikmetin, yetimlerin kadrini bilmesi ve haklarını gözetip işleri ile ilgilenmesiyle ilgili olduğu ve bir de yetimlik ve fakirliğin genelde insanlar arasında bir eksiklik olarak görüldüğü için Hz. Muhammed (s.a.v) bu iki vasıfla bereber mahlukâtın en şerefli bir peygamber olunca, bu düşünce de boşa çıkmıştır.

20- Allah Tealâ Hz. Peygamber (s.a.v)'e verdiği nimetler için şükretmesini emretti. Şükürün de Allah'ın nimetlerini anlamak ile olacağı ve nimetin itirafının da şükür olduğu dolayısıyla burada dikkat edilecek hususun; Allah'ın, onu iki şeyden nehyedip bir şeyi emretmiş olması olacağı vurgulanır. Ayette geçen nimete karşılık yetimi kahretmeme: "O bir yetim olduğunu bilip de seni barındırmadı mı?" ve "Seni bir fakir olduğunu bilip de zengin yapmadı mı?" ifadesine mukabil olarak da isteyen azarlanmasını nehyettiği; Rabbinin nimetini anmasını ise emrettiği bunun da, "Seni kaybolmuş bulup da yolunu doğrultmadı mı?" ayetine mukabil olduğu belirtilir.¹⁵⁰

21- Diğer bir yorumda ise Duhâ Sûresi'nin; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şahsiyetini ve Allah'ın, dünya ve âhirette ona verdiği lütuf ve ihsanı ele aldığı vurgulanır.

22- Bu mübarek sûre Peygamber (s.a.v)'in kadrinin yüceliğine ve müşriklerin iddia ettiği gibi Rabbinin onu terketmediğine, ona kızmadığına; aksine Allah katında kadrinin ve şanının yüce, makamının ulu olduğuna yeminle başladığı, sonra sûre âhiretteki bol lütufları ve Yüce Allah'ın peygamberleri için hazırlamış olduğu çeşitli ikramları müjdelediği ve bu ikramlardan birisinin de büyük şefaathı olduğu belirtilir. Daha sonra sûre; peygambere, küçüklüğünde içinde bulunduğu yetimlik, fakirlik,

¹⁴⁹ er-Râzi, 202,203,210.

¹⁵⁰ Zuhayli, 543,544.

yoksulluk ve kaybolma durumunu hatırlattığı, bu üç nimete karşılık Yüce Allah'ın Peygamber (s.a.v)'e; “yetime şefkat göstereceğin, muhtaca acıyı ve düşkün yoksulun gözyaşını silsin” şeklinde üç tavsiyesi ile sona erdiği bunun da kendisinde, lafzın güzelliğinin ifade ve mânâ parlaklığıyla uygun düştüğü bir sona erme olduğu belirtilir.¹⁵¹

23- Diğer yorumda da Yüce Allah'ın, parlak ve ilham dolu bu iki "an"ın üstüne yemin ederek kâinat olayları ile ruhun duyguları arasında bir köprü kurduğu vurgulanır. İnsan kalbine şu güzel ve canlı varlık âlemi ile duygu alışverişi yapan ve her canlıya şefkatli olan bir hayatı ilham ettiği dolayısıyla bu ilhamı alan kalb de, şu varlık âleminde dostluk içinde, kimsesizlik çekmeden, bir başına garip kalmadan yaşayacağı ve bizzat bu surede, bu dostluğun etkisi görüldüğü bunun da burada arzulanan dostluk gölgesinin uzanması ve yayılması olduğu belirtilir. Sanki Yüce Allah'ın surenin başından itibaren, peygamberine şu varlık âleminde çevresine dostluk kurduğunu, dolayısı ile kendisinin orada bir başına ve herkesten uzak olmadığını vahyettiği ve bu kâinat ilhamının ardından Rasulullah'a destek ifadesi açıktan açığa geldiği vurgulanır.¹⁵²

24- Ayrıca bir kimseyi inanç sistemlerinin karmaşasından ve sapık yollardan kurtararak ona doğru yolu göstermenin en büyük ihsan olacağı, yine bir insana doğru yolu göstermenin rahatlık, hiçbir endişenin benzemediği endişeden huzura kavuşmak ve hiçbir yorgunluğun denk olmadığı yorgunluktan da kurtulmak olduğu belirtilir. Bu yorgunluklar ve endişelerin vahyin kesilmesi, müşriklerin buna sevinmeleri ve sevgilinin sevgilisinden ayrı kalması gibi Rasulullah'ın çekmiş olduğu çilelerden ileri gelebileceği; sonra bu ayet gelerek ona Rabbinin kendisini sapıklığı içinde vahiysiz bırakmayacağını, önceden de şaşkınlık içinde ve sapık bırakmadığını hatırlattığı ve ruhunu tatmin ettiği belirtilir.

25- Rabbinin onu yetim iken bağrına bastığını, şaşkın iken doğru yolu gösterdiğini, fakirlikten kurtarıp zengin ettiğini hatırlatması dolayısı ile kendisine ve kendisinin gerisinden müslümanlara her yetimi barındırmayı, her isteyenin ihtiyacını

¹⁵¹ es-Sabuni, 339.

¹⁵² Kutup, 253-257.

gidermeyi ve yüce Allah'ın üzerindeki nimetlerini belirtmeyi emrettiği vurgulanırken, bu nimetlerin başında ise bu dinin kendisine gösterilmesi gelmektedir.¹⁵³

26- Başka bir yorumda da yine surenin konusu; vahyin kesilmesi dolayısıyla üzüntüye düşen Rasulullah'a teselli vermek ve onun üzüntüsünü gidermek olduğu vurgulanır.¹⁵⁴

27- Ayrıca ilk önce apaçık aydınlık gündüze ve gecenin sükûn haline yemin edilerek, Rabbinin onu terk etmediği ve ona darılmadığının açıklanmasıyla Rasulullah'a teselli verildiği, daha sonra bu Hak İslam davetinin başlangıcındaki zorluğun geçici olduğu ve uzun sürmeyeceğinin müjdelendiği, çok geçmeden de Allah'ın bağış ve rahmetinin yağmur gibi ineceği ve Rasulullah'ın da ondan memnun kalacağı; bunun da Kur'an-ı Kerim'in gelecekte haber verdiği şeylerden birisi olduğu belirtilirken daha sonra bunun meydana geldiği görülmüştür.¹⁵⁵

28- Yine diğer görüşlerde olduğu gibi burada da الضحى "Duha" kelimesinin gecenin mukabili olarak kullanıldığı bu nedenle "duha"dan kastın apaçık gündüz olduğu vurgulanırken bunun benzeri de A'raf Suresi 97-98. ayetlerde de geçmiştir: "O memleketin halkı geceleyin uyurlarken, ansızın azabımızın gelmeyeceğinden emin miydiler? Yoksa o memleketlerin halkı güpegündüz eğlenirken azabımızın birdenbire gelmeyeceğinden emin miydiler?" Burada سَجَى "secea" kelimesinin gece için kullanıldığı; yalnız karanlığın yayılışı değil, aynı zamanda sükûn ve sessizliğin yayılması manasını da taşıdığı belirtilir.

29- Diğer bir nokta ise vahyin kesilmesinin; Allah'ın, Rasulullah'a darılmış olması anlamında olmadığı vurgusudur. Bu iki şeye yemin edilmesinin diğer bir özelliğinin şu olduğu belirtilir: "Gündüz aydınlığı, insanı yaptığı meşguliyetten dolayı yorar. Gece karanlığı, yorgun olan insanın sükûnet bulması ve dinlenmesi için gereklidir. Aynı şekilde vahiy senin için gerginlik kaynağı olmuştur. Vahyin kesilmesi, gerginlikten sükûnet bulman içindir. Vahiy güneş aydınlığı gibidir, onun kesilişi ise gecenin sükûnetine benzer. Sonunda Allah (c.c.), Rasulullah'a (s.a.v.) bu ihsanlarda

¹⁵³ Kutup, 253-257

¹⁵⁴ Mevdudi, 147.

¹⁵⁵ Mevdudi, 147.

bulduğunu belirtmiş, O'nun da bu ihsanlar karşısında Allah'ın kullarına nasıl davranması ve bu nimetlere nasıl şükretmesi gerektiğini bildirmiştir.”¹⁵⁶

30- Duha Suresi ile ilgili aktardığımız bu görüşlerde genel olarak; vahyin kesilmesi nedeniyle üzüntüye düşen Rasulullah'a teselli vermek ve onun üzüntüsünü gidermekle ilgili hususlar yer almaktadır. Bununla bağlantılı olarak yorumlarda farklı bazı noktalar da vardır ki şu şekildedir:

Surenin bir motivasyon suresi olduğu, Allah'ın nimetinden bahsetmeye teşvik içerdiği vurgulanır. Hicâzî, kasem ile duha ve gece arasında bağlantı kurarak vahyin kesintiye uğramasını, peygamberin nefsinin takviye edip mutmain kılmak ve dinlendirmek için olduğunu belirtir.¹⁵⁷ Bundan dolayı bunun kuşluk vakti ve ondaki canlılığa benzemesi hususunda ise istirahatli ve huzurlu bir geceden sonra ertesi günün mutlu hayatına uyanmanın varlığı ifade edilir.

Gece ile gündüzün birbirlerine üstünlük ve faziletlerinin olduğu; dolayısıyla Allah, bazen gündüzü geceye, bazen de geceyi gündüze takdim etmiştir. Nitekim bazen secdenin bazen de rükûnun önce zikredilmesi gibi. Tefsirlerde geceye oranla, gündüz daha üstün olarak kullanılmıştır.

Vehbe Zuhayli, Rasulullah'ın yetim olarak zikredilmesindeki hikmeti; yetimlerin kadrini bilip, haklarını gözetip, işleri ile ilgilenmesine bağlar.¹⁵⁸

Şükürün Allah'ın nimetlerini anlamak ile olacağı nîmetin îtirafının ise şükür olduğu vurgulanır.

Mevdûdi, “duha” dan maksadın kuşluk vakti değil; gecenin mukabili olarak mutlak gündüz olduğunu belirtir. Ayrıca vahyin kesilmesinin bir hikmeti olduğunu bunun da gece ile gündüz arasındaki ilişkiye benzediğini vurgular. Şöyle ki gündüz, meşguliyetten dolayı insanı yorar; gece ise yorgun olan insanı dinlendirir. Aynı şekilde vahyin yorgunluğunun ardından onun kesilmesi sükûnet bulma içindir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Mevdudi, 147.

¹⁵⁷ Bkz. Hicazi, 542-544.

¹⁵⁸ Bkz. Zuhayli, 543,544.

¹⁵⁹ Bkz. Mevdudi, 147.

Bu değerlendirmelerden sonra Duha Suresi'nin konularını şöyle özetleyebiliriz:

1- Peygamber'in kadrinin yüceliğine ve müşriklerin iddia ettiği gibi Rabbinin onu terk etmediğine, Allah katında kadrinin ve şanınin yüce, makamının ulu olduğuna yeminle başlar.

2- Peygamber ile, Allah'ın dünya ve ahirette ona olan lütuf ve ihsanını ele alır.

3- Ahiretteki bol lütufları ve Yüce Allah'ın, peygamberleri için hazırlamış olduğu çeşitli ikramları müjdeler.

4- Peygambere küçüklüğünde, içinde bulunduğu yetimlik, fakirlik, yoksulluk durumunu hatırlatır.

5- Nimetlere karşılık Yüce Allah'ın Peygamber'e üç tavsiyesi vardır: Yetimi ezmeme, yoksulu azarlamama, Rabbinin nimetini anlatma.

6- Kısaca sûrede âhir zaman peygamberinin hususiyetlerinden biri; yani yetim oluşu ele alınır ve kendisi teselli edilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SURELERİN MUKAYESESİ

2.1. ÜÇ SURENİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bütün görüşler doğrultusunda; Tarihi Çerçeve, Nüzul Ortamı, Üslup ve Konu bakımından bu üç surenin karşılaştırılmasını şöyle yapabiliriz:

2.1.1. Tarihi Çerçeve Bakımından

- Bu üç sure de Mekke'de nazil olmuştur.
- Şems suresi; Peygamberliğin 4. yılına yerleştirilebilir. Ayrıca Şems Suresi'nin nüzul zamanı, Mekke'de Rasulullah'a muhalefetin şiddetlendiği dönemdedir.
- Leyl ise peygamberliğin başlangıcında inmiştir.
- Duha Suresi hakkındaki rivayetler, bu surenin bir vahiy kesintisinin (fetret-i vahiy) ardından indiğini söyler. Hz. Peygamber iki vahiy arasındaki normal bir arayış kesinti sanarak endişeye düşmüş, bu sure ile teskin edilmiştir.
- Ayrıca ilk vahiyden (Alak ve Müddessir surelerinin ilk ayetlerinden) sonra uzunca bir süre vahiy kesilmiş, tekrar başladığında ilk olarak Duha suresi gelmiştir.¹⁶⁰

2.1.2. Nüzul Ortamı Bakımından

Şems Suresi'nin nüzul ortamıyla ilgili olarak şöyle söyleyebiliriz: Semud kavmi için kötü bir sonun olduğu, inkârcıların fiili saldırılarının olduğu bir ortamın varlığını görüyoruz. Ayrıca Rasulullah'a muhalefetin iyice arttığı bir ortam olduğunu da söyleyebiliriz.¹⁶¹

Leyl Suresi'nin nüzulüyle ilgili olarak ise; ihtilaf olmakla beraber çoğunluğa göre Hz. Ebubekir (r.a.) hakkında inmiş olup, hurma ağacı müjdesinde Ebu Dahdah'la ilgili olduğu da kaynaklarda yer almaktadır. Hz.Ebubekir'in, köleleri azat edip malını Allah yolunda harcaması ile ilgili olarak, birtakım ayetlerin bu hususta indiği söylenmektedir.

¹⁶⁰ Geniş bilgi için Şems, Leyl ve Duha Sureleri'nin Tarihi Çerçevesi'ne bakılabilir.

¹⁶¹ Geniş bilgi için Şems Suresi Nüzul Ortamı'na bakılabilir.

Ayrıca 8, 9 ve 10. ayetlerin Ümeyye b. Halef'le ilgili olduğu, dolayısıyla Hz. Bilal'in kurtulması hakkındadır. Bunlarla beraber, surenin hükümleri geneldir ve bütün insanlık içindir. Dolayısıyla infâka teşvik vardır diyebiliriz.¹⁶²

Duha Suresi'nin nüzülüyle ilgili olarak da; vahiy gecikince, müşrikler bu durumu kullanmış ve “ Rabbi O’nu terk etti” gibi ifadelerle, yorumlarda Ebu Leheb’in karısı olduğu söylenen kadının sözleri üzerine Rasulullah üzüntü duymuş ve bunun üzerine bu sure nazil olmuştur. Duha Suresi; vahyin kesildiği bir dönemde nazil olmuş olup, bu kesintinin sebebinin ise; aktardığımız rivayetlerde geçen Yahudilerin sorusu ve Hz. Osman’ın peygambere üzüm vermesi olaylarıyla beraber Hz. Peygamber’in Cebrail’i görmesi sonucu, kendisinde oluşan heyecanın yatışması olarak zikredilmektedir. Hz. Peygamber’in kişisel tarihine atıf yapılmasıyla beraber diyebiliriz ki Rasulullah, bu sure ile teskin edilmiştir; çünkü dedikodular ortaya çıkmıştır. Surenin, Hz. Peygamber’in sıkıntılı zamanında inmesi, erken döneme rastladığını göstermektedir.¹⁶³

Özet olarak şöyle söyleyebiliriz: Şems Suresi’nde muhalefetin şiddetlendiği bir ortam vardır. Leyl Suresi’nde kölelerin kurtulduğu bir ortam olup, hükümler bütün insanlık içindir ve kulluğa teşvik dikkat çekmektedir. Duha Suresi’nde ise, vahyin gecikmesini müşriklerin kullandığı bir ortam olup, Rasulullah’ın sıkıntılı zamanında inmesiyle O’nu teskin ve teselli etmiştir.

2.1.3. Üslup ve Özellikler Bakımından

1- Şems Suresi; 15 ayet olup, Mekki grubu فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ibaresini de bir ayet saydıklarından onlara göre 16’dır.

- Fasılası “ ا ” harfidir. 15 “ ها ” zamiri rediftir. Fasıla harfleri onların üstündeki “elif”lerdir.

- Mekki ekolünde birisi فَعَقَرُوهَا ‘nın “vav” ı olur.

- Leyl Suresi’ne gelince; ayetleri ittifakla 21 ‘dir. Fasılası “ ا ” harfidir.

- Duha Suresi’nin ise: ayetleri onbirdir, fasılası : ا , ر , ث harfleridir.

2- Şems Suresi, adını birinci ayette geçen “güneş” anlamındaki “Şems” kelimesinden almıştır. “Ve’s-Şems’i “ suresi diye de anılır.

¹⁶² Geniş bilgi için Leyl Suresi Nüzul Ortamı’na bakılabilir.

¹⁶³ Geniş bilgi için Duha Suresi Nüzul Ortamı’na bakılabilir.

- Leyl Suresi ise; adını ilk ayette geçen ve “gece” anlamına gelen *leyl* kelimesinden almıştır. Ayrıca “Ve'l-Leyli iza yağşa” diye de anılmaktadır.

- Duha Suresi'ne baktığımızda; adını birinci âyetinde geçen ve "kuşluk vakti" anlamına gelen "duhâ" kelimesinden almıştır. Ayrıca "Ve'd-duhâ" adıyla da anılmaktadır. Ayrıca Duha Suresi, “*Sabahın berrak aydınlığı, kuşluk vakti*” anlamına gelen adını ilk ayetinden alır: “*sabahın berrak aydınlığını temsil eden kuşluk vakti şahit olsun!*”

3- Şems Suresiyle ilgili Rasulullah şöyle buyurmuştur:” Kim Şems suresini okursa, güneşin ve ayın üzerine doğduğu her şeyi sadaka vermiş gibi sevap verilir.”

- Duha Suresiyle ilgili olarak ise; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim Duha suresini okursa, Allah Teala onu Muhammedin şefaatine nail olacaklardan yapar. Her yetim ve dilenci sayısınca ona haseneler yazar.”¹⁶⁴

2.1.3.1. Belâğatla İlgili Karşılaştırma

Şems Suresi'nde; "Güneş" ile "ay", "gece" ile "gündüz", "kötülük" ile "takva" arasında tezat vardır. "Onu açığa çıkardığı zaman gündüze" ile "Onu kapladığı zaman geceye" arasında; "Onu tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiştir." ve "Onu alabildiğine örten kişi ise elbette ziyana uğramıştır." ifadeleri arasında mukabele vardır. Hem “tezat” hem de “mukabele”, bilindiği gibi “bedi' ilmi” nin güzelliklerindedir. Surenin tamamında “murassa seci” vardır. Her ayet aynı sesin tekrarı ile sonlanmaktadır.¹⁶⁵

Leyl Suresi'nde de; "Gece" ile "gündüz" arasında, "erkek" ile "dişi" arasında, "kolaylık" ve "zorluk" arasında, "doğruladı" ve "yalanladı" arasında tezat vardır.

"Gerçekten sizin çalışmanız çeşit çeşittir. Artık kim verir ve sakınırsa ve en güzel olanı doğrularsa, biz de onu en kolaya hazırlarız." ile "Ama kim cimrilik eder ve kendini müstağni görürse ve en güzel olanı yalanlarsa, Biz de onu en zor olana hazırlarız." Arasında mukabele vardır. “Mukabele” ve “tıbak” “bedii” güzelliklerindedir. "Artık kim verir ve sakınırsa" cümlesinde, muhatapları üzerinde düşünmeye çağırdığından ve sınırlama söz konusu olmaması için nesne zikredilmemiştir. "En bedbaht" ve "sakınan"

¹⁶⁴ Geniş bilgi için Şems, Leyl ve Duha Sureleri'nin Üslup ve Özellikleri'ne bakılabilir.

¹⁶⁵ Geniş bilgi için Şems Suresi Üslup ve Özellikleri'ne bakılabilir.

arasında tezat vardır. "Oraya en bedbaht olandan başkası girmez, (eşka)" ayeti ile "Sakınan ise ondan uzaklaştırılacaktır, (etka)" ayetlerinin son kelimeleri arasında ses uyumu "seci" vardır.¹⁶⁶

Duha Suresi'nde ise; bu iki sureden farklı olarak; "Ahiret" ve "dünya" arasında tezat vardır."O, bir yetim olduğunu bilip de (seni) barındırmadı mı?" ile "Seni, bir fakir olduğunu bilip de, zengin yapmadı mı?" arasında ve " O halde, yetime gelince kahretme." ile "İsteyeni de azarlayıp kovma." arasında mukabele vardır. "O, bir yetim olduğunu bilip de... فَأَوَى , "Seni kaybolmuş bulup da... فَهَدَى " ve "Seni, bir fakir olduğunu bilip de.. فَأَعْنَى " ayetleri arasında "seci" vardır.¹⁶⁷

2.1.3.2. Edebi Sanatlarla İlgili Karşılaştırma

Şems Suresi'nde:

a- "Gecenin karanlığını giderdiği zaman gündüze yemin ederim" ile "Varlıkları örttüğünde geceye yemin ederim" arasında latif bir "mukabele" vardır. Aynı şekilde " Nefsini arındıran mutlaka kurtuluşa ermiştir" ile "Onu alçaltan da hüsrana uğramıştır" arasında "mukabele" vardır. Tıbâk ve mukabele sanatlarından her biri, güzelleştirici edebî sanatlardandır.

b- "Allah'ın devesi" şeklindeki isim tamlaması, devenin değerli ve şerefli bir varlık olduğunu göstermek içindir. Onun değerli bir varlık olduğunu göstermek için, "Allah'ın devesi" denilmiştir. Çünkü bu deve, Salih (a.s) 'in bir mucizesi olarak sağır bir kayadan çıkmıştır.

c- "Günahları yüzünden Rableri onları yok etti" âyeti, korkutma ve ürpertme ifade eder. Çünkü helak etme işini bu kelime ile anlatmak azabın korkunçluğunu gösterir.

d- Âyet sonlarında "seci murassa" " vardır. Bu sanat, bu mübarek sûrede açıkça görülmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Geniş bilgi için Leyl Suresi Üslup ve Özellikleri'ne bakılabilir.

¹⁶⁷ Geniş bilgi için Duha Suresi Üslup ve Özellikleri'ne bakılabilir.

¹⁶⁸ Geniş bilgi için Şems Suresi Üslup ve Özellikleri'ne bakılabilir.

Leyl Suresi ile ilgili olarak:

a- Kelimeleri arasında “tībâk” vardır.

b- "Veren, sakınan ve en güzeli tasdik edene gelince.." âyetleri ile "Cimrilik eden, ihtiyaç duymadığını söyleyen ve en güzeli yalanlayana gelince.." âyetleri arasında latîf bir “mukabele” vardır.

c-Kelimeleri arasında “cinâs-ı iştikak” vardır. “Çünkü” kelimesindedir. Dolayısıyla aralarında cinas vardır.

d- "Veren ve sakınana gelince..." âyetinde, muhatabın zihni verilebilecek ve sakınabilecek her şeyi düşünsün diye, umum ifade etmesi için mef’ûl (tümleç) zikredilmemiştir.

e- ve benzeri âyet sonlarında akıcı sağlam bir “seci’ “ vardır.¹⁶⁹

Duha Suresi’ne gelince:

a- Ahiret ile ilk arasında “tībâk” vardır. Çünkü bundan murat "dünya" olup âhiretin zıddı olarak gelmiştir.

b- Ayetleri arasında güzel bir “mukabele” vardır. Bu, “bedi’ “ ilminin inceliklerindedir.

c- Ayetleri arasında “cinas-ı nakıs” vardır. Çünkü bu iki kelimenin ikinci harfleri değişmiştir.

d- Ayet sonlarında “sec’i murassa” vardır. Sanki bu âyetler, kıymetli bir gerdanlığa dizilmiş incilerdir.¹⁷⁰

2.1.4. Konu Bakımından

Şems Suresi’nde; konu insan olup, onun ebedi saadeti ve felaketidir. Güneşi ve ışığını güneşten alan ayı şahit tutarak söze başlaması, Allah’a ve vahye delalet eder. Zira güneş nasıl maddi hayat için ışık ve hayat kaynağıysa, Allah ve vahiy de manevi hayat için ışık ve hayat kaynağıdır. Nasıl ki gündüzüyle gecesiyle yeryüzü güneş ve aya şahitse, fücuruyla ve takvasıyla da insan Allah’a ve vahye şahittir.

¹⁶⁹ Geniş bilgi için Leyl Suresi Üslup ve Özellikleri’ne bakılabilir.

¹⁷⁰ Geniş bilgi için Duha Suresi Üslup ve Özellikleri’ne bakılabilir.

Sekiz şey üzerine yemin edilir: Güneş, gün ışığı, ay, gündüz, gece, gök, yer ve insan. Önemli kozmik varlıklara ve olaylara yemin edilerek insan tabiatına hem iyilik hem kötülük eğilimlerinin verildiği bildirilmiştir. Doğal varlıklar ve olaylar üzerine yemin edilmesi hem evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilahi kudretin büyüklüğüne dikkat çekmeyi amaçlar.

İnsanın ahlaki bakımdan çift kutuplu bir varlık olduğunu, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebilecek bir tabiatla yaratıldığını ve onun kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı bulunduğunu göstermektedir.

Özellikle Semud kıssasıyla öğüt verilmesi, Kur'an'ın ilk muhatabı olan Arapların yurtlarına yakın olmasındandır. Bu kıssanın özel olarak anılması, çünkü bunda Allah'ın devesi insan bedenine, Salih ruha, devenin sultanması marifete işaret olduğuna göre Semud hikâyesi insana özgü nefsin davranışlarına uygun; bu sure de nefsin mutluluk ve bahtsızlıktaki mertebelerini açıklama bağlamında olduğu için özellikle bu kıssa zikredilmiştir. Sûrede salih müttaki kulların kurtuluşa ulaşmış, sapık dalalet ehlinin hüsrana uğrayacakları vurgulanmıştır. Risaletin gerçekleştirmek istediği hedefler itibariyle umumi bir karektere sahiptir.

Bu sûrede, kâinattaki varlıklar ve tabiat kanunlarına yemin edilerek, kurtulan ve saadete ulaşan, içini temizleyen, hidayete tabi olup amel-i salih işleyerek Allah'ın çizdiği sınırdaki kalan; hüsrana uğrayan mutsuz insanın ise dalalet, isyan ve çirkin işlerle kendisini ifsad eden kişi olduğu vurgulanmıştır.

Allah Teâlâ, canlıların pek çok menfaatinin güneşe bağlı olmasından dolayı, güneşe ve güneşin aydınlatmasına yemin etmiştir.

Ay-güneşi, kütlelerin büyüklüğü açısından, maddi bakımdan ve bu alemin menfaatine olan şeylerin ayın hareketlerine bağlı olması itibariyle izler, takip eder.

Gece, güneşi bürüyüp ziyasını izale ettiğine göre, gece hakkında bahsedilen bu ifadenin zıddına olarak da, "Gündüz de güneşi açığa çıkarır" denilir.

İnsanın kendisini oyalayıp azgınlığa dalmasının onu şiddetli bir cezaya uğratacağını dile getirip bunlar için Semud'u örnek vermektedir.

Emirlere uyulduğunda felaha kavuşulacağına, azgınlık edildiğinde ise hüsrana uğranılacağına dair Allah'ın yedi mahlûkuna yeminle başlar ki bunlar: Güneş, ay, gündüz, gece, yer, gök ve insan nefsidir.

İnsan nefsi ve Allah'ın onu hayır, şer, hidayet ve delalete kabiliyetli olarak yaratmış olması vurgulanır.

Semud kavmi üzerinde temsili olarak anlatılan taşkınlığı ele alır.

Yüce Allah'ın, zalimleri helak etmenin akıbetinden çekinmediği bildirilir.

Kısacası bu surede hakkıyla kulluğa teşvik vardır.¹⁷¹

Leyl Suresi'nde ise: Surenin başındaki yeminler, önceki suredeki yeminlerin bir özetidir. Orada nurdan karanlığa geçerek, yok olma ve soyulup çıkarılma âleminde Allah'ı ve nefsi tanımaya giden yol gösterilmiş ve beden karanlıklarında kalanlara, sonunda hüsrana ve zarar ile Semud kıssası anlatılmış idi. Burada ise yokluk karanlıklarından var olup, görünme nuruna doğru açılmak, temizlenmek ve gelişmek suretiyle bekâ billah (Allah'ta baki kalmak)'a doğru gidilecek ve sonunda rızaya erilecektir. O sûre bir korkutma ile son bulmuştu. Bu, korkutma ile başlayıp müjdeye doğru gidecektir.

Önceki sûrede gündüzün, güneşi ortaya çıkardığı vakte yemin edilmişti. Bunda ise gündüzün kendi ortaya çıkışına yemin edimiştir. Bunda hak güneşinin vahdetle aydınlanıp İslâm'ın ortaya çıkışına işaret vardır.

Surede insanoğlunun iki zıt huyundan, cömertlik ve cimrilikten bahsedilir, imanla cömertlik ve imansızlıkla cimrilik arasındaki ilişkiye dikkat çekilir. Ayrıca insanlar amellerine göre gruplandırılmış, salih amel ve salih amel sahipleri övülmüş, kötü amel ve kötü amel sahipleri kınanıp uyarılmıştır. Aynı zamanda malının zekatını veren övülmüş, cimrilik ve hayra engel olma kınanmıştır.

Surenin konusu, insanın çalışması, ameli ve ahiretteki karşılığıdır. Sure, insanların amellerinin çeşitli olduğuna, kiminin muttaki ve kiminin şaki, kiminin mümin kiminin de facir olduğuna, geceye, gündüze ve erkeği ve dişiye yaratana yeminle başlamıştır.

Karanlığı ile mahlûkatı örttüğünde geceye, aydınlığı ve ışığı ile varlıkları

¹⁷¹ Geniş bilgi için Şems Suresi Konuları'na bakılabilir.

aydınlattığında gündüze ve iki cinsi, yani erkek ve dişiyi vücuda getiren Yüce Allah'a yeminle başlar.

İnsanın gayret ve çabasından, bu dünya hayatındaki mücadelesinden ve neticede de ahirette cennete veya cehenneme gideceğinden bahseder. Kurtuluş isteyenlere gidilecek yolu gösterir. Cennet ehli ile cehennem ehlinin özelliklerini belirtir. Biriktirmiş oldukları mallara ve kıyamette fayda vermeyen servetlere aldandıklarına işaret eder. Allah'ın hidayet ve sapıklık yolunu açıklamasındaki hikmetini onlara hatırlatır. Yalanlayanları O'nun azap ve intikamından sakındırarak kızgın ateşe karşı uyarır. Nefsini arıtmak ve onu Allah'ın azabından korumak için malını hayır yollarında harcayan sâlih mü'mini misal verir.¹⁷²

Duha Suresi ise; diğer iki sureden biraz farklılık arz eder. Şöyle ki Duha Suresi motivasyon suresidir. Rasulullah'ı teskin ve teselli etmekle kalmaz, ona gelecek hakkında müjde verir. Hz.Peygamber'e ebedi istikbal saadeti müjdelendir.

Müşriklerin üzücü söz ve davranışlarına karşı bir teselli olmak üzere Hz. Peygamber'e, Yüce Allah'ın himayesi sayesinde çocukluğundan itibaren nice güçlükleri aşarak bu günlere geldiği hatırlatılmakta ve kendisinin de yetime, yoksula iyi davranması emredilmektedir.

Hatim indirilirken bu sureden itibaren her sure bitiminde tekbir getirilir.

Peygamberin çocukluk dönemindeki gelişimi, gençliğindeki ekonomik ve psikolojik durumuna da değinilmiştir. Sûrenin bütün âyetleri peygambere yöneliktir ve anlamları açıktır.

Bu sûrenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inen vahyin bir müddet kesilmesinden sonra nazil olduğu rivayet edilmiştir.

Peygamber'in iç dünyasında (nefs) meydana getirdiği endişede, hayret uyandıran eşsiz bir samimiyeti yakalar. O'nun Allah'ın Rasulü, tebliğ ettiği âyet ve bölümlerin de Allah'ın vahyi olduğuna dair derin imanı ortaya çıkar.

O'nun ahiretinin dünyasından daha hayırlı olacağını, kendisini hoşnut edecek kadar O'na ihsanda bulunulacağı beyan edilmektedir.

¹⁷² Geniş bilgi için Leyl Suresi Konuları'na bakılabilir.

Kutlu ve yüce olan Hak Teâlâ Duhaya, yani Güneşin yükseldiği kuşluk vaktine veya gündüze yemin etmiştir. O saatte kâinat, hayat, ışık ve hararetle dolup taşar. Yine bu sure-i celilede Cenab-ı Allah, durgunlaştığı ve sükûna erdiği vakit geceye yemin etmiştir. Geceleyin her şey hareket ve sarsıntıdan sonra sakinleşip rahata kavuşur. Cenab-ı Allah bütün bu saydıklarımıza yemin etmiştir.

Bir önceki sûrede geceyi önce, bu sûrede ise sonra zikretmesinin hikmetine gelince; gece dünya gibi, gündüz de ahiret gibidir. Binâenaleyh bunlardan herbirinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğü ve fazileti vardır. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak bazen gündüzü geceye, bazen de geceyi gündüze takdim etmiştir.

Leyl Sûresi, Hz. Ebû Bekir (r.a) ile ilgilidir. Duhâ Sûresi ise, Hz. Muhammed (s.a.v) ile ilgilidir. Bundan dolayı Hak Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.v) ile, Hz. Ebû Bekir (r.a) arasında bir vasıta (bir üçüncü şahıs) bulunmadığının anlaşılması için, aralarına bir vasıta koymamış, bunları peşpeşe zikretmiştir. Binâenaleyh önce geceyi zikredip ki bu Hz. Ebû Bekir (r.a)'i temsil eder, daha sonra da yukarı doğru yükseldiğinde, gündüzü bulursun ki bu da Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Eğer önce, duhâ'yı (gündüzü) zikredersen ki bu Hz. Muhammed (s.a.v)'dir, daha sonra da aşağı doğru inersen, geceyi bulursun ki bu da, Hz. Ebû Bekir (r.a)'dir. Böylece bu ikisi arasında bir vasıtanın, bir üçüncü şeyin olmadığı anlaşılabilir olur.

Yine Duha Suresi'nde Allah; dünyada zafer, başarı ve dininin bütün dinlere galip olması ile, ahirette de sevap, havz ve şefaât ile her dilediğini verip onu razı edecek.

Sûre âhiretteki bol lütufları ve Yüce Allah'ın, peygamberleri için hazırlamış olduğu çeşitli ikramları müjdeler. Bu ikramlardan birisi de büyük şefaattir: "Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın." Bu Hak İslam davetinin başlangıcındaki zorluğun geçici olduğu ve uzun sürmeyeceği müjdelenmiştir. Buna göre her gelen devir, ilk devrin durumundan daha iyi olacaktır. Çok geçmeden de Allah'ın bağış ve rahmeti yağmur gibi inecek ve Rasulullah da ondan memnun kalacaktır. Bu da Kur'an-ı Kerim'in gelecekte haber verdiği şeylerden birisidir ki daha sonra harfîyen yerine gelmiştir.

Peygamber'in kadrinin yüceliğine ve müşriklerin iddia ettiği gibi Rabbinin onu terk etmediğine, Allah katında kadrinin ve şanının yüce, makamının ulu olduğuna yeminle başlar. Peygamber ile, Allah'ın dünya ve ahirette ona olan lütuf ve ihsanını ele

alır. Ahiretteki bol lütufları ve Yüce Allah'ın peygamberleri için hazırlamış olduğu çeşitli ikramları müjdeler. Peygambere, küçüklüğünde içinde bulunduğu yetimlik, fakirlik, yoksulluk durumunu hatırlatır. Nimetlere karşılık Yüce Allah'ın Peygamber'e üç tavsiyesi vardır: Yetimi ezmeme, yoksulu azarlamama, Rabbinin nimetini anlatma.¹⁷³

2.1.5. Ortak Özellikler

Bu üç surenin ortak özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Bu üç sure de Mekke'de nazil olmuştur.
- 2- “ا” harfi, üç surede de fasıla olarak yer alır.
- 3- Üç sure de adını ilk ayetten alır; aynı zamanda bunlar ilk kelimeler olup surelerin adı olmuştur.
- 4- “Mukabele” ve “seci” gibi özellikler ve edebi sanatlar yer alır.
- 5- “Gece-gündüz, güneş-ay, erkek-dişi, doğru-yalan, kolay-zor, kötülük-takva, dünya-ahiret” gibi çeşitli zıt kelimeler birbirleriyle ilişkili ve birbirlerini etkileme yönünden üç surede de geçer.
- 6- Kelimeleri arasında “tıbak” vardır.
- 7- Üç surede de çeşitli şeylere yemin edilir. “Gündüz, gece, kuşluk vakti, güneş, ay, yer, gök, insan, nefis, erkek ve dişi” gibi.

2.1.6. Ortak Konular

Bu üç surenin ortak konularını şöyle sıralayabiliriz:

- 1- İnsan ve onun ebedi saadeti ve felaketi
- 2- Kozmik varlıklara, tabiattaki kanunlara yemin vardır.
- 3- İnsan tabiatına hem iyilik hem de kötülük eğilimleri verilmiştir.
- 4- Muttaki kullar kurtuluşa ererken, delalet ehli hüsrana uğrar.
- 5- Uyarma vardır.

Ayrıca bu üç surenin ortak konularını üç başlık halinde şöyle açıklayabiliriz:

- a- Zaman ve coğrafya
- b- İnsan ve nefis

¹⁷³ Geniş bilgi için Duha Suresi Konuları'na bakılabilir.

c- İnsan davranışları sonucu ceza ve mükafat

a- Zaman ve Coğrafya: Bu üç surede özellikle; gece, gündüz, kuşluk vakti gibi zaman dilimlerine ve güneş, ay gibi coğrafi ve kozmik varlıklara yemin edilmiş ve zamana çokça vurgu yapılmıştır. Güneşi, ayı zamana bağlayarak onların doğuşu, hareketi ve kayboluşu da yine zaman ekseninde belirtilmiştir. Dolayısıyla bunları zaman ortaya çıkarır ve aydınlığı zamandaki değişim sağlar.

b- İnsan ve Nefs: İkinci olarak insana, onun nefesine ve benliğine yemin edilip, o nefsin yaptığı davranışlara vurgu yapılmıştır. İnsanın, nefsini nasıl ve ne şekilde kullandığı belirtilmiştir. Ayrıca insanın yaptığı şeylerin farklılığı ortaya koyulmuştur. Hz. Peygamber bağlamında Allah'ın, insana dünya ve ahiretteki lütuf ve ihsanı ele alınır.

c- İnsan Davranışları Sonucu Ceza ve Mükafat: Üçüncü olarak da insana, iyi ve kötünün gösterilip sorumluluğu belirtilerek, davranışlarını ona göre düzenlemesi istenir. İnsanın iyi ve kötüye meyilli olduğu vurgulanarak onun doğruya, güzel söze yönelmesi istenir. Kötü durumlardan kaçınması emredilirken, bütün bunların sonucunda dünyada ve özellikle ahirette ceza ve mükâfatla karşılaşılacağı belirtilir. Ayrıca Hz. Peygamber bağlamında insanın, zorda olanlara nasıl davranması gerektiği gösterilmiş ve bütün bu güzel şeylerin sonucunda özellikle Allah'ın rızasına erme mutluluğu müjdelenmiştir.

2.2. GÜNÜMÜZE YANSIYAN İLKE VE HAKİKATLER

Bu üç suredeki konulara baktığımız zaman, bütün yorumlar dâhilinde günümüze yansıyan ilke ve hakikatleri madde madde şu şekilde aktarabiliriz:

1- Öncelikle güneşin, maddi hayat için ışık ve hayat kaynağı olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla buradan hareketle Allah ve vahiy de manevi hayat için ışık ve hayat kaynağıdır İnsan, Allah'a ve Kur'an'a sınıksız sarıldığında maddi ve manevi hayatına ışık tutmuş olur ki bu da iki cihan saadetini sağlar.

2- Gündüzüyle gecesiyile yeryüzünün güneş ve aya şahit olmasından hareketle; fücuruyla ve takvasıyla da insan Allah'a ve vahye şahittir. Güneş ve ayın şahit olması, gece ve gündüzün şahit olması olduğuna göre, gece ve gündüzün şahitliği de

insanoğlunun yaptığı her davranışa şahit bırakması demektir.

3- Bu üç sure; maddi ve manevi yönü göstermesiyle, kurtuluş isteyenlere gidilecek yolu gösterir, o yola ışık tutar.

4- Burada önemli kozmik varlıklara ve olaylara yemin edilmiştir. Buradan hareketle insan tabiatına hem iyilik hem kötülük eğilimlerinin verildiğine de baktığımızda, bu kozmik varlıkları bugün insanoğlu olumlu yönde de olumsuz yönde de kullanabilir.

5- Yapılan yeminler ise evrendeki genel düzenle beraber, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilahi kudretin büyüklüğüne dikkat çekmeyi amaçlar.

6- Ahlaki bakımdan çift kutuplu bir varlık olan insan, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebilecek bir tabiatla yaratılmıştır. Dolayısıyla dün olduğu gibi bugün de devam eden bir gerçek şudur ki onun kurtuluş veya mahvoluşu bu seçime bağlıdır. Günümüzdeki gelişmeleri ve gerçekleri de dikkate alan insan ona göre seçimini yapmalıdır.

7- Bugün insalık, Kur'ân'ı ve onun yaydığı sosyal aydınlığı, Kur'ân ışığı ile aydınlanan toplumları, Kur'ân ışığından yoksun kalan toplumları dikkate alıp, benliğini arındırmalıdır ki ki kurtuluşa ersin; onu örterse o zaman zarara uğramıştır. İnsanlık tarihten ders çıkarmalıdır. Toplumlar Semud Kavmi gibi davranırlarsa, Allah'ın koyduğu sosyal ilkeleri kaldırırlarsa, sosyal kurumları ayakta tutan gelir kaynaklarını kuruturlar ise Semud toplumu gibi yerle bir olurlar.

8- Kur'ân'ı Kerim Allah kelimidir; her kelime, her cümle ve her harfin delalet ettiği, işaret ettiği, ifade ettiği manalar vardır. Dolayısıyla her çağın insanı kendi ihtiyacı alır, almalıdır. İşte insan bugün Kur'an'ı anlayıp hayatına tatbik etmelidir. Kendinden sonra gelecek insanlar da aynı ayet-i kerimelerden kendi ihtiyaçlarını alırlar.

9- Allah(c.c), insanların eğitimde ufuklarının geniş olması için öyle yerlere dikkat çekiyor ki; "güneşe yemin olsun ki" diyor. Böyle bir yeminle milyonlarca insan başını göğe doğru kaldırıp, güneşe baktığında onun ısısı ve ışığıyla doğrudan gözleri karşı karşıya geldiğinde, gözü ışıkla kamaşır. Dolayısıyla akleden insan bu hakikat karşısında Allah 'a secde etmek durumundadır ki öyle olmalıdır.

10- Allah(c.c), Salih (a.s)' e karşı başkaldıranlara, hem yöneticilerini hem de yöneticilere destek verenleri eşit şekil de helak ediyor. Burada Rabbimiz şuna dikkatimizi çekiyor: "Ben yapmadım ki, ben Allah'a ve Peygamberine karşı bir suç işlemedim ki." diyemeyiz. Allah'a, Peygambere ve Kitabına karşı savaştan insanları desteklemek ki bu destekleme isterse gönülden olsun, onlarla beraber cezayı hak etmiş olmak anlamına geldiğine Allah bizim dikkatlerimizi çekiyor.

11- Kendimizi ve insanımızı o dönemin insanıyla mukayese ettiğimizde, o dönemin imansızıyla günümüz imansızının arasında düşünce açısından fark olmadığını görüyoruz. Her ne kadar teknoloji gelişse de vasıtalar değişmiş ama düşünceler değişmemiştir.

12- Başka bir hakikat de şudur ki Allah'ın bu ayetleri, 1400 sene öncesinin insanın gönlünü aydınlattığı gibi, günümüz insanın da gönlünü aydınlatıyor. Bundan 1000 sene sonra gelecek olan insanların da gönlünü aydınlatmaya yetecektir.

13- İnsanların dış dünyası değişiyor, iç dünyasında ise küfür değişmiyor. Firavun'un küfrü ne ise, Nemrud'un küfrü ne ise Haman'ın küfrü ne ise, şeytanın inkârı ve küfrü ne ise, günümüz imansızın da küfrü aynı şeydir.

14- Allah, gecenin karanlığına yemin ettikten sonra gündüzün aydınlığına yemin ediyor. Dolayısıyla şu gerçek vardır ki küfrün karabulutları, güneşin ışığıyla aydınlığa dönüşür; yani gecenin karanlığı gidip gündüzün aydınlığının geldiği gibi, küfrün de karanlığı gider imanın aydınlığı gelir. Bugün müslümanlar olarak bizler ışığımızı güçlendirmeye, Kur'an ayetlerinden güç almaya gayret etmeliyiz. Başkalarının küfründen ışık almaya çalışmayacağız. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Müşriklerin ışığıyla ışıklanmayınız."¹⁷⁴. Yani onların görüşleriyle yolunuzu aydınlatmaya kalkmayınız, onların fikirleriyle dünyanızı yönlendirmeye çalışmayınız diyor Peygamberimiz.

15- Günümüz müslümanları; içinde bulunduğu durum ne olursa olsun, şartlar ne kadar kötü olursa olsun, karanlıklar ne kadar yoğun olursa olsun, çevrelerinde ne kadar zâlim ve despot bulunursa bulunsun, inkâr ve ilhad ne kadar yükselirse yükselsin Allah'ın izniyle bir gün bu gecenin kovulup gündüzün geleceğini, Allah'ın nurunun tamamlanacağını bilmelidirler.

¹⁷⁴ Ahmed b.Hanbel, Müsned: 3/99; Nesai, Zinet: 8/177.

16- Duha Suresi 11. ayet olan; “Rabbinin nimetini durmaksızın anlat.” emri gereğince bugün bizler de bu ayeti kerimenin gereğini, günümüz gerçekleri ve olayları doğrultusunda çeşitli yollardan yerine getirmeliyiz.

17- Yine Duha suresi 5.ayet olan; “Elbette rabbin sana verecek, böylece sen hoşnut kalacaksın.” ifadesine baktığımızda, Peygamberimize yönelik bu hitap doğrultusunda bizlere düşen, Allah’ın rızasına ermek ve Cenab-ı Hakk’ın nimetlerine şükredip, bu şükürü fiili olarak yaşamaktır. Dolayısıyla bunun sonucunda da hoşnut kalan kullardan olma lütfuna erilecektir.

18- Biz Allah’a yönelip rahmet peygamberinin izinden gidecek olursak, ahlakımız O'nun ahlakı gibi olacak olursa ve Kur'ân'la alakamızı kesmeyecek olursak,

Allah bu ümmeti de bırakmayacaktır. Dolayısıyla Allah'ın rahmetine ermenin yolu da O'nun kitabını çokça okumak ve yaşayıp yaşatmaktır.

19- Duha Suresi ile ilgili olarak şu hakikate de dikkat çekmek gerekir: Şer güçler, her asırda bitmek bilmeyen hasmâne tavırlarıyla İslâm davetinin karşısına çıkmaktadır. Bu düşmanca tavırlardan gönülleri yara alan müminler de her zaman böylesi bir teselliye ihtiyaç duymaktadırlar. İşte bu yüzden sure, sadece Peygamber (s.a.v) için değil, her zaman ve her yerde sıkıntıya düşen bütün müslümanlar için de büyük bir manevi güç ve moral kaynağıdır.

20- Bu üç surede de Cenab-ı Hakk’ın verdiği mesajlar, kozmik olaylar ve örnekler, geçmişe, günümüze ve geleceğe yani her döneme ışık tutmuş ve insanın ne yapması gerektiği bildirilmiştir.

Bu üç sureyi; tarihi çerçeve, nüzul ortamı, üslup ve konu bakımından şöyle bir tabloyla gösterebiliriz:

Tablo 2.1. Üç Surenin Tarihi Çerçeve, Nüzul Ortamı, Üslup ve Konu Bakımından Karşılaştırılması

	ŞEMS	LEYL	DUHA
Tarihi Çerçeve	<ul style="list-style-type: none"> - Mekki - Peygamberliğin 4.yılı - Kadir suresinden sonra nazil olmuştur. - Rasulullah'a muhalefetin şiddetlendiği dönem 	<ul style="list-style-type: none"> - Mekki - Peygamberliğin başlangıcı 	<ul style="list-style-type: none"> - Mekki - Fetret-i vahyin ardından - Vahyin kesilip tekrar başlaması
Nüzul Ortamı	<ul style="list-style-type: none"> - İnkârcı muhatapların fiili saldırılarının başlaması 	<ul style="list-style-type: none"> - Hz. Ebubekir hakkında inmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> - Müşriklerin sözleri sonucu, Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine inmiştir.
Üslup ve Özellikler	<ul style="list-style-type: none"> - 15 ayet - Fasılası "ا" harfidir. - İsmnin anlamı: "Güneş" - Güneş ile ay, gece ile gündüz, kötülük ile takva birbirlerini tamamlayan bir üslupla zikredilir. 	<ul style="list-style-type: none"> - 21 ayet - Fasılası "ا" harfidir. - İsmnin anlamı: "Gece" - Gece ile gündüz, erkek ile dişi, kolaylık ile zorluk, doğru ile yalan birbirlerini tamamlayan bir üslupla zikredilir. 	<ul style="list-style-type: none"> - 11 ayet - Fasılası : ا, ر, ث harfleridir. - İsmnin anlamı: "Kuşluk vakti" - Motivasyon suresi - Ahiret ile dünya birbirlerini tamamlayan bir üslupla zikredilir. - Tekbirlerin başlangıcı
	<ul style="list-style-type: none"> - İnsanın ebedi saadeti ve felaketi - İnsan doğasına dair genel bir sunum - Varlıklar ve tabiat kanunlarına yemin - Kulluğa teşvik - İyilik ve kötülük - Semud örneği - Korkutma 	<ul style="list-style-type: none"> - Şems'deki yeminlerin özeti - Korkutma ve müjde - İnsanın iki zıt huyu (cömertlik ve cimrilik) - Cennet ve cehennem ehli - Mallar ve servetlerin aldaticılığı - Salih mü'minin misali 	<ul style="list-style-type: none"> - Teskin, teselli ve müjde - Bütün ayetler Hz. Peygamber'e yönelik - Gece sonra zikredilir - Çeşitli ikramlar ve şefaaf müjdesi

SONUÇ

Bu çalışmamızda; her bölüm ve bölümler içindeki konuları incelerken, yapılan değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak varılan sonuçları şu şekilde aktarabiliriz:

Öncelikle her sureden çıkan sonuçları ayrı ayrı aktarıp, sonra da mukayese, ortak özellik ve ortak konu bağlamında bir sonuç ortaya koymak gerekir.

İlk önce Şems Suresi'ni ele alırsak; emirlere uyulduğunda felaha kavuşulacağına, azgınlık edildiğinde ise hüsrana uğranılacağı sonucuna varılır. İnsan nefsi ve Allah'ın onu hayır, şer, hidayet ve delalet kabiliyetli olarak yaratmış olması vurgulanır. Semud kavmi üzerinde temsili olarak anlatılan taşkınlık ele alınmıştır. Yüce Allah'ın, zalimleri helak etmenin akıbetinden çekinmediği bildirilmiştir.

İnsan üzerinde durulurken, onun ebedi saadeti ve felaketine vurgu yapılır. Güneşe yapılan yemin ekseninde güneşin hayat için ışık ve yaşam kaynağı olmasına baktığımızda; Allah, Kur'an ve peygamber de manevi açıdan ışık ve hayat kaynağıdır.

Önemli kozmik varlıklara ve olaylara yemin edilmesi şu sonucu gösterir ki insan tabiatında, hem iyilik hem kötülük eğilimleri mevcuttur. Bunun yanında doğal varlıklar ve olaylar üzerine yemin edilmesi ise hem evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilahi kudretin büyüklüğüne dikkat çekme gibi bir sonuç ortaya koyar.

Diğer bir sonuç da; insan, ahlaki bakımdan çift kutuplu bir varlık olduğu için, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebilecek bir yapıdadır. Dolayısıyla sonuçta insanın kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı olduğu görülür.

Özellikle Semud kıssasıyla öğüt verilmesi ve bu kıssanın özel olarak anılması şunu ortaya çıkarır ki, Allah'ın devesi insan bedenine, Salih ruha, devenin sultanlığı marifete işaret olduğuna göre Semud hikayesi insana özgü nefsin davranışlarına uygundur. Dolayısıyla bu sure de nefsin mutluluk ve bahtsızlıktaki mertebelerini açıklama bağlamındadır.

Salih müttaki kulların kurtuluşa ulaşım, sapık dalalet ehlinin hüsrana uğrayacakları anlaşılmıştır. Surenin, risaletin gerçekleştirmek istediği hedefler itibariyle genel bir karaktere sahip olduğu görülmüştür. Şunu belirtmek gerekir ki ay; güneşi, kütlelerin

büyükluğu açısından, maddi bakımdan ve bu alemin menfaatine olan şeylerin ayın hareketlerine bağlı olması itibariyle izler, takip eder.

Gece, güneşi bürüyüp ziyasını izale ettiğine göre, gece hakkında bahsedilen bu ifadenin zıddına olarak da "Gündüz de güneşi açığa çıkarır" denilmiştir. Kısaca bu sûrede; insanın yaratılışında var olan iki özellik ele alınır: İyilik ve kötülük. İnsanın yaratılışında iyi olmak da kötü olmak da kabiliyet olarak var olup, hakkıyla kulluğa teşvik vardır.

Leyl Suresi'ne gelince; şu sonuçlar ortaya konulabilir: İnsanın gayret ve çabasından, bu dünya hayatındaki mücadelesinden ve neticede de ahirette cennete veya cehenneme gideceği gerçeği çıkarılır. Kurtuluş isteyenlere gidilecek yolu göstermesi vurgulanır. İnsanların biriktirmiş oldukları mallara ve kıyamette fayda vermeyen servetlere aldandıkları ortaya konulmuştur.

Sâlih mü'min misal verilirken; onun nefsinin arıtıldığı ve onu Allah'ın azabından korumak için malını hayır yollarında harcaması belirtilmiştir. Bu sûrenin başındaki yeminlerin önceki sûredeki yeminlerin bir özeti olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca korkutma ile başlayıp müjdeye doğru gittiği görülmüştür. Burada hak güneşinin vahdetle aydınlanıp İslâm'ın ortaya çıkışına işaret vardır. Surede insanoğlunun iki zıt huyundan, cömertlik ve cimrilikten bahsedilmesi; imanla cömertlik ve imansızlıkla cimrilik arasındaki ilişkiye dikkat çekildiğini gösterir.

Duha Suresi ile ilgili olarak da şu sonuçlara varılabilir: Yüce Allah, Hz. Peygamber'e; "yetimi ezmeme, yoksulu azarlamama ve Rabbinin nimetini anlatma" hususlarında tavsiyede bulunmuştur.

Diğer bir sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; bu sure diğer iki sureden biraz farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda Duha Suresi motivasyon suresidir; yani Rasulullah'ı teskin ve teselli etmiş aynı zamanda ona gelecek hakkında müjde vermiştir. Sûrenin bütün âyetleri Peygambere yöneliktir ve anlamları açıktır.

Hz. Peygamber'in Allah'ın Rasulü, tebliğ ettiği âyet ve bölümlerin de Allah'ın vahyi olduğuna dair derin imanı ortaya çıkar. Ayrıca O'nun ahiretinin, dünyasından daha hayırlı olacağını, kendisini hoşnut edecek kadar O'na ihsanda bulunulacağı beyan edilmektedir. Gece ve gündüzün her birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğü ve

fazileti olmasından hareketle Cenâb-ı Hak, bazen gündüzü geceye, bazen de geceyi gündüze takdim etmiştir.

Sûre âhiretteki bol lütufları ve Yüce Allah'ın, peygamberleri için hazırlamış olduğu çeşitli ikramları müjdelerken bu ikramlardan birisinin de şefaât olduğu sonucuna varılabilir. Kısaca sûrede âhir zaman peygamberinin hususiyetlerinden biri; yani yetim oluşu ele alınır ve kendisi teselli edilir.

Başka bir açıdan da bu üç sureden genel olarak şu sonuçlar çıkarılabilir: Bu üç surede özellikle; gece, gündüz, kuşluk vakti gibi zaman dilimlerine ve güneş, ay gibi coğrafi ve kozmik varlıklara yemin edilmiş ve zamana çokça vurgu yapılmıştır. Güneşi, ayı zamana bağlayarak onların doğuşu, hareketi ve kayboluşu da yine zaman ekseninde belirtilmiştir. Dolayısıyla bunları zaman ortaya çıkarır ve aydınlığı zamandaki değişim sağlar. Ayrıca insanın yaptığı şeylerin farklılığı ortaya konulmuştur. Hz. Peygamber bağlamında Allah'ın, insana dünya ve ahiretteki lütuf ve ihsanı görülmüştür. Yine Hz. Peygamber bağlamında insanın, zorda olanlara nasıl davranması gerektiği gösterilmiş ve bütün bu güzel şeylerin sonucunda, özellikle Cenab-ı Hakk'ın rızasına erme mutluluğu müjdelenmiştir.

Sonuç olarak; Kur'an'ın bu üç Mekki suresinin mukayeseli bir şekilde incelenmesinin ortaya çıkardığı aydınlatıcı hususlar dikkate alınarak, Cenab-ı Hakk'ın bizlere verdiği mesajları, O'nun emir ve buyruklarını temel prensip edinerek hayatımıza uygulamalıyız. Bu üç sureyle ilgili tespitlere de baktığımız zaman geleceğe dönük daha farklı ve kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Bunlara diğer Mekki surelerden dâhil edilmek suretiyle, sureler arasında daha geniş bir mukayese yapılabilir. Ayrıca bu üç Mekki sureyi, üç Medeni sureyle beraber ele alıp öyle bir çalışma yapılabileceği gibi; bu üç suredeki kozmik varlıklar ve coğrafi olaylarla ilgili gerek Yüksek Lisans gerekse Doktora düzeyinde yeni akademik çalışmalara imza atılabilir.

KAYNAKÇA

- Bağavi, Ebu Muhammed Hüseyin b.Mesud, *Tefsiru'l Bağavi Mealimu't tenzil*, Riyad 2002.
- Bağdadi, Alusi, *Ruhu'l meani fi tefsiri'l Kur'an'il azim*, Beyrut 1997.
- Beydâvî, Nasruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b.Muhammed Şeyrazi, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil, Muhtasar Beydavi Tefsiri*, (2.Baskı), (Çev. ŞadiEren), Selsebil Yayınları, İstanbul 2011.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Tenviru'l Ezhan Min Tefsiri Ruhi'l Beyan*, Beyrut 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, (19. Baskı), T.D.V. Yayınları, Ankara 2010.
- Çetiner, Bedrettin, *Esbab-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, (8.Baskı) M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, 11.Baskı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- Derveze, İzzet, *et-tefsiru'l-hadis*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.
- Ebu Suud , *Tefsiru Ebu's Suud*, Beyrut 2001.
- Endelusi, İbn Atiyye, *el Muharreru'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, Beyrut 2001.
- Esed, Muhammed, *Tefsiru'l Mesaj*. [Elektronik Sürüm]
- Ferra, *Meani'l Kur'an*, Beyrut 1988.
- Hazin, Ebu'l Hasen Alaüddin, *Tefsiru'l Hazin*, Kahire 1375.
- Hicazi, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, İstanbul ts.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir, *Tefsiru't Tahrir ve't Tenvir*, Tunus 1984.
- İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l azim*, Beyrut 1969.
- İbnu'l Cevzi, Abdurrahman Ebu'l Ferec, *Zadu'l Mesir fi Ilmi't Tefsir*, Beyrut 1964.
- İbnu'l Cezeri, Ebu'l-Hayr Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Beyrut ts.

- İslamoğlu, Mustafa, *Kur'an Surelerinin Kimliği*, (8. Baskı), Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- Kılıç, Sadık, *Yemin Olsun ki*, İhtar Yayıncılık, Erzurum, ts.
- Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2007.
- Kurtubi, *el-Camiu'l Ahkami'l Kur'an*, Mısır 1967.
- Kuşeyri, Abdülmelik en- Nişaburi, *Letaifu'l İşarat(Tefsiru'l Kuşeyri)*, Beyrut 2000.
- Kutub, Seyyid, *Fizilal'il Kur'an*. Elektronik Sürüm.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l Kur'an*, Kahire 1992,
- Maverdi, *en-Nuketü vel uyun (Tefsiru'l Maverdi)*, Beyrut 1992.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, Tercüme, (Çev., Komisyon), Kilim Matbaacılık, İstanbul 2003.
- Mevdudi, Ebu'l Ala, *Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, İnsan Yayınları. Elektronik Sürüm.
- Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah b.Ahmed b.Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (I-III) 2.Baskı, Daru İbn Kesir, Beyrut 1999.
- Razi, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l Kebir(Mefatihü'l Gayb)*, Beyrut 1992.
- Râzi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*,Tercüme, (Çev., Suat Yıldırım/ Sadık Kılıç/ Lütfullah Cebeci/ C. Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1988.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Beyrut 1986.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Tercüme, (Çev., Dr. Nedim Yılmaz/ Prof. Dr. Sadreddin Gümüş) Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Sa'lebi, Ebu İshak Ahmed b.Muhammed, *El-Keşf ve'l Beyan an Tefsiri'l-Kur'an (Tefsiru's Sealibi)*, Beyrut 2002.
- Salih, Subhi, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*, Beyrut 1969.
- Salih, Subhi, *Kur'an İlimleri*, Tercüme, (Çev.: M.Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya 1983.
- Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.

- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman, *Ed-dür'rül Mensur fi't-Tefsirü'l Me'sur*, Beyrut 1990.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman, *el İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, Beyrut 2006.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman, *Tefsiru'l Celaleyn*, Beyrut 1980.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, *Camiu'l beyan an Te'vili'l Kur'an*, Beyrut 1984.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (2. Baskı), Huzur Yayınevi, İstanbul 2005.
- Zemahşeri, Muhammed b.Ömer, *el Keşşaf an Hakaiku't-Tenzil*, Riyad 1998.
- Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l İrfan fi Ulumi'l Kur'an*, Mısır 1372.
- Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah Bedruddin (ö.794/1391), *el-Burhan Fi Ulumi'l Kur'an, I*, Mısır 1376/1378.
- Zuhayli, Vehbe, *Tefsiru'l-Münir*, Tercüme, (Çev. Hamdi Arslan/ Ahmet Efe/ Beşir Eryarsoy), Risale Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdüssamet ARSLAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Tortum, 16.04.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	İmam-Hatip, Öğretmen, Vaiz
Projeler	Seminer Çalışması
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı, M.E.B.
İletişim	
E-Posta Adresi	abd.arслан@hotmail.com
Tarih	22/12/2014